

№ 7 (173) Липень 2010

Здано до друку 30.06.2010 р.

Засновник і видавець:
Національний банк України

Адреса: вул. Інститутська, 9,
Київ-8, 01008, Україна

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України
09.06.1994 р., свідоцтво KB № 691

Постановою президії ВАК України
від 09. 02. 2000 р. № 2-02/12
журнал "Вісник Національного банку України"
внесено до Переліку фахових видань України № 4.

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Київського національного економічного
університету ім. Вадима Гетьмана та
Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ).

Видається у комплекті з електронною версією
на CD-диску додатка "Законодавчі
і нормативні акти з банківської діяльності"

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http: //www.bank.gov.ua

Передплатний індекс 74132

© Вісник Національного банку України, 2010

ВІСНИК

Національного банку України

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року

ЗМІСТ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ БАНК

В.Стельмах
Вітання з Днем бухгалтера..... II стор. обкладинки

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

О.Барановський
Регулювання і нагляд у банківській сфері: quo vadis?..... 3

В.Рисін
Особливості побудови національної системи
оцінювання ризиків відмивання грошей 61

БАНКИ УКРАЇНИ

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати
Національного банку України на право здійснення
функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків,
внесені у травні 2010 р. 10

В.Герасименко, Р.Герасименко
Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи
в банківській системі України 12

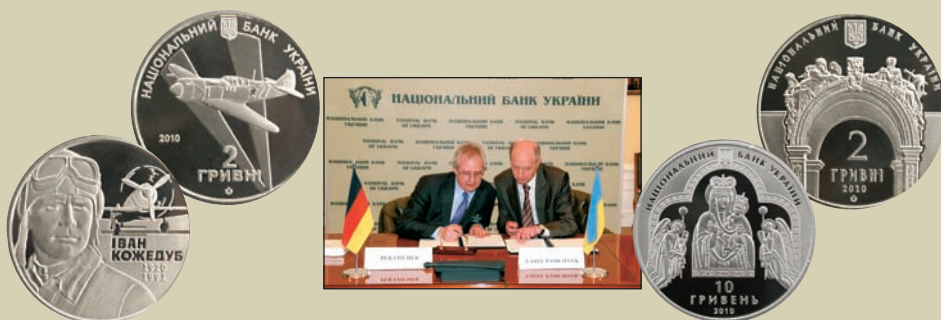
Н.Стукало, М.Литвин
Державне антикризове регулювання банківського сектору:
досвід ЄС та України 20

А.Сомик, С.Жуйков
Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського
інвестиційного кредитування в Україні..... 28

Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2010 року..... 35

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків,
внесені у травні 2010 р. 45

О.Калініченко
Нові підходи до визначення рентабельності банківської діяльності
в сучасних умовах..... 48

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова),	ПАСІЧНИК В.В.,
БУРЯК С.В.,	ПАТРИКАЦ Л.М.,
БАЖАЛ Ю.М.,	ПЕТРИК О.І.,
ГАЛЬ В.М.,	ПОДОЛЄВ І.В.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	РАЄВСЬКИЙ К.Є.,
ГЕСЬ В.М.,	РИЧАКІВСЬКА В.І.,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	САВЛУК М.І.,
ГРУШКО В.І.,	САВЧЕНКО А.С.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	СЕНИЦЬ П.М.,
ІЛАРІОНОВ А.М.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ФЕДОСОВ В.М.,
КРОТЮК В.Л.,	ХОФФМАНН Лутц,
КРЮЧКОВА І.В.,	ШАРОВ О.М.,
ЛАНДІНА Т.В.,	ШЕВЦОВА О.Й.,
МАТВІЄНКО В.П.,	ШЛАПАК О.В.,
МЕЛЬНИЧУК М.О.,	ШУМИЛО І.А.,
МІЩЕНКО В.І.,	ЮЩЕНКО В.А.,
МОРОЗ А.М.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
ОСАДЕЦЬ С.С.,	ЯЦЕНЮК А.П.
ПАЛАМАРЧУК А.Б.,	

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу	ЗАЄЦЬ О.С.
Редактори:	ПАЦЕРА М.М., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Літературний редактор	КУХАРЧУК М.В.
Дизайнер	ХАРУК О.В.
Коректор	ТРИФОНОВА О.М.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРИЦЕНКО М.Р., НЕВСЬКИЙ Д.О.
Фото:	ЗАКУСИЛО В. П., НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С., ПАПУША А.В., ПІДВИСОЦЬКИЙ Р.В.
Черговий редактор	ПАЦЕРА М.М.

Дизайн: редакція періодичних видань НБУ
Надруковано з готового оригінал-макета
відділом видавничого обслуговування
господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:
просп. Науки, 7, Київ–28, 03028, Україна

Формат 60 × 90 / 8
Друк на цифровому обладнанні
Фіз. друк. арк. 9.0
Умовн. друк. арк. 9.0
Обл.–вид. арк. 11.2
Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі,
посилання на "Вісник Національного банку України"
обов'язкове.

Редакція може публікувати матеріали
в порядку обговорення, не поділяючи думку автора.
Відповідальність за точність викладених фактів
несе автор, а за зміст рекламних матеріалів —
рекламодавець.

МІЖНАРОДНІ БАНКІВСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ

Засідання робочої групи "Банки" Українсько-німецької групи високого рівня з економічного співробітництва	11
---	----

МАКРОЕКОНОМІКА

М.Пацера Обговорено важливі проблеми розвитку банківської системи	25
О.Петрук, Н.Виговська Концептуальні підходи до сутності грошей у постіндустріальній економіці	40
М.Пацера Опитування підприємств – важливий аспект діяльності центральних банків	46

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Р.Набок, К.Черкашина Обґрунтування підходів до функціонування системи страхування депозитів та її вплив на банківський сектор України	36
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 2010 року)	65
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за травень 2010 року)	66
Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2010 року	70
Ринок державних цінних паперів України у травні 2010 року	71

НОВІ КНИГИ

Т.Смолженко Грунтовне дослідження розвитку фінансового сектору України в контексті сучасної світової фінансової архітектури	52
--	----

БАНКОТИ І МОНЕТИ

Про введення в обіг пам'ятної монети "Марійський духовний центр – Зарваниця"	53
Про введення в обіг пам'ятних монет "165 років Національному університету "Львівська політехніка"	54
Про введення в обіг пам'ятної монети "Іван Кожедуб"	54
Найяскравіша зірка – українська	68
А.Папуша Краща монета України 2009 року карбування	69

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Р.Підвисоцький Музей історії грошей та банківництва	55
---	----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

В.Науменко Валютні операції на умовах "спот": порядок здійснення та особливості бухгалтерського обліку	56
---	----

АНОТАЦІЇ	72
-----------------------	----

Наука і практика/

Олександр Барановський

Доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,
проректор з науково-дослідної
та інноваційної роботи Університету
банківської справи
Національного банку України

*“Перешкодою для реалізації наших планів на завтра
є наші сьогоднішні сумніви”.*

Ф. Рузвельт

*“Ідея, яка не може бути втілена в життя,
подібна мильній бульбашці”.*

Б. Авербах

Відкидаючи — пропонуй, пропонуючи — дій.

Регулювання і нагляд у банківській сфері: quo vadis?

Необхідність реформування регуляторних і наглядових функцій державних і саморегульованих структур у фінансово-кредитній сфері з метою виходу із затьожної кризи та запобігання поширенню кризових явищ у майбутньому є неzapepечною. Однак на сьогодні відсутні єдині рецепти такого реформування, а пропозиції, що висловлюються міжнародними економічними й фінансовими організаціями, урядами окремих країн, економічними союзами, конкретними фінансовими інститутами і знайими експертами, часом діаметрально протилежні. Проблема загострюється через глобалізацію світового фінансового простору та сучасної фінансової кризи; проциклічність світової фінансової системи; суперечливість інтересів урядів, регуляторів, професійних учасників глобального фінансового ринку та споживачів фінансових послуг; через нездатність мікропруденційного нагляду виявляти ризики, що виникають на макропруденційному рівні, та внаслідок дії цілої низки інших факторів. Ось чому ця проблематика потребує невідкладних і поглиблених досліджень.

Шукаючи відповіді на одвічне запитання “Quo vadis?”, яке колись перекладали як “Камо грядеші?”, або “В якому напрямі рухається, розвивається?”, автор аналізує найпоширеніші нині підходи щодо вибору оптимальних шляхів подальшого розвитку регулювання і нагляду в банківській сфері.

БАНКІВСЬКЕ РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯД: НОВІ ГОРИЗОНТИ

Нині у суспільстві значно зросла питома вага негативних оцінок діяльності як окремих банківських інститутів, так і банківської спільноти загалом, їх ролі в розгортанні кризових явищ, спроб використання коштів платників податків для порятунку збанкрутілих фінансових установ. Ось чому дедалі частіше лунають заклики як до часткових, так і до глобальних змін у практиці банківського регулювання та нагляду, націоналізації банківських установ, організації стимулювання праці топ-менеджерів банків тощо.

“Реформа регулювання фінансового сектору є ключовим завданням, що стоїть перед керівництвом країни”, — так висловився про пріоритети економічної політики Джон Ліпскі, перший заступник директора-розпорядника Міжнародного валютного фонду (МВФ) [8].

Проаналізуємо основні тенденції розвитку регулювання і нагляду в банківській сфері окремих країн світу.

Сполучені Штати Америки

Ще на семінарі “Європейського дому — Амброзетті”, що проходив на початку вересня 2009 року в містечку Чернобіо на озері Комо в Італії, Нуріель Рубіні зазначив, що процес

формування нової архітектури міжнародної фінансової системи вже розпочався. “Потрібен новий підхід до регулювання і нагляду за фінансовими інститутами. Багатьох помилок (у таких сферах, як корпоративне управління, використання позичкових коштів, винагорода банкірів, рейтингові агентства, що спонсоруються компаніями, яким вони давали оцінку) можна і потрібно уникнути. Слід переглянути також механізм грошової винагороди менеджерів, оскільки не можна заохочувати шалену гонку за прибутком будь-якою ціною, ігноруючи загальними інтересами. Не можна допускати, як раніше, щоб прибуток приватизувався,

а збитки націоналізувалися”, — сказав економіст. Крім цього, на думку Рубіні, необхідно скоротити дисбаланс у світовій економіці. Американці тривалий час були для всього світу основними споживачами, збільшуючи дефіцит, тоді як Китай і багато інших країн світу експортували в США свою продукцію та інвестували дохід в американські державні облигації. Виник перекис. Структура світової економіки стала нестійкою, що породило великі проблеми, в тому числі з валютними курсами [13].

Нобелівський лауреат, професор Принстонського університету Пол Кругман, який, за версією журналу “Форбс” (Forbes), входить до десяти найавторитетніших людей у світі бізнесу, а його прогнози, на думку експертів, є найточнішими, закликав президента Сполучених Штатів Америки Барака Обаму націоналізувати найбільші банки США. Він опублікував у “Нью-Йорк таймс” (The New York Times) статтю “В банках не все нормально”, у якій зазначив, що “деякі банки потребують великого вливання капіталу за рахунок коштів платників податків, і єдиний шлях для цього — тимчасова націоналізація кількох банків”. На думку аналітика, “ключові банки залишаються фінансово слабкими, і їх слабкість впливає на всю економіку в цілому”.

Наприкінці 2009 року Барак Обама схвалив підготовлений фінансовим комітетом палати представників законопроект, що обмежує державну підтримку потерпілих компаній і значно розширює вплив регуляторів. Упровадження новачків, крім іншого, дало б змогу без особливих проблем закривати чи дробити великі банки, стан яких загрожує ринковій стабільності. Передбачалося, що Федеральна резервна система США (ФРС), яка завжди відігравала роль “економічного пастиря”, відповідального за стабільність цін, що забезпечується регулюванням облікових ставок, а також за збереження низького рівня безробіття, зможе обмежувати кредитування, блокувати угоди між компаніями, робити жорсткішими правила щодо виплати зарплат і бонусів і вимагати банкрутства фінансових компаній, якщо у них виникатиме серйозна нестача капіталу. “Регулятор має право вимагати від будь-якої системоутворюючої компанії продати чи передати активи або позабалансові статті неафілійованим фірмам для ліквідації одного чи кількох видів діяльності”,

— зазначалося в проекті закону [4]. Запропоновано створити раду фінансового нагляду при уряді з представників різних регулюючих органів і під головуванням міністра фінансів, яка б відстежувала ризики і загрози фінансовій системі. Рада має інспектувати фінансові компанії, банкрутство яких може завдати шкоди всьому ринку. Якщо рада вирішить, що та чи інша компанія стала надто великою і може “впасти”, ФРС має право “демонтувати” (ліквідувати чи санувати) її, переклавши витрати на інші компанії-конкуренти, активи яких перевищують 10 млрд. доларів (а таких у США близько 120). Ще не так давно влада США заохочувала створення фінансових супермаркетів. Деякі компанії стали настільки великими, що уряду під час кризи довелося їх рятувати за рахунок коштів платників податків, оскільки він боявся, що обвал цих компаній поховає під собою всю фінансову систему. При цьому Федеральна корпорація зі страхування депозитів (FDIC) може надавати кредити Міністерства фінансів платоспроможним банкам і небанківським фінансовим структурам. Однак будь-які втрати в такому разі оплачуватимуться за рахунок великих фінансових компаній, а не за рахунок коштів платників податків.

Раніше колишній глава ФРС Алан Грінспен заявляв, що великі банки необхідно дробити, позбавляючи їх монопольних функцій. Такі банки отримують приховані субсидії, що дає їм змогу залучати кошти за нижчими ставками, оскільки інвестори впевнені в тому, що уряд завжди гарантуватиме їх зобов’язання. Це обмежує конкуренцію і загрожує фінансовій системі.

Президент США наголосив, що фінансова система не може ефективно працювати, якщо фінансові структури й інвестори впевнені в тому, що уряд врятує їх від наслідків їх же власних невдач.

Зазначений законопроект викликав супротив з боку лобістських груп і частини парламентаріїв. Зокрема, як відомо, республіканці стурбовані зростаючим впливом ФРС та інших наглядових органів. Багато законодавців звинувачують центральний банк у тому, що він не вжив достатніх заходів, аби запобігти кризі.

На початку січня нинішнього року Барак Обама повідомив про намір оподаткувати найбільші банки з метою повернення всіх коштів, витра-

чених із державного бюджету на допомогу банкам під час кризи. За 12 років Білий дім сподівається повернути 117 млрд. доларів. Однак так званий податок на кризу, анонсований Обамою, може зазнати істотних змін. За даними агенції Блумберг (Bloomberg), члени палати представників американського конгресу розглядають можливість запровадження податку, який залежатиме не від обсягу зобов’язань банків, а від їх прибутку [2]. Подібний варіант ставить зніг на голову початковий задум адміністрації Обами, яка намагалась із запровадженням нового податку відбити бажання банків брати на себе додаткові ризики заради високих прибутків. Податок, що залежить від прибутку фінансової установи, жодним чином не переконає її керівництво не брати на себе зайві ризики. В такому варіанті податок перестав відповідати первинно поставленому завданню — зниженню ступеня ризику в банківському секторі. Тобто ризики виникнення нової кризи анітрохи не зменшуються.

За даними Блумберг, члени бюджетного комітету розглядають також можливість включення виплачуваних співробітникам бонусів у прибуток, що підлягає оподаткуванню. Нині преміальні виплати в більшості випадків виключаються з бази оподаткування.

Економічний радник Білого дому і колишній глава ФРС Пол Волкер пропонує заборонити банкам спекулятивну торгівлю акціями. У них не буде законодавчо передбаченої можливості володіти хедж-фондами чи ПФАми або спонсорувати їх, а також вести торги на користь самих банків за рахунок власних коштів, тобто торгувати не від імені своїх клієнтів. Можливо, найбільше на Уолл-Стріт постраждають від цієї заборони, відомої як “закон Волкера”, холдингові компанії Голдман Захс (Goldman Sachs) і Морган Стенлі (Morgan Stanley), але вони, можливо, зможуть змінити свій статус і частково уникнути обмежень. Крім того, законопроектом передбачається заборона злиттів, у результаті яких банки охоплюють понад 10% ринку.

Водночас американські сенатори мають намір створити новий підрозділ із захисту прав споживачів у середині ФРС, а також запропонувати проект, який даватиме змогу федеральному уряду дробити великі фінансові компанії, що перебувають на

межі банкрутства [17]. Адвокати, які спеціалізуються на захисті прав споживачів, критично висловилися про цю пропозицію.

Серед законодавчих змін у рамках захисту прав споживачів слід також виокремити пропозицію ФРС щодо обмеження розміру штрафних комісій за кредитними картами та щодо підвищення ставок за ними. Пропонуваним законопроектом забороняється емітентам карт стягувати плату за прострочення або інші штрафи, обсяг яких перевищує розмір обумовленого платежу в доларовому еквіваленті. Крім того, емітентам доведеться інформувати клієнтів про причини збільшення процентних ставок. Починаючи з 22 серпня 2010 року їм забороняється стягувати кілька штрафів за один прострочений платіж, а також так звану комісію за пасивність, яка стягується у випадках, коли клієнт не робить покупок за допомогою карти.

Голова ради директорів американської холдингової компанії Беркшир-Хатавей (Berkshire Hathaway) Уоррен Баффетт у своєму щорічному листі до акціонерів пропонує елегантне вирішення проблеми “*банків, надто великих для банкрутства*”: змусити директорів цих установ оперувати власними коштами і відповідати за оцінку ризиків компанії. Цей спосіб У.Баффетт протиставляє пропозиції адміністрації Обами, яка пропонує відділити торгові операції банків від зберігання депозитів за умови державного субсидювання та кредитування [15]. На думку Баффетта, змінювати слід саме поведінку директорів: тривалий час вони отримували фінансові пряники, а тепер потрібно застосувати й батіг. Він упевнений, що акціонерів компаній найкраще обслуговують менеджери, котрі мислять, як власники, а найгірше – ті, хто захоплюється збитковими

поглинаннями чи накопичує борги, намагаючись збільшити прибутки.

Новий антикризовий напрям в американській економіці отримав назву за ім'ям його головного ідеолога, відомого вченого-монетариста, нинішнього голови ФРС США Бенджаміна Бернанке – “бернанкономіка” (як свого часу “рейганоміка”). Погляди Бернанке суттєво відрізняються від поглядів його попередника (див. таблицю 1).

Великобританія

У жовтні 2009 року британське Управління з фінансових послуг виступило з ініціативою підготовки банками *прижиттєвих заповітів на випадок банкрутства*, у яких була б чітко описана процедура продажу активів стороннім інвесторам, а також обумовлені деталі розподілу операцій кредитної організації. Йдеться про відокремлення традиційних банківських операцій (наприклад, залучення грошей населення у вклади) від торгівлі цінними паперами, яка пов'язана з вищими ризиками [1]. Однак, на думку експертів, сама по собі підготовка документів, що мають деталізувати процес банкрутства кредитної організації, не дуже допоможе владі в цій нелегкій справі. Практичність подібних заповітів доволі сумнівна. Хоча все, що спонукає банк усвідомлювати свою “смертність”, дає позитивний ефект. І навпаки: переконаність у тому, що з огляду на великий розмір банку йому не дадуть збанкрутувати, вкрай підступна і небезпечна.

Натомість глава британського центрального банку Мервін Кінг заявив про намір змусити фінансові організації розділяти операції ще до настання кризових ситуацій. Водночас, на думку голови управління з фінансових послуг (Financial Services Authority (FSA)) Великобританії Адера Тернера,

яка підтримується міністерством фінансів, таке рішення вкрай складне для виконання. Прижиттєві банківські заповіти набагато практичніші.

Найближчим часом уряди провідних індустриальних країн світу мають завершити консультації щодо реформи світової фінансової системи та запровадження нових принципів регулювання ринків. Передбачається, що від приватних банків вимагатиметься “більша відповідальність за свої дії” [1]. Серед нових заходів, вжиття яких очікується, – підвищення банками “рівня стійкості” й обсягу готівки, що перебуває в їх розпорядженні, складання і надання владі спеціального плану дій на випадок банкрутства, виплата преміальних співробітникам залежно від довгострокових показників фінансового інституту.

Із 6 березня 2010 року компанії фінансового сектору Великобританії (як і представники інших галузей економіки, що мають справу з фінансами) ризикують наразитися на великі штрафи в разі порушення чинного законодавства (використання інсайдерської інформації в процесі торгівлі, ненадання інформації клієнтам про потенційні ризики, порушення фінансової звітності, відсутність реакції на скарги клієнтів, приховування від клієнтів факту купівлі якоїсь компанії тощо). FSA зуміло добитися посилення покарань: розміри штрафів щодо недобросовісних банків, інвестфондів та інших компаній тепер прямо залежатимуть від їх прибутку. Штрафи щодо юридичних осіб можуть сягати 20% від прибутку компанії. Крім сплати штрафу, компанія буде змушена повернути весь обсяг прибутку, отриманий нею незаконним способом.

Управління з фінансових послуг не обійшло увагою і співробітників недобросовісних компаній, які в разі порушення закону ризикують втратити до 40% від своєї річної зарплати та бонусів. Причому у випадку масштабного порушення правил ринкової конкуренції мінімальний штраф щодо фізичної особи може сягати 100 тис. фунтів стерлінгів.

Іспанія

Вивчаючи іспанський досвід, політики та фінансисти дійшли висновку: від гострої банківської кризи країну вберіг *контрциклічний нагляд*, запроваджений у національній банківській системі кілька років тому.

Таблиця 1. Відмінності підходів керівників ФРС США до реалізації політики центрального банку

Категорія	Бенджамін Бернанке	Алан Грінспен
Транспарентність політики центробанку	Прихильник політики відкритості, що посилює впевненість економічних гравців і сприяє середньо- та довгостроковому плануванню їх діяльності	Супротивник транспарентності, що ускладнює орієнтування економічних гравців
Ставлення до інфляційних процесів	Побоювання дефляції	Апологет боротьби з інфляцією
Ставлення до дій виконавчої влади	Невтручання в економічну і бюджетно-податкову політику (відсутність будь-яких коментарів), зосередженість лише на монетарній політиці	Наявність власної позиції стосовно дій влади в царині оподаткування, бюджетного планування та в інших важливих сферах національної економіки, їх публічне коментування

Його суть можна передати відомим прислів'ям: “готуй сани влітку”. При контрциклічному нагляді банки зобов'язані створювати більші резерви. Своєрідну “*подушку безпеки*”, яка може допомогти в разі різкого (і, як свідчить досвід, невідворотного) погіршення ситуації. Під час криз вимоги регулятора щодо резервування послаблюються, а фінансово-кредитні структури отримують можливість “скинути” частину резервів і таким чином знизити ризик власної декапіталізації.

На думку експертів, мета подібного регулювання полягає в тому, щоб максимально згладжувати коливання кредитного циклу. В період “*кредитного буму*” контрциклічний нагляд покликаний гальмувати зростання банківської системи, стимулюючи прийняття надзвичайних ризиків, а під час “*кредитного тискання*” — навпаки, максимально послаблювати вимоги до банків, створюючи умови для відновлення кредитної активності. Крім того, позичальники, що діють у сегменті високоризикованого кредитування, змушені залучати фінансування за вищими ставками.

Однак аналітики попереджають, що не варто “обожнювати” контрциклічний нагляд. Він, звичайно, дає змогу ефективніше регулювати ризики банківської системи і певною мірою уповільнює загострення проблем. Проте запобігти самому виникненню хвороб у вигляді криз контрциклічний нагляд не може (як, утім, і проциклічний). Без ефективного і комплексного державного регулювання всієї економічної системи дії регулятора матимуть незначний ефект, і то — лише в рамках власне банківської системи.

Отже, з одного боку, наявні очевидні плюси, а з другого — розуміння того, що контрциклічний нагляд не є панацеєю від усіх бід і не може вберегти банківську систему від проблем, якщо кризою вражена вся національна економіка, а тим паче — глобальна. Не дивно, що на цьому фоні питання про запозичення іспанського досвіду поки обговорюється економістами й фінансистами різних країн лише в теорії. А в міру “охолодження” кризи дедалі частіше висловлюються думки, що і проциклічний нагляд є цілком ефективним і що краще не змінювати всю наглядову систему, а просто вносити до неї, за необхідності, деякі корективи [9].

Нідерланди

Найбільша голландська фінансова група Ай Ен Джі Груп Ен Ві (ING Groep NV) під тиском регуляторів розділила свій банківський і страховий бізнес. Єврокомісія зажадала перегляду стратегії корпорації в обмін на державну допомогу (голландський уряд надав їй 10 млрд. євро). Ай Ен Джі Груп Ен Ві пообіцяла продати стороннім інвесторам або на біржі свій страховий бізнес і підрозділ з управління активами, а також інтернет-банк у США — Ай Ен Джі Дайрект Ю Ес Ей (ING Direct USA), залишивши собі лише банківський бізнес у Європі. Процес розділення має завершитися впродовж чотирьох років, у результаті чого активи групи ІНГ зменшаться на 45% (до 600 млрд. євро) порівняно з даними на 30 вересня 2008 року, тобто до початку виникнення проблем у Групі.

Швейцарія

Дискусія про зміну вимог щодо підтримання банками рівня ліквідності розпочалася ще до кризи, а з її розгортанням актуальність запропонованих заходів лише зростала. Так, уряду довелося виділити найбільшому швейцарському банку Ю Бі Ес (UBS) 5.8 млрд. доларів США, обмінявши їх на високоризиковані активи, що перейшли у власність Національного банку Швейцарії. Наприкінці ж 2009 року агенція Блумберг повідомила про намір регуляторів потроїти норму обов'язкового резервування за депозитами у двох найбільших швейцарських банках — Ю Бі Ес і Кредіт Свіс Груп (Credit Suisse Group) (за даними швейцарського центрального банку, на кінець вересня 2009 року на депозитах до запитання в Ю Бі Ес і Кредіт Свіс знаходилося 202 млрд. доларів США, ще 192 млрд. доларів — на строкових вкладах до одного місяця). За таких умов нормативи резервування становитимуть безпрецедентні за останні десятиліття в стабільних економіках 45% — подібні рівні були характерні для економіки 1920–1930-х років.

Не виключено, що ідея про наджорсткі норми резервування — спроба Швейцарії відновити привабливість країни як світового фінансового центру [11]. Швейцарія може стати першою країною, яка, взявши уроки з фінансової кризи, підвищила жорсткість норм обов'язкового резервування частини банків. Віце-президент Національного банку Швейцарії Фі-

ліп Гільдебранд пообіцяв, що новачки набирають чинності в другому кварталі 2010 року.

Росія

“...Центральний банк не планує посилення жорсткості нагляду. Взагалі нагляд не може бути “жорстоким”. Це ж нагляд, а не шкуродерня. Він може бути жорстким, навіть суворим, але обов'язково має бути справедливим. “Жорстоким” може бути лише формальний нагляд, дріб'язковий, фельдфебельський, “базарний” нагляд із апломбом. Однак такий нагляд нам не потрібен”, — зазначив в інтерв'ю “Банківському огляду” директор департаменту банківського регулювання і нагляду Центрального банку Росії Олексій Симановський. У планах Банку Росії — вихід нагляду за діяльністю найбільших російських банків на новий рівень. Спеціальний контроль, запроваджений на час кризи для банків, що входять до “першої десятки” (на них припадає близько 80% активів усієї банківської системи), збережеться назавжди. Принаймні це передбачають проекти поправок до Закону “Про Центральний банк Російської Федерації (Банк Росії)”. Одні банкіри офіційно вітають ініціативу ЦБ, інші вважають, що збереження антикризових заходів у “мирний” час є необґрунтованим, а непідзвітні центробанку аудитори говорять про підготовку тотального контролю над банківським менеджментом, прецедент системної зміни економічних відносин після кризи — посилення державного контролю в банківському секторі. На думку аудиторів, у держбанках зазначені новачки означатимуть відхід від загальносвітової практики поділу володіння капіталом і управління ним, а в приватних — тотальний контроль за всіма діями менеджменту, що також навряд чи буде ефективним з точки зору розвитку банківського бізнесу [6].

Зокрема передбачається розширення повноважень кураторів банків, які здійснюють дистанційний нагляд (а відтак бачать події постфактум — на підставі наданої банками звітності), і надання їм прав, близьких до тих, що мають уповноважені представники центробанку, які здійснюють контроль, безпосередньо перебуваючи в банку, беручи участь у засіданнях їх органів управління, тобто в режимі он-лайн. До кризи, тобто починаючи з 1 січня 2008 року, за низкою банків також здійснювався спе-

ціальний нагляд за допомогою кураторів ЦБ. Однак їх повноваження були істотно вужчими, ніж в уповноважених представників, уведених на піку кризи (в лютому 2009 року) в банки, котрі отримували кошти державної підтримки. Розширення повноважень кураторів до рівня уповноважених представників свідчить про бажання регулятора оперативніше реагувати на ризики послаблення стійкості найбільших банків і, отже, всієї банківської системи.

Дискусії про створення єдиного регулятора фінансових ринків ведуться в Росії вже кілька років. Так, ще 2005 року Федеральна служба з фінансових ринків (ФСФР) пропонувала створити мегарегулятор – Федеральну економічну службу фінансового ринку (ФЕСФР), підпорядковану безпосередньо уряду. Передбачалося, що мегарегулятор фінансуватиметься також за рахунок учасників ринку. В цьому ФЕСФР була схожою на мегарегулятор Великобританії. Єдиний мегарегулятор діє також у Бельгії, Люксембурзі, Німеччині, Австрії, Данії, Швеції, Фінляндії, Японії. Слід зазначити, що існують й інші варіанти, в рамках яких повноваження з пруденційного нагляду і регулювання діяльності фінансового сектору розподіляються між двома різними організаціями (twin-peaks model). Така модель упроваджена в наглядову практику, наприклад, Голландії та Австралії.

У травні 2007 року до Держдуми Росії було внесено законопроект, котрий передбачав створення єдиного федерального органу регулювання фінансових ринків, однак у жовтні він був відхилений. А у вересні 2009 року група депутатів внесла на розгляд аналогічний законопроект.

Глава державної корпорації “Агентство зі страхування вкладів” Олександр Турбанов на засіданні банківської комісії Російського союзу промисловців і підприємців (РСПП) на початку 2010 року знову висловився за створення фінансового мегарегулятора в Росії на базі Банку Росії: “Ідею слід розглядати стосовно такої платформи, як Банк Росії, оскільки нагляд за банками розвинутий найбільш якісно, і ЦБ може виступати як кредитор останньої інстанції”. Він також заявив, що досвід інших країн, який не передбачає нагляду центрального банку, зазнав фіаско, оскільки такий орган не міг виступати в ролі кредитора останньої інстанції [5].

У січні 2010 року Держдума Росій-

ської Федерації прийняла закон, яким забороняється банкам змінювати в односторонньому порядку ставки за наданими кредитами. Відповідні поправки до Закону “Про банки і банківську діяльність” стосуються статті 29, котра регулює порядок визначення і зміни процентних ставок і розмірів комісій за наданими банками кредитами. Чітко описані критерії заборони не лише на односторонню зміну процентної ставки та порядку її визначення, а й на скорочення строку дії договору та збільшення комісій банку, а також на запровадження нових комісій. Банкам заборонено передбачати в договорі можливість зміни параметрів кредиту навіть у разі настання кризи, девальвації і тому подібних катаклізмів. Єдина обмовка, що дає банку законне право підвищити ставку чи скоротити строк кредиту, міститься у нормі про можливість перегляду договору у випадках, передбачених федеральним законом. Однак з юридичної точки зору, такі винятки може передбачати лише Цивільний кодекс, в якому це питання цілком чітко трактується на користь позичальника.

На відміну від швейцарського центробанку, його російський співбрат подовжив до 30 червня 2010 року дію норм, котрі передбачають істотне зниження рівня вимог до резервів на можливі втрати. Це послаблення було запроваджене з 1 січня строком до 31 грудня 2009 року.

МАЙБУТНЄ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ І НАГЛЯДУ ЗА G7 І G20

Дводенний лютневий саміт міністрів фінансів і глав центробанків країн Великої сімки (G7) в канадському місті Ікалуїт завершився закликами до банків (хоча комюніке так і не було опубліковане) повернути ті кошти, які були витрачені на їх антикризову підтримку. Органи влади країн Великої сімки готують спеціальне оподаткування банків. Водночас, на думку фахівців, необхідність подібних заходів має розглядатися кожною країною окремо і потребує абсолютно різного рівня державного втручання. Однак у цілому в найближчі два-три роки цей захід у більшості країн G7 може бути ефективним. Навряд чи розвинути країнам вдасться уникнути більш жорстких норм банківського регулювання. Проблема ж у тому,

чи зможуть вони домовитися про якісь єдині заходи та універсальні стандарти. Радше будуть накреслені певні контури, в рамках яких країни діятимуть самостійно. Масштабне ж запровадження загальних принципів регулювання в країнах Великої двадцятки (G20) малоймовірно внаслідок надвеликих якісних і кількісних відмінностей у рівнях національних економік і фінансових систем.

На минулорічному листопадовому саміті міністрів фінансів і глав центробанків країн Великої двадцятки в шотландському місті Сент-Ендрюс було вирішено поступово зменшувати обсяги державної допомоги і започаткувати будівництво нової, посткризової економічної системи. На саміті британський прем'єр Гордон Браун повідомив, що казначейство країни розробило десятилітній план кардинальної перебудови світової фінансової системи. Зокрема пропонувалося запровадити *загальносвітовий податок на фінансові трансакції*, що дало б змогу створити стабілізаційний фонд для підтримки банків¹. Ця пропозиція викликала скептичну реакцію багатьох учасників зустрічі, зокрема міністра фінансів США Тімоті Гайтнера і директора МВФ Домініка Стросс-Кана. До речі, раніше Лондон виступав проти такого оподаткування, вважаючи, що цей механізм перешкоджатиме вільному руху світових валют. Тепер же Браун назвав розгляд питання про запровадження податку на трансакції “екстремним завданням”. “Неприпустимо, коли всі плоди від успішної роботи в цьому (фінансовому) секторі дістаються небагатьом, а тягар провалів лягає на всіх нас, — сказав Браун. — Необхідний соціальний і економічний контракт між фінансовими інститутами і суспільством, що базується на довірі і справедливому розподілі ризиків і прибутків”.

Пропозиція Брауна перегукується із заявою міністра фінансів США Тімоті Гайтнера. Влада США виходить

¹ Уперше ідея, висловлена британським прем'єром, була запропонована американським економістом Джеймсом Тобіном (James Tobin) на початку 1970-х років, і тепер цей податок носить його ім'я. Мається на увазі, що банки могли б відраховувати з усіх своїх операцій невеликий (у межах 1%) податок. Кошти від нього можуть бути акумульовані у фонді і витрачені на підтримку проблемних банків. Дещо відмінну позицію щодо цього питання продемонстрував МВФ, який мав намір зобов'язати банки відраховувати страхові внески, які будуть використані на стабілізацію банківської системи та фінансування банків, що опинилися в складній ситуації.

з того, що в разі повторення фінансової кризи компенсувати можливі збитки мають не платники податків, а самі банки. “Уряд США має намір більше не допустити ситуації, коли платники податків підтримували банки, котрі опинилися на межі краху”, — заявив Гайтнер. Коли ж журналісти нагадали Гайтнеру, що представники адміністрації президента Обама буквально минулого місяця висловлювалися про небажаність подібного податку, Гайтнер сказав: “Часи змінюються”.

Необхідність запровадження зазначеного податку поділяє і Франція. Раніше глава французького МЗС Бернар Кушнір пропонував відраховувати до спеціального фонду 0.005% від усіх фінансових операцій. На користь податку висловилися і міністр економіки та фінансів Франції Христина Лагард [14].

Водночас професор економіки французької бізнес-школи INSEAD Антоніо Фатас бачить у цьому лише політичний крок, який “не зробить погоди” на фінансових ринках. “Радше це карикатурний проект, що має суто символічне значення. Якщо б податок Тобіна запровадили за кілька

років до кризи, однаково це б не допомогло”, — погоджується з ним представник Центру європейських економічних досліджень Фрідріх Хайнеманн. Обидва експерти впевнені, що фінансові процеси, які спричинили глобальну кризу, не можуть бути усунуті шляхом запровадження одного податку [10].

Учасники саміту G20 попередили про можливість утворення нових “мильних бульбашок” на ринку активів. На думку міністра фінансів Великобританії Алістера Дарлінга, причину необґрунтованого зростання цін слід шукати в нецільовому і спекулятивному використанні частини коштів, котрі виділяються на підтримку національних економік. Міністр висловився за розробку методики контролю цін на активи та її інтеграцію в програму регулювання світової економіки. Експерти сумніваються, що подібні плани британського міністра можуть бути реалізовані з огляду на різні стандарти, тарифікацію і принципи ліцензування в країнах G20.

Погляди експертів стосовно ефективності й наслідків застосування трансакційного податку та страхових внесків також розділи-

лися (див таблицю 2).

Водночас G20 може зайнятися розробкою міжнародних стандартів фінансової звітності і забезпечення її прозорості, координацією бюджетної і грошово-кредитної політики [12].

Завдяки наполегливій позиції G20 серед глобальних регуляторів (МВФ, Базельський комітет і ФРС США з іншими провідними центральними банками) склався певний консенсус щодо принципів фінансової реформи. Загалом необхідно, щоб [8]:

— регулювання було розширено і щоб воно охоплювало всі системно значущі фінансові інститути;

— елементи макропруденційного регулювання доповнювали чинний нагляд, який зосереджений на індивідуальних інструментах й інститутах;

— пруденційні вимоги до власного капіталу і ліквідності банків були посилені;

— був налагоджений особливий режим для розв’язання проблем великих фінансових конгломератів, що працюють у численних юрисдикціях.

Слід координувати розробку нових глобальних стандартів фінансового регулювання і нагляду. Національні регулятори мають адаптувати нові стандарти з урахуванням місце-

Таблиця 2. Погляди експертів щодо переваг і недоліків різних варіантів стабілізації банківської системи

Варіант стабілізації банківської системи	Прихильники	Опоненти
Запровадження податку на трансакції	Цей захід у підсумку спрямований на стимулювання структурних реформ у кредитно-інвестиційному секторі. Податок на міжнародні фінансові операції вбачається більш ефективним, ніж страхові внески, оскільки прямо залежатиме від обсягу міжнародних операцій. Податок на міжнародні фінансові трансакції покликаний знизити привабливість арбітражних операцій, так званих carry trade, коли найбільші оператори ринку отримують спекулятивний прибуток із запозичень у низькодохідних валютах та завдяки розміщенню коштів у валютах країн з вищими процентними ставками. Ці операції спричиняють швидке “надування” вартості активів на окремих ринках, небажане зміцнення валют країн із високими процентними ставками і шокowymi наслідками для цих країн у момент відпливу “гарячих” грошей. При цьому ефективність податку залежатиме як від його ставки (операції carry trade здійснюються із застосуванням фінансового важеля, тому дають можливість досягти дохідності у десятки процентів), так і від того, чи вдасться добитися його запровадження в глобальному масштабі	Запровадження такого податку посилить тягар насамперед на інвестиційний капітал, що негативно вплине на країни, котрі розвиваються, якими так опікуються ініціатори “податку Тобіна”. Податок, про який йдеться, запроваджується з метою створення глобального бюджету, а це викликає багато запитань. Якщо частина провідних економік світу прийме цей податок, а частина – ні, ефекту не буде. Зазначений податок підвищить вартість послуг, оскільки банки у відкритій і прихованій формах намагатимуться перекласти витрати на клієнтів
Сплата страхових внесків	Найзрозуміліший і найпростіший механізм. Нагадує принцип роботи страхової компанії. Самі банки більш зацікавлені у відрахуванні страхового збору. Запровадження страхових внесків, котрі збиратимуться з банків, допоможе вирішити проблему перенесення наслідків неплатоспроможності банківських установ на суспільство (платників податків)	Усе залежатиме від ситуації на ринку: зараз портфельні інвестиції знову дають банкам найбільший прибуток. У найближчі роки темпи зростання активів у цьому секторі можуть знизитися, що зробить кредитні інститути лояльнішими до запровадження податку на трансакції. Перехід до страхових внесків не створює механізму обмеження спекулятивного руху капіталу. Підвищить вартість послуг, оскільки банки у відкритій і прихованій формах намагатимуться перекласти витрати на клієнтів
Курс на стимулювання зниження боргового навантаження і “кредитного плеча” в банківських системах, зокрема за допомогою жорсткіших вимог щодо капіталізації і ліквідності банків	Такі заходи повинні дати змогу акумулювати “подушки безпеки” саме на власних балансах банків, підвищуючи їх стійкість у кризові періоди	

вих особливостей. МВФ взявся проводити незалежний моніторинг дотримання глобальних стандартів.

У 2010 році очікується ще кілька важливих пропозицій з реформи регулювання фінансового сектору. На пітсбурзькій зустрічі в 2009 році G20 доручила МВФ з'ясувати, як фінансовий сектор може зробити *“справедливий та істотний” внесок у відновлення роботи фінансових ринків*. Вочевидь МВФ запропонує кілька варіантів оподаткування банків. Податки надходять до стабілізаційного фонду, звідки черпатимуться кошти кредиторів останньої інстанції.

Водночас політики почали діяти рішучіше, щоб впливати на грошово-кредитну політику. Це, за оцінкою газети “Уол Стріт Джорнал” (The Wall Street Journal (WSJ)) [16], можливо, сигналізує про те, що фінансова криза врешті-решт може спричинити обмеження незалежності центробанків. І хоча посягання на самостійність центробанків поки що проявляються лише на словах або мають місце у невеликих державах, питання про повноваження головних банківських регуляторів опинилося в центрі уваги багатьох банкірів і економістів. Серед наведених WSJ прикладів — рішення південнокорейського уряду направити свого представника на засідання центробанку, що відбулося вперше за кілька років. На початку нинішнього року через суперечності з приводу економічної політики президент Аргентини Христина Фернандес Кіршнер звільнила главу центробанку країни Мартіна Редрадо у зв'язку з тим, що він “не виконує свої обов'язки державного службовця”. Наступного дня за рішенням суду Редрадо був поновлений на посаді. Суддя заявила, що звільнити з посади главу ЦБ може тільки конгрес.

Незалежність — найважливіша умова ефективності центробанку. Багато рішень (наприклад, про підвищення процентних ставок для боротьби з інфляцією) є політично непопулярними, але вважаються необхідними для ефективного управління економікою. Чимало банків не так давно отримали незалежність, зокрема Банк Англії — в 1997 році, Банк Японії — в 1998-му. Однак тепер їх самостійність під загрозою. Уразливість центробанків від політичного втручання значною мірою зумовлена їх залученням до державних програм порятунку глобальної економіки.

Конгрес США закликає посилити

нагляд за Федеральною резервною системою. Законопроектом, який користувється широкою підтримкою серед законодавців, передбачаються ширші контрольні повноваження конгресу стосовно ФРС. Водночас адміністрація Обама пропонує обмежити можливості центробанку вживати екстрених заходів з порятунку банків без схвалення Білого дому, контролювати грошову емісію, самостійно встановлювати ставку рефінансування. На думку ж глави ФРС Бена Бернанке, країну очікують жакливі наслідки, якщо парламент відбере у системи частину її майже необмежених повноважень. ФРС більшою мірою піддається політичному впливу, оскільки як ніколи вкорінилася в економіку. Йдеться про купівлю казначейських та іпотечних паперів на суму понад 1.7 трлн. доларів і участь спільно з урядом у порятунку таких компаній, як Емерікен Інтернешнел Груп (American International Group) і Сітігруп (Citigroup).

З огляду на мультинаціональну структуру Європейського центрального банку він менш уразливий до політичного втручання порівняно з ФРС, але це не заважає урядам європейських держав все ж намагатися впливати на прийняття рішень.

Незважаючи на те, що Банк Японії з 1998 року є незалежним, політики, зокрема й нового уряду, часто намагаються керувати ним. Правляча Демократична партія Японії до своєї перемоги на виборах виступала за самостійність центробанку, але нині — після приходу до влади — змінила свою позицію.

Лише Китай мало турбує питання незалежності центробанку, який є підрозділом уряду, що відповідає за державну монетарну політику. Питання “політичного” втручання в Пекіні ніколи не виникає, оскільки немає власне незалежності, яка може бути порушена, пише WSJ.

До речі, значний інтерес становить і вибір інструментів, які мають використовувати в реалізації своєї політики центробанки. Це питання також залишається дискусійним. Ще наприкінці листопада 2009 року глава Європейського центрального банку (ЄЦБ) Жан-Клод Тріше на фінансовій конференції в Мадриді заявив, що ЄЦБ починає повертатися до свого *головного докризового завдання — контролю інфляції*, відповідно, вжити до того надзвичайні заходи поступо-

во згортатимуться. До цього ключовим антикризовим заходом центробанку було *максимальне насичення фінансового ринку ліквідністю*, для чого ЄЦБ рекордно знизив відсоткову ставку, почавши надавати банкам ультрадешеві кредити і викуповувати ненадійні активи. А нещодавно головний економіст МВФ Олів'є Бланшар в статті “Переосмислення макроекономічної політики” зазначив, що центробанки мають підвищити цільову інфляцію з 2% до 4%. Це знизить шанси повтору рецесії і створить нові інструменти боротьби з поточним спадом, упевнений він: за інфляції в 4% короткострокові процентні ставки перебуватимуть на рівні 6–7%, що дасть центробанкам більше простору для маневру. Небезпечним МВФ вважає лише рівень інфляції вище 10%.

Бланшар вважає, що спад у світовій економіці свідчить про недоліки в системі макроекономічного регулювання: потрібно змінювати стереотипи. На його думку, для ринків, що розвиваються, стабільний курс валюти важливіший від низької інфляції: вони “повинні припинити сліпо дотримуватися своїх орієнтирів щодо інфляції, якщо потрібні активні дії для стабілізації обмінних курсів”. Не варто в усьому покладатися і на такий інструмент, як ставка рефінансування, продовжує Бланшар: Японія, незважаючи на низьку ставку і мінімальну інфляцію, не могла вийти з рецесії близько 10 років. Ставка не спрацює і в боротьбі з фінансовими бульками, сказав він WSJ, *вирішити проблему допоможе лише посилення регулювання*. Такої ж думки дотримується і голова ФРС Бен Бернанке, який вважає, що опора лише на ставку для вирішення проблеми фінансових бульок травмує економіку. Для боротьби з надмірним зростанням цін на фондових ринках і нерухомості та роздуванням “кредитного плеча” Бланшар пропонує використовувати *нормативи за гарантійними зобов'язаннями та достатністю капіталу*.

Водночас пропозиція МВФ про підвищення нормативу щодо інфляції не знаходить підтримки. Якщо підвищити планку, стримати інфляцію буде складніше, зазначає Джон Тейлор зі Стендфордського університету (Leland Stanford Junior University): “Якщо зайшла мова про 4%, то чому не 5% чи 6%”. Зростання інфляційних очікувань загальмує від-

новлення економіки, вважає Йонні Окерхольм з Північного інвестиційного банку (Nordic Investment bank). Вища інфляція спонукає компанії ризикувати і фокусуватися на зростанні цін, а не ефективності виробництва, наголошує Джон Месон з Пенсільванського державного університету (Penn State University) [7].

Наприкінці листопада 2009 року глава Банку Англії Мервін Кінг зробив сенсаційну заяву, зізнавшись, що на початку фінансової кризи британський центробанк таємно прокредитував банки Ройял Бенк ов Скотленд (Royal Bank of Scotland (RBS)) і Ейч Бі Оу Ес (HBOS) на суму 61.6 млрд. фунтів. “Тепер, коли RBS став учасником державної програми із захисту активів, а Ллойдс (Lloyds) приступив до виконання альтернативного плану зі збільшення капіталу, центральний банк вважає, що приховувати державну підтримку більше немає сенсу”, — йдеться в офіційній заяві Банку Англії [3]. Екстрене фінансування кредитним організаціям було надане восени 2008 року, майже відразу після краху американського банку Леман Бразерс (Lehman Brothers). Ройял Бенк ов Скотленд і Ейч Бі Оу Ес одержали 36.6 і 25.4 млрд. фунтів стерлінгів. Відповідно до заяви центробанку ці позики були погашені ще наприкінці 2008-го — на початку 2009 року. Інформація ж про надання банкам державної допомоги в масштабах, що майже вдвічі перевищують оборонний бюджет Великобританії, була прихована задля всієї фінансової системи. За запевненням

Банку Англії, її розкриття спричинило б паніку серед учасників ринку і серйозно дестабілізувало фінансовий стан банків, що кредитуються.

Отже, аргументів і рецептів (подібних і відмінних) підвищення дієвості й ефективності регулювання і нагляду в банківській сфері в контексті виходу з кризи і реформування світової фінансової архітектури в урядовому, професійному й експертному середовищі як на національному, так і на міжнародному рівнях достатньо. На чому ж у цьому плані зупиняться міжнародні фінансові організації, уряди окремих країн, міждержавні утворення, глобальні й національні регулятори, а також — як це позначиться на функціонуванні банківських систем і національних економік, покаже час...

Література

1. Банки не усвоили уроков нынешнего кризиса [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://bankir.ru/news/article/4435179>.
2. Басманов Е. Конгресс поправит Обаму // РБК daily. — 2010. — 26.02.
3. Басманов Е. Тайны лондонского двора // РБК daily. — 2009. — 25.11.
4. Власти США могут получить новые возможности по контролю за финансовой деятельностью // Время новостей. — 2009. — 29.10.
5. Власти хотят превратить ЦБ в мегарегулятор [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://bfm.ru/news/2010/02/11/vlasti-hotjat-prevratit-cb-v-megareguljator.html>.
6. Деметтьева С., Локушина Ю. Всех

к надзорному столбу // Коммерсантъ. — 2009. — 01.12.

7. Кравченко Е. Полезная инфляция // Ведомости, 15.02.2010.

8. Моисеев С. За кулисами банковской реформы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.slou.ru/blogs/moiseev/post/267351/>.

9. Пивоварова М. Испанский пример заразителен? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbj.ru/pubs/banki-i-mir/2009/10/27/ispanskii-primer-zarazitelen/index.html>.

10. Полтев К. Страсти по финансам // РБК daily. — 2009. — 14.12.

11. Сапожков О., Бутрин Д. Швейцария разворачивает бегство из банков // Коммерсантъ. — 2009. — 23.12.

12. Тарасенко П. G20 выбирается из кризиса // РБК daily. — 2009. — 09.11.

13. Уткин Е. Думы о кризисе по-итальянски [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.expert.ru/articles/2009/09/09/rubin/>.

14. Фалыхов Р., Климентьев Г. Страхование от пузырей [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.gazeta.ru/financial/2009/11/09/3282143.shtml>.

15. Barr Colin. Buffett vents on financial fat cats // Fortune. — 2010. — March 1.

16. Crisis Threatens to Curb Central Banks // The Wall Street Journal. — 2010. — January 12. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://online.wsj.com/article/>.

17. Paletta Damian. Deal Near on Banking Rules // The Wall Street Journal. — 2010. — March 2.

Інформація з першоджерел

Доповнення до Переліку осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків¹, внесені у травні 2010 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я, по батькові тимчасового адміністратора або ліквідатора	Дата і номер рішення Комісії ² про надання сертифіката	Номер та серія сертифіката	Строк дії сертифіката / продовження терміну дії сертифіката	Застосування заходів впливу
243	Онищенко Микола Іванович	11.05.2010 р. № 318	Серія А № 00202 (тимчасова адміністрація)	11.05.2015 р.	
244	Гришин Петро Миколайович	27.05.2010 р. № 319	Серія А № 00203 (тимчасова адміністрація)	27.05.2015 р.	
245	Попов Валерій Васильович	27.05.2010 р. № 320	Серія А № 00204 (тимчасова адміністрація); серія В № 00174 (ліквідація)	27.05.2015 р.	
246	Нанівський Богдан Іванович	27.05.2010 р. № 321	Серія А № 00205 (тимчасова адміністрація); серія В № 00173 (ліквідація)	27.05.2015 р.	

¹ “Перелік осіб, які мають сертифікати Національного банку України на право здійснення функцій тимчасового адміністратора та ліквідатора банків” у повному обсязі за станом на 01.01.2010 р. опубліковано у № 2 (2010 р.) “Вісника НБУ” на стор. 64–71.

² Кваліфікаційна комісія Національного банку України з питань сертифікації тимчасових адміністраторів та ліквідаторів банківських установ.

Подія/

Засідання робочої групи "Банки" Українсько-німецької групи високого рівня з економічного співробітництва

1 червня 2010 року в приміщенні Національного банку України відбулося дванадцятье засідання робочої групи "Банки" Українсько-німецької групи високого рівня з економічного співробітництва під спільним головуванням заступника Голови Національного банку України Василя Пасічника та Старшого виконавчого директора, директора департаменту фінансових установ Комерцбанку АГ (Commerzbank AG) Пера Фішера.

Робоча група "Банки" — спеціалізована структура з банківських та фінансових питань, створена в рамках Українсько-німецької Кооперативної ради з питань співробітництва, яка після створення Українсько-німецької групи високого рівня з економічного співробітництва перейшла до її складу. Робоча група активно працює з 1992 року.

У дванадцятому засіданні цієї групи взяли участь провідні фахівці Національного банку України, вітчизняних комерційних банків, Асоціації українських банків, німецьких фінансових установ, банків та їх представництв в Україні.

У ході засідання українська та німецька сторони обговорили ряд актуальних для обох країн питань, зокрема: стан банківського сектору та основних макроекономічних умов його розвитку в Україні й Німеччині, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями у рамках реалізації програм торговельного фінансування, нові стратегічні напрями роботи Німецько-українського фонду тощо.

Заступник Голови Національного банку України **Василь Пасічник**, привітавши учасників зібрання, зазначив,

Заступник Голови Національного банку України **Василь Пасічник** (праворуч) та Старший виконавчий директор, директор департаменту фінансових установ Комерцбанку АГ (Commerzbank AG) **Пер Фішер**.

що, незважаючи на негативні наслідки світової фінансової кризи, які суттєво позначилися на стані економік та банківських систем обох країн, українсько-німецьке співробітництво у банківській сфері активно розвивається і зміцнюється конкретними справами й проектами. Про це свідчить зокрема багаторічна спільна робота групи "Банки", котра сприяє ефективному діалогу, співпраці у фінансовій та банківській сферах, зміцнюючи атмосферу довіри між Україною та Німеччиною. Василь Пасічник окреслив учасникам засідання сучасний стан, тенденції та динаміку розвитку банківської системи України, ознайомив з основними показниками діяльності банків, розповів про участь іноземного капіталу в банківській системі, зупинився на актуальних аспектах вітчизняного банківництва.

Старший виконавчий директор, директор департаменту фінансових установ Комерцбанку АГ **Пер Фішер** розкрив структуру та відносини власності у банківській сфері Німеччини, а також розповів про ринкову частку різних фінансових компаній у банківській системі цієї країни, окреслив тенденції її розвитку за останній час, місце і роль у європейському контек-

сті, ознайомив з показниками діяльності Комерцбанку після фінансової кризи та змінами в його організаційній структурі.

Виконавчий директор з економічних питань Національного банку України **Ігор Шумило** у доповіді "Макроекономічні умови для розвитку банківської системи України" проаналізував динаміку основних показників соціально-економічного розвитку України. Він зауважив тенденції відновлення економічної активності, що, в свою чергу, позитивно позначається на стабілізації розвитку вітчизняної банківської системи. Доповідач також розглянув і дав оцінку розвитку зовнішнього сектору, зокрема платіжного балансу України і тенденцій грошово-кредитного ринку та валютної політики.

Під час засідання робочої групи проаналізовано наслідки світової фінансової кризи для подальшої співпраці між німецькими та українськими банками, розглянуто перспективи розвитку банківської системи України у посткризовий період. Обговорювалися нові стратегічні напрями роботи Українсько-німецького фонду, який також зазнав негативного впливу кризи.

Сторони прийняли рішення про проведення наступного засідання робочої групи "Банки" Українсько-німецької групи високого рівня з економічного співробітництва в середині чи наприкінці 2011 року в Німеччині. І закріпили результати нинішньої, дванадцяті зустрічі у підписаному заступником Голови Національного банку України **Василем Пасічником** та Старшим виконавчим директором, директором департаменту фінансових установ Комерцбанку АГ **Пером Фішером** спільному протоколі.

Фото **Валерія Закусила**.

Під час дванадцяті засідання робочої групи "Банки" Українсько-німецької групи високого рівня з економічного співробітництва.

Дослідження/**Віра Герасименко**

Кандидат економічних наук,
заступник завідувача відділу-сектору
фінансової та зовнішньоекономічної
політики Міністерства економіки України

Раїса Герасименко

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри
"Фінанси і банківська справа"
Донецького національного університету

Причини виникнення та форми прояву фінансової кризи в банківській системі України

Відновлення повноцінної й ефективної роботи банків у сучасних умовах потребує поглибленого вивчення причин і форм прояву фінансової кризи в банківському секторі України. Автори публікації на основі результатів аналізу системи індикаторів доходять висновку, що на сьогодні у кризовому стані знаходяться деякі вітчизняні банки. На думку вчених, діагностувати сучасний стан банківської системи як кризовий передчасно.

У статті розглянуто основні форми прояву кризових явищ у банківському секторі країни та проаналізовано зовнішні й внутрішні причини різкого погіршення в останні два роки фінансового стану банківських установ країни.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ ТА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

У сучасній економіці банківська система є не лише базовою інфраструктурною ланкою кредитних відносин, а й ключовим елементом усієї економічної системи держави. З цієї причини в умовах нестабільності саме банки акумулюють політичні, макроекономічні й інституційні ризики, що призводить до кризи банківської системи і дає підстави розглядати її у взаємозв'язку з фінансовою кризою. З огляду на особливе місце банків у економічній системі суспільства криза в банків-

ській сфері неминуче впливає на стан економіки та соціальну сферу країни. Цим зумовлена необхідність подальших теоретичних досліджень і пошуку практичних рішень, спрямованих на подолання негативних проявів фінансової кризи у банківській системі України та відновлення ефективної роботи банків на різних сегментах фінансового ринку.

Проблему банківських криз широко досліджували як вітчизняні, так і закордонні вчені, зокрема О.Барановський, І.Бланк, А.Богомолов, В.Богомолова, О.Вовчак, В.Геєць, А.Дробязко, В.Коваленко, І.Кованадзе, О.Коренева, А.Крухмаль, Д.Полозенко, Н.Поляк, М.Сивульський,

О.Терещенко та інші. Проте незважаючи на значний доробок учених із зазначеної проблеми, залишаються дискусійними питання щодо сутності фінансової кризи та її складових, причини і форми її прояву у банківській системі країн із перехідною економікою. Подальших досліджень потребують питання визначення стану банківської системи як кризового, з'ясування причин, що спричинили різке погіршення фінансового стану і фінансових результатів діяльності банків в Україні за останні два роки. Тож головна мета даної статті – виокремити основні форми та пояснити причини фінансової кризи в банківській системі України,

розуміння яких є необхідною умовою для прийняття дієвих заходів щодо стабілізації фінансового стану банків та підвищення їх ролі в економічному розвитку країни.

Нинішню ситуацію в банківській системі України більшість учених розглядає у взаємозв'язку з фінансовою кризою, що, на наш погляд, правильно як із методологічної, так і з практичної точок зору. Однак коли йдеться про сутність цього економічного явища, причини і форми прояву фінансової кризи у банківській системі, думки дослідників розходяться. Це ускладнює розв'язання проблеми подолання кризових явищ не тільки у банківській сфері, а й в економіці країни в цілому. Пропонуємо власний підхід до розуміння даної проблематики, графічно відображений на схемі 1.

Насамперед уточнимо поняття “фінансова криза”, оскільки точки зору вчених із цього питання розходяться.

На нашу думку, **вихідним при визначенні фінансової кризи є розуміння, що це один із різновидів кризи як суспільного явища.** Проте в науковій літературі немає єдиного тлумачення поняття “криза”, що позначилося на оцінці економічних наслідків фінансової кризи. Вивчивши різні точки зору доходимо висновку, що сучасні дослідники розглядають кризу як економічне явище з двох протилежних позицій: одні тлумачать її як різкий перелом у розвитку подій, складний перехідний стан або гостре ускладнення [1; 2; 3]; інші науковці не ототожнюють кризу з негативними тенденціями в системі, а пов'язують кризу з процесами оздоровлення, від-

новлення й подальшого розвитку [4; 5].

Розбіжності в оцінці точок зору вчених щодо виділення характерних ознак кризи спричинилися до неоднозначного трактування такого її різновиду, як фінансова криза [6; 7]. Більшість науковців (А.Анікін, О.Василик, А.Грязнова, Л.Дробозина, І.Д'яконова, М.Заєць, А.Єпіфанов, М.Монтес, С.Мочерний, К.Павлюк, В.Попов, К.Рудий, І.Сало та інші), визначає фінансову кризу як порушення рівноваги у функціонуванні системи фінансових відносин, що проявляється в нестабільності фінансових інститутів і кредитно-фінансових установ та призводить до різкого падіння ВВП, що дестабілізує процес формування й розподілу централізованих фондів держави.

Позитивним у подібному трактуванні даного поняття є вказівка на таку сутнісну характеристику фінансової кризи, як порушення рівноваги у функціонуванні фінансових інститутів і кредитно-фінансових установ. Та крім сутнісних характеристик, у ньому йдеться також про форми прояву та економічні наслідки фінансової кризи, що виходить за рамки визначення даної дефініції. До того ж фінансова криза проявляється не тільки в різкому падінні ВВП, як мовиться у поданому вище визначенні, а її дестабілізаційні наслідки відчутні не лише на макрорівні, у сфері централізованих фондів держави, а також на мікрорівні, позначаючись на інтересах усіх економічних суб'єктів.

Заслуговує на увагу визначення фінансової кризи як порушення функціонування фінансових ринків, де проблеми несприятливого вибору й

морального ризику серед інвесторів загострюються, що унеможливорює ефективне інвестування фінансових ресурсів [8]. Проте й таке трактування цього поняття не можна вважати вичерпним. Причина тому – розбіжність поглядів учених щодо складових фінансових ринків [9, с. 8–10], що ускладнює характеристику фінансової кризи як економічного явища.

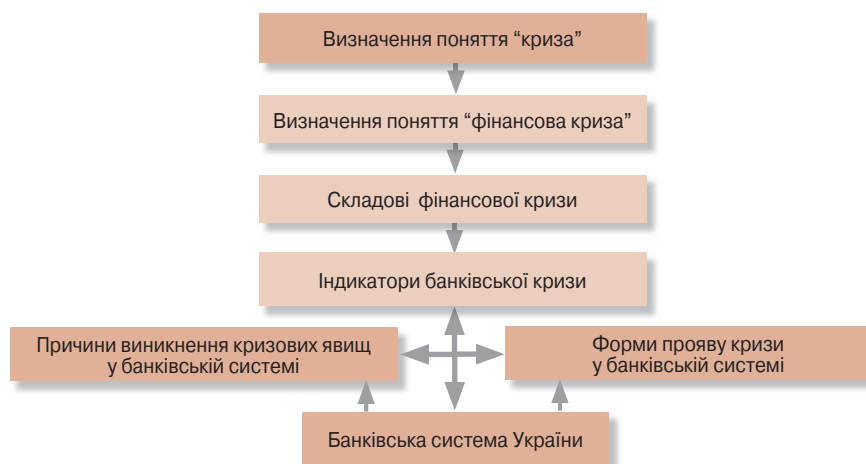
В “Енциклопедії банківської справи України” поняття “фінансової кризи” трактується як глибокий “розлад фінансової системи держави” [10], що, на наш погляд, також потребує певного уточнення, оскільки фінансова криза може охоплювати не тільки інститути фінансової системи, а й інші установи фінансового сектору, складові якого визначено в Україні на державному рівні. Фінансова криза може проявлятися одночасно в усіх або окремих сегментах фінансового сектору як у масштабах певної країни, так і на міжнародному чи глобальному рівні. А отже, **фінансова криза – це розлад усього або окремих сегментів фінансового сектору країни (чи певної сукупності країни).**

ІНДИКАТОРИ КРИЗИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Відповідно до елементів фінансового сектору складовими фінансової кризи є криза фінансової системи – банківська, валютна кризи та криза фондового ринку. Проте щоб визначити стан відповідного сегмента фінансового сектору як кризовий, потрібна наявність відповідних ознак. Саме цьому аспекту фінансової кризи приділив увагу О.Барановський у статті “Сутність і різновиди фінансових криз” [11]. За його визначенням, банківська криза має місце тоді, коли не менше трьох із наведених параметрів одночасно і взаємозалежно досягають своїх значень упродовж двох – чотирьох місяців. Зазначені в цій статті індикатори фінансової кризи охоплюють усі сегменти фінансового сектору [11, с. 3–4]. Щодо банківського сектору ми виділили з їх сукупності такі індикатори кризи:

- 1) ринковий рівень відсотка (не менше 20%);
- 2) падіння золотовалютних резервів центрального банку (не менше 20%);
- 3) скорочення депозитної бази в банківському секторі (не менше 10%);
- 4) скорочення внутрішнього кредиту (не менше 10%).

Схема 1. Алгоритм дослідження причин виникнення і форм прояву фінансової кризи в банківській системі України

Позитивним у такому підході до визначення банківської кризи є те, що її наявність у країні визначається показниками, які характеризують стан банківської системи не тільки на рівні комерційних банків, а й на рівні центрального банку. Крім того, стосовно банків другого рівня зауважено стан їх депозитів і кредитів, що характеризують найважливіші напрями діяльності банків.

Проте, на нашу думку, наведені індикатори банківської кризи не є вичерпними. Тому заслуговує на увагу визначення банківської кризи, якого дотримуються А.Деміргук-Кунт і Е.Детраджі. Вони вважають, що розбалансованість банківської системи можна класифікувати як повномасштабну системну банківську кризу за наявності хоча б однієї з таких умов:

1) частка безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи перевищує 10%;

2) витрати на проведення заходів з оздоровлення банківської сфери становлять понад 2% від ВВП;

3) проблеми в банківському секторі призвели до націоналізації значної кількості банків;

4) мали місце масові “набіги” вкладників, застосовувалися заходи надзвичайного характеру (заморожування депозитів, банківські канікули) або запроваджувалися державні гарантії на депозитні рахунки [12, с. 10].

На відміну від О.Барановського, автори дотримуються широкого підходу до визначення банківської кризи: крім оцінки стану кредитної і депозитної діяльності банків, приділено увагу таким характеристикам стану банківської системи країни, як розмір витрат на проведення заходів з її оздоровлення; масштаби націоналізації банків; запровадження державної гарантії на депозитні рахунки.

Показники, пропоновані А.Деміргук-Кунт та Е.Детраджі, за змістом відповідають сукупності індикаторів, передбачених методикою діагностування банківської кризи, яку запропоновано 1997 року Міжнародним банком розрахунків (МБР). Згідно з цією методикою криза банківської системи ідентифікується тоді, коли в країні спостерігається прояв хоча б одного з таких показників:

1) проблемні активи банків становлять більше 2% від ВВП;

2) сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи, перевищує 2% від ВВП;

3) націоналізація у банківському секторі набула масового характеру;

4) банківські депозити заморожено, а влада запроваджує банківські канікули;

5) центральний банк гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи свої гарантії матеріально [13].

Як бачимо, розбіжності між методикою МБР і показниками для діагностування наявності банківської кризи, виділеними А.Деміргук-Кунт і Е.Детраджі, стосуються лише якісної оцінки стану активів. За методикою МБР вона здійснюється на основі оцінки співвідношення всіх проблемних активів і ВВП, тоді як за показниками А.Деміргук-Кунт і Е.Детраджі – на основі частки безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи країни. Крім того, ці вчені не вказують на таку якісну характеристику стану банківської системи, як неможливість забезпечення центральним банком матеріальної гарантії повернення населенню коштів, розміщених на депозитних рахунках у банках.

Щоб дійти висновку стосовно наявності чи відсутності банківської кризи в Україні, проаналізувавши дані показники, проаналізувавши дані банківської системи країни за липень 2008 – березень 2010 років, користуючись методикою МБР.

Насамперед зазначимо, що від часу прояву перших ознак фінансової кризи в Україні й до сьогодні Національний банк не брав на себе гарантування виплат населенню за всіма банківськими депозитами. Така стовідсоткова гарантія надається тільки вкладникам Ощадного банку. Проте потреби державної компенсації вкладів фізичних осіб, розміщених у цьому банку, немає, оскільки його фінансовий стан залишається стабільним, а фінансові результати діяльності – прибутковими. Так, за підсумками роботи у 2009 році Ощадбанк отримав прибуток у розмірі 968.533 млн. грн., а його чистий прибуток становив 692.696 млн. грн. [14]. Вкладникам усіх інших банків – членів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) компенсація вкладів населення з нарахованими відсотками в установленому законом обсязі забезпечується за рахунок ФГВФО – у тому разі, коли НБУ відкликає у банку ліцензію на здійснення банківських операцій.

До сьогодні в банківському секторі

Таблиця 1. Участь державних коштів у статутному капіталі рекапіталізованих банків [14]

Назва банку	Державні кошти	
	Млрд. грн.	Частка у статутному капіталі
1. Родовід-банк	2.809	99.97
2. “Київ”	3.563	99.93
3. Укргазбанк	3.1	81.57
4. Усього	9.553	–

Україні не відбулося й масової націоналізації банків. За станом на 12.11.2009 р. в Україні рекапіталізовано лише три банки: Укргазбанк, Родовід-банк і “Київ” (див. таблицю 1), що становить 1.6% від загальної кількості діючих у країні банків.

На рекапіталізацію цих банків уряд витратив 9.553 млрд. грн. (бюджетом на 2009 рік на рекапіталізацію банків передбачалося 44 млрд. грн.). Частка державних коштів у статутному капіталі Укргазбанку становила 81.57%, Родовід-банку – 99.97%, банку “Київ” – 99.93%. Зазначимо, що їх питома вага в сукупних активах банківської системи України незначна і за станом на 01.07.2009 р. становила 2.2% [14].

Постановою Правління НБУ від 15.04.2010 р. №205 на розгляд Міністерства фінансів України внесено пропозицію щодо участі держави в капіталізації банку “Надра”.

Зауважимо, що від початку фінансової кризи й до сьогодні стосовно установ банківської системи України не було запроваджено режиму заморожування банківських депозитів, і влада не запроваджувала банківські канікули. Деякі обмеження щодо використання населенням банківських вкладів було застосовано до тих банків, у яких діяла тимчасова адміністрація НБУ. З певними труднощами в цих банках стикнулися також суб’єкти господарювання при здійсненні розрахункових операцій.

За станом на 21.06.2010 р. режим тимчасової адміністрації діяв у восьми банках, що становило на цю дату 4.5% від загальної кількості діючих у країні банків. Згідно з нашими розрахунками сума зобов’язань цих банків за депозитами фізичних осіб у загальній їх сумі по банківській системі України становила 7.0%, кошти суб’єктів господарювання – 2.7 %. В цілому залишки коштів на рахунках населення і юридичних осіб у банках із тимчасовою адміністрацією на

Таблиця 2. Співвідношення між проблемними кредитами та ВВП в Україні [14]

Показники	2008 р.				2009 р.			
	31.03	30.06	30.10	31.12	31.03	30.07	30.10	31.12
1. ВВП, млрд. грн.	187 717	233 700	275 777	252 670	188 037	213 690	251 263	261 730
2. Недіючі кредити, млрд. грн.	14.3	17.06	18.6	30.6	47.3	68.5	76.1	105.5
3. Співвідношення між недіючими кредитами і ВВП, відсотки	0.008	0.006	0.007	0.003	0.026	0.033	0.030	0.040

01.01.2010 р. становили 5.5% від їх загальної суми по банківській системі країни. Повний мораторій на задоволення вимог кредиторів застосовано тільки до двох банків та й то на незначний період: до ПАТ Родовідбанк — строком на три місяці (з 16.12.2009 р. до 15.03.2010 р.) і до ПАТ “Банк Столиця” (з 20.01.2010 р. до 19.07.2010 р.).

Стосовно інших шести банків із тимчасовою адміністрацією запроваджені часткові обмеження щодо виконання зобов’язань кредиторів (за вкладами населення, за договорами банківських вкладів (депозитів), договорами банківських рахунків, а також за зобов’язаннями щодо переказу коштів у межах лімітів, установлених тимчасовим адміністратором банку і погоджених НБУ).

Так, на 31.12.2008 р. недіючі кредити відносно ВВП становили 0.003%, а на 31.12.2009 р. — 0.04%. Упродовж 2009 року значення цього показника суттєво погіршилося, але було значно нижчим від рівня, який давав підстави діагностувати стан банківської системи країни як кризовий.

Є підстави вважати, що **сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи України, становить менш як 2% від ВВП**. Адже у 2009 році, за нашими розрахунками, сума коштів, виділених державою на рекапіталізацію банків, ледве перевищувала 1% від ВВП.

Отже, результати проведеного нами аналізу свідчать, що діагностувати нинішній стан банківської системи України як кризовий — передчасно. У кризовому стані знаходяться лише деякі банки. Це дає підстави стверджувати, що на рівні вітчизняної банківської системи в цілому можна говорити не про кризу, а про кризові явища.

ФОРМИ ПРОЯВУ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Основні форми прояву фінансової кризи в банківській системі України — масовий відплив ко-

штів населення з банківських рахунків; криза ліквідності деяких банків; значне зростання проблемної позичкової заборгованості й збиткові результати діяльності більшості українських банків, у тому числі системуютьовуючих (див. схему 2).

Першим симптомом кризових явищ у банківській системі України був масовий відплив коштів із рахунків вкладників восени 2008 року, який великою мірою спровокований рейдерською атакою на один із найбільших банків країни — Промінвестбанк.

Лише за жовтень 2008 року залишки коштів населення в установах банківської системи України скоротилися на 8.9 млрд. грн., у тому числі кошти до запитання — на 8.4 млрд. грн. [14]. У 2009 році залишок депозитних коштів зменшувався впродовж усього першого кварталу (наприкінці березня вони становили 88.1% від обсягу на кінець 2008 року). Протягом трьох наступних кварталів 2009 року обсяги депозитів поступово стали збільшуватись і на 01.01.2010 р. дорівнювали 327.2 млрд. грн. Проте ця сума становила тільки 91.6% від обсягу депозитів на відповідну дату попереднього року. За п’ять місяців 2010 року депозитні кошти фізичних осіб та суб’єктів господарювання збільшилися до 356.7 млрд. грн., тобто на 29.5 млрд. грн. (приріст — 9.0%), а їх обсяг досяг 99.9% від суми депозитів за станом на 01.01.2009 р. [14].

Унаслідок масового відпливу депозитних коштів, а також накопиче-

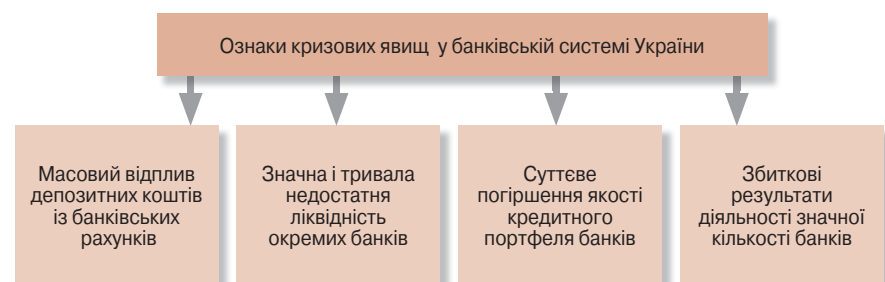
них швидкими темпами валютних і строкових дисбалансів між депозитною базою і кредитними вкладеннями (див. таблицю 3) з осені 2008 року перед значною кількістю банків постала проблема ліквідності.

Зазначені в таблиці 4 дисбаланси свідчать про зростання ризику ліквідності на мікрорівні внаслідок проведення банками високоризикової кредитної політики, яка полягала в наданні довгострокових кредитів без наявності у необхідному обсязі й валюті платежу відповідних внутрішніх довгострокових кредитних ресурсів. Оскільки зовнішні запозичення були дешевшими, банки впродовж кількох останніх років активізували свою діяльність щодо залучення ресурсів на міжнародних ринках. Зовнішні зобов’язання банківського сектору України в 2008 році сягнули 39.4 млрд. грн., або 38.8% від валового зовнішнього боргу країни, та 21.7% від ВВП. За значної залежності банків від іноземних кредиторів в умовах погіршення ситуації на світових ринках капіталів зросла загроза стабільності банків України.

Найнебезпечнішими були дисбаланси у співвідношенні довгострокових депозитів і довгострокових кредитів у іноземній валюті, що свідчить про тенденцію заміщення внутрішніх довгострокових депозитних ресурсів у іноземній валюті іншими джерелами — насамперед іноземними запозиченнями. Так, на 01.08.2008 р. валютні довгострокові кредити банків були покриті валютними депозитами лише на 26%, тоді як на 01.01.2006 р. — на 40%. Значення цього показника в подальшому ще більше погіршилося і на кінець квітня 2010 р., за нашими розрахунками, становило 12.6%.

Оскільки можливості використання зовнішніх запозичень та їх обсяги передбачити важко (особливо в умовах зростаючої нестабільності на міжнародних фінансових ринках і фінансової кризи), підвищилися ризики

Схема 2. Форми прояву фінансової кризи в банківській системі України

забезпечення ліквідності банків. Саме з такою проблемою стикнулися українські банки в умовах світової фінансової кризи, коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми. Це поставило багато вітчизняних банків перед загрозою кризи ліквідності, що зумовило збільшення обсягів операцій НБУ з підтримки ліквідності банків (за дев'ять місяців 2008 року вони становили 64.1 млрд. грн., тобто значно більше, ніж обсяги операцій з мобілізації коштів за цей період — 46.5 млрд. грн.) [14].

Тривожним симптомом негараздів у банківській системі України стало погіршення у 2008 році показника співвідношення строкових депозитів і кредитів, наданих суб'єктам економіки. На початок серпня 2008 року 58% кредитних портфелів банків формувалися із внутрішніх ресурсів до запитання або з ресурсних джерел, залучених за кордоном. Ситуація з ліквідністю банків і нині залишається складною. За станом на 01.01.2010 р. строкові депозити фізичних осіб і суб'єктів господарювання становили 205.7 млрд. грн., а надані цій категорії позичальників кредити — 697.5 млрд. грн. (тобто строкові депозити покривали лише 29.4% від суми наданих кредитів) [14].

Із листопада 2008-го істотно знизилася вільна ліквідність банків, підтвердженням чому було зменшення залишку коштів на кореспондентських рахунках банків у НБУ. Якщо за січень — вересень 2008 р. залишки коштів на кореспондентських рахунках банків у НБУ збільшилися на 27%, то вже у жовтні знизилася на 38.5%, а за станом на 01.01.2009 року їх розмір становив 18.6 млрд. грн. порівняно з 19 млрд. грн. на початок 2008 року [14]. Це зумовлено багатьма факторами, найважливішими з яких є:

1) зменшення присутності НБУ на валютному ринку через проведення операцій з купівлі іноземної валюти, а також підвищення вимог до обов'язкового резервування залучених банками ресурсів. Обсяг цих резервів за рік збільшився з 5.5 млрд. грн. за станом на 01.01.2007 р. до 11.1 млрд. грн. на 01.01.2008 р. За цей період унаслідок сукупного впливу зазначених факторів вільна ліквідність зменшилася з 15.6 млрд. грн. до 5.5 млрд. грн. [15];

2) збільшення кількості готівки поза банками напередодні фінансової кризи в Україні, що свідчить про схильність суб'єктів ринку до тезаврації грошей і тінізації економіки. Якщо у червні й вересні 2008 року грошова маса і готівка у річному обчисленні зростали майже однаковими темпами, то у грудні ці показники становили відповідно 30.3% і 39.3% (темпи приросту готівкової складової були вищими, ніж темпи приросту загальної грошової маси, на 9 в. п.). Ситуація ще більше ускладнилася у 2009 році. При зменшенні грошової маси у річному обчисленні за січень — вересень 2009 р. на 1.7%, готівкова її складова збільшилася на 11.5% [14];

3) динамічність залишку коштів на Єдиному казначейському рахунку в Національному банку України. Динаміка коштів уряду на рахунку в НБУ — найнепередбачуваніший чинник впливу на ліквідність банківської системи. Це пов'язано з тим, що прогнозовані фахівцями Державного казначейства обсяги руху коштів на рахунках уряду досить часто не збігаються з фактичними обсягами руху [15]. Так, кошти уряду в національній валюті на рахунках у НБУ впродовж 11 місяців 2008 року збільшилися майже в 3.8 раза — до 17.0 млрд. грн., а в грудні зменшилися на 54.6%

— до 7.7 млрд. грн. Водночас у жовтні 2009-го на ліквідність банків майже не впливала динаміка коштів на Єдиному казначейському рахунку: обсяг коштів уряду в національній валюті в НБУ знизився на 6.5% — до 3.3. млрд. грн. [14].

За таких умов з боку банків і Національного банку України було здійснено заходи щодо відновлення ліквідності установ банківської системи країни. Так, у першому кварталі 2010 р. у банківській системі країни були створені умови для відновлення процесів кредитування — обсяг коррахунків банків збільшився за січень — березень поточного року на 16.4% — до 20.3 млрд. грн. Загальний обсяг обов'язкових резервів, сформованих банками у березні 2010 р., становив 11.6 млрд. грн., у тому числі 5.7 млрд. грн. було перераховано банками на окремий рахунок у НБУ. В 2009 році і в першому кварталі 2010 року суттєвий вплив на формування грошової пропозиції здійснювали фінансові чинники, відображенням чого було домінування операцій з викупу державних цінних паперів у структурі напрямів випуску в обіг платіжних засобів. Проведення таких операцій в умовах відновлення операцій з викупу іноземної валюти сприяло формуванню на ринку профіциту ліквідності. З метою уникнення формування монетарних ризиків стабільності грошової одиниці операції НБУ з регулювання ліквідності банків мали мобілізаційну спрямованість.

Загальний обсяг мобілізаційних операцій у першому кварталі 2010 року становив 56.3 млрд. грн., тоді як операції рефінансування банків — лише 3.4 млрд. грн. [14].

Ураховуючи, що профіцит ліквідності на грошово-кредитному ринку має структурний характер, НБУ зобов'язав банки з 01.05.2010 р. формувати весь обсяг резервів на окремому рахунку в Національному банку (до цього на окремому рахунку банки формували 50% від суми обов'язкових резервів, сформованих за попередній звітний період резервування).

Наведене дає підстави стверджувати, що погіршення стану ліквідності банків як форми прояву фінансової кризи нині в цілому щодо банківської системи країни не спостерігається, що не виключає її наявності відносно окремих банків.

Про наявність кризових явищ у бан-

Таблиця 3. Динаміка окремих показників, що характеризують дисбаланси у банківській системі України в 2006–2008 роках [15, с. 262]

Показники	2006 р.	2007 р.	01.08.2008 р.
Співвідношення депозитів і кредитів, наданих суб'єктам економіки	0.58	0.42	0.40
Співвідношення довгострокових депозитів і довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки,	0.51	0.44	0.43
у тому числі:			
Співвідношення довгострокових депозитів і довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки в національній валюті	0.67	0.69	0.66
Співвідношення довгострокових депозитів і довгострокових кредитів, наданих суб'єктам економіки в іноземній валюті	0.40	0.27	0.26
Співвідношення термінових депозитів і кредитів, наданих суб'єктам економіки	0.50	0.44	0.42

ківській системі України свідчить істотне збільшення розмірів прострочених позик і їх частки у кредитних портфелях банків. Як впливає з даних таблиці 4, за 2007–2008 рр. темпи зростання обсягів кредитних вкладень банків знизились, а в 2009 році їх розмір навіть зменшився порівняно з початком року, тоді як обсяги прострочених кредитів збільшилися як в абсолютному, так і у відносному вираженні. Унаслідок частка простроченої позикової заборгованості в кредитних вкладеннях банків збільшилася з 1.65% за станом на 01.01.2007 р. до 2.27% на 01.01.2009 р., а на перше січня 2010 року сягнула 9.36%.

Якість кредитних вкладень банків погіршується і в 2010 р. Так, на 31.03.2010 р. недіючі кредити становили 13.74% сукупних валових кредитів установ банківської системи України [14].

Причин різкого погіршення якості кредитного портфеля банків України багато — у сукупності вони зумовлені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Серед них варто виділити переважну присутність у структурі кредитних вкладень валютних позик, розмір яких у 2007–2008 роках збільшився зі 135.4 млрд. грн. на кінець 2006 року до 475.6 млрд. грн. на 31.12.2008 р., тобто більш як у 3.5 раза. В наступному році обсяги валютних кредитів дещо знизились, однак на кінець 2009 року вони становили 299.1% від обсягу таких кредитів на 31.12.2006 року [14]. Їх частка в сукупних валових кредитах банків упродовж 2008 року постійно зростала і на кінець року становила 60.32%. Кредити в іноземній валюті переважали в сукупних валових кредитах і впродовж 2009-го, незважаючи на те, що за рік їх частка знизилася на 7.73 в. п. На 31.03.2010 р. кредити в іноземній валюті становили 51.77% сукупних валових кредитів банківської системи України (див. таблицю 5).

Стрімке знецінення національної валюти з осені 2008-го разом з іншими чинниками спричинилося до збільшення проблемної позикової заборгованості за валютними кредитами. Причому за темпами зростання прострочених кредитів в іноземних валютах значно перевищували обсяг у національній валюті. Найвищими темпами зростала прострочена заборгованість за валютними кредитами, наданими фізичним особам. Через це у банках підвищилися ризики невиконання зобов'язань за розміщеними клієнтами на банківських рахунках коштами та погіршився стан банківської системи країни.

Згідно з виконаними нами розрахунками упродовж 2008–2009 рр. погіршилося співвідношення прострочених і сумнівних кредитів (за мінусом резервів) до капіталу банків. На 31.03.2008 р. цей показник становив 7.44, на 30.06.2008 р. — 9.03, на 30.09.2008 р. — 2.97, на 31.12.2008 р. — 9.16, а в 2009 році його значення значно погіршилося і становило відповідно 14.29, 24.15, 23.03 і 31.97. [14]. Таке різке збільшення співвідношення прострочених і сумнівних кредитів та капіталу банків свідчить про підвищення ризику діяльності установ банківської системи країни, адже рівень захищеності прострочених кредитів власним капіталом банків значно знизився. За станом на 31.03.2010 р. співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу банків порівняно з початком року дещо поліпшилося, але було значно гірше, ніж на відповідну дату попереднього року і становило 29.09%. Це свідчить про високі ризики банків, пов'язані з їх кредитною діяльністю [14].

Кризові явища у кредитній діяльності банків значною мірою були зумовлені недосконалістю їх політики у сфері споживчого кредитування. Більшість банків не враховувала такі макроекономічні показники, як зростання або зниження грошових доходів населення — найважливішого джерела погашення кредитних зобов'язань (див. таблицю 6).

Наведені в таблиці 6 дані свідчать, що впродовж трьох останніх років темпи зростання обсягів кредитів, наданих фізичним особам, перевищували темпи зростання їх грошових доходів. Особливо значним (110.4 в. п.) цей розрив був у 2006 році. Порівняно з довгостроковими кредитами відставання темпів зростання доходів населення було ще більшим і становило 122.9 в. п. У 2008 році цей розрив дещо зменшився і становив відповідно 45.4 в. п. і 49.3 в. п., але його нівелювало різке знецінення гривні щодо іноземних валют. Девальвація гривні тривала також упродовж минулого року. На кінець жовтня 2009 року порівняно з червнем 2008-го курс гривні щодо долара США знизився на 74.6%. За таких умов є всі підстави стверджувати, що стан позикової заборгованості банків і в подальшому буде вкрай складним.

Таблиця 4. Динаміка кредитного портфеля і прострочених кредитів банківської системи України [14], [17]

Показники	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.
1. Кредитний портфель: а) млрд. грн.	269.688	485.507	792.384	747.348
б) темпи зростання щодо попереднього періоду (відсотки)	172.5	180.0	163.2	93.4
2. Прострочені кредити: а) млрд. грн.	4.456	6.357	18.015	69.935
б) частка у кредитному портфелі (відсотки)	1.65	1.31	2.27	9.36
в) темпи зростання щодо попереднього періоду (відсотки)	131.9	142.7	283.4	388.2
3. Відхилення темпів збільшення (зменшення) кредитного портфеля порівняно з темпами зростання прострочених кредитів (процентні пункти)	40.6	37.3	-120.2	-394.8

Таблиця 5. Співвідношення кредитів у іноземній валюті і сукупних валових кредитів [14]

Співвідношення кредитів у іноземній валюті і сукупних валових кредитів:	На 31 березня	На 30 червня	На 30 вересня	На 31 грудня
2007 рік	52.35	52.46	53.08	51.45
2008 рік	51.16	51.67	52.86	60.32
2009 рік	58.25	55.19	55.43	52.59
2010 рік	51.77	–	–	–

Таблиця 6. Динаміка кредитів і грошових доходів населення [17], [20]

Показники	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1. Доходи населення: а) млрд. грн.	363.6	471.0	646.3	672.7
б) темпи зростання порівняно з попереднім роком (відсотки)	121.9	129.5	137.2	104.1
2. Кредити фізичним особам: а) млрд. грн.*	55.5	115.7	211.2	245.7
б) темпи зростання порівняно з попереднім роком (відсотки)	232.3	208.6	182.6	116.3
3. Перевищення темпів зростання обсягів кредитів населенню над темпами зростання грошових доходів населення (процентні пункти)	110.4	79.1	45.4	12.3
4. Довгострокові кредити населенню: а) млрд. грн.*	47.2	101.1	188.6	219.5
б) темпи зростання порівняно з попереднім роком (відсотки)	245.8	214.2	186.5	16.4

* У середньому за рік.

зичальників. На 01.01.2009 р. заборгованість із заробітної плати становила 1 188.7 млн. грн. порівняно з 668.7 млн. грн. на початок 2008 року (див. таблицю 8). За перший квартал 2010 р. заборгованість із заробітної плати сягнула 1.5 млрд. грн., тобто зросла на 0.3 млрд. грн., або на 125%.

Кризові явища в банківській системі України зумовлені також доволі частим ігноруванням банками принципів кредитування, дотримання яких є основою ефективного функціонування кредиту. В гонитві за високим прибутком банки використовували нові моделі кредитних відносин із позичальниками, видаючи кредити без цільового призначення, не вимагаючи застави чи іншого забезпечення, сподіваючись компенсувати свій ризик високими відсотками за такими кредитами (див. таблицю 8).

Природно, така практика кредитування створювала підґрунтя для виникнення кризи в банківській системі країни. Так, за кеш-кредитами й експрес-кредитами банки не вимагали від позичальника довідки про доходи, а отже, не цікавилися наявністю й достатністю первинного джерела погашення позики. Брак забезпечення за такими кредитами створював передумови для появи у кредитному портфелі банків простроченої й навіть безнадійної позикової заборгованості, якщо доходи позичальників не давали змоги розрахуватися за зобов'язаннями перед банком. Ситуація погіршувалася тим, що кеш-кредити й карткові кредити надавалися без цільового призначення, а отже, банк не міг виявити на ранній стадії можливість появи проблемної позикової заборгованості. Усвідомлюючи високий рівень

ризиків за кеш-кредитами, експрес-кредитами і картковими кредитами, банки встановлювали дуже високі відсоткові ставки, рівень яких часом сягав 111% річних. Доступність цих кредитів для позичальників — найважливіша причина високого попиту на них. У гонитві за надприбутком банки не врахували, що для багатьох позичальників сплатити такі високі відсотки і погасити суму основного боргу буде нерéalно. Як засвідчують реалії сьогодення, з даною про-

блемою стикнулося багато банків.

Суттєвим чинником кризи кредитних відносин банку з позичальниками став брак досвіду роботи в ринкових умовах. Активізація кредитної діяльності банків у 2005—2007 рр. і на початку 2008-го відбувалася в умовах економічного зростання в країні. В результаті різко збільшилися обсяги довгострокових кредитів банків, можливість погашення й обслуговування яких великою мірою залежить від економічної ситуації в країні протягом усього терміну користування позикою. Однак розширюючи обсяги довгострокового кредитування, банки повинні були врахувати, що відповідно до циклічності суспільного виробництва за стадією економічного піднесення завжди настає економічний спад, а потім криза. У такій ситуації доходи юридичних і фізичних осіб знижуються, що загрожує банкам зростанням проблемної позикової заборгованості.

Внаслідок цих та інших чинників різко погіршилися фінансові результати діяльності банків. За підсумками роботи в 2009 році збитки банківської системи України сягнули 38.450 млрд. грн., тоді як у 2008-му банки одержали 7.3 млрд. грн. прибутку [14].

Таблиця 7. Динаміка заробітної плати і заборгованості щодо її виплати [19], [20]

Показники	2007 р.	2008 р.	2009 р.
1. Заробітна плата: а) млн. грн.	278 968	371 053	92 816
б) у відсотках до попереднього періоду	136.0	133.0	25.0
2. Заборгованість із заробітної плати: а) млн. грн.	806.4	668.7	1 188.7
б) у відсотках до попереднього періоду	84.0	82.9	177.8

Таблиця 8. Характеристика ризиків для банків кредитів [16]

Характеристика кредитів	Види кредитів		
	Кеш-кредити	Експрес-кредити	Карткові кредити
1. Цільове призначення	—	+	—
2. Доступність	Для всіх	Для всіх	За наявності кредитної історії
3. Максимальна сума	20 тис. грн.	20 тис. грн.	75 тис. грн.
4. Час оформлення	60 хв.	30 хв.	5–7 днів
5. Відсоткова ставка	40–111% річних	36–80% річних	25–58% річних
6. Необхідні документи	Паспорт, ідентифікаційний код	Паспорт, ідентифікаційний код	Паспорт, ідентифікаційний код, довідка про доходи
7. Цільова клієнтська група – фізичні особи з доходом	Від 200 доларів за місяць	Від 100 доларів за місяць	Від 300 доларів за місяць
8. Строк	До 3-х років	До 2-х років	—
9. Застава	Немає, можлива порука	Залежно від банку	Немає

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, зазначимо:

1) відповідно до основних показників, за якими визначається стан банківської системи як кризовий, нині в Україні перебувають у кризовому стані лиш окремі банки, тоді як стосовно всієї банківської системи зауважуємо наявність кризових явищ, а не її кризи;

2) основними формами прояву фінансової кризи в банківській системі країни є масовий відплив коштів населення з банківських рахунків на початку кризи, значне погіршення якості кредитного портфеля банків, кризовий стан ліквідності й збиткові результати діяльності значної кількості банків;

3) кризові явища в банківській системі України зумовлені дією як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Оскільки вплинути на зовнішні чинники банки не можуть, їхні зусилля необхідно спрямувати на попередження й зниження внутрішніх чинників виникнення ризиків на всіх напрямках банківської діяльності;

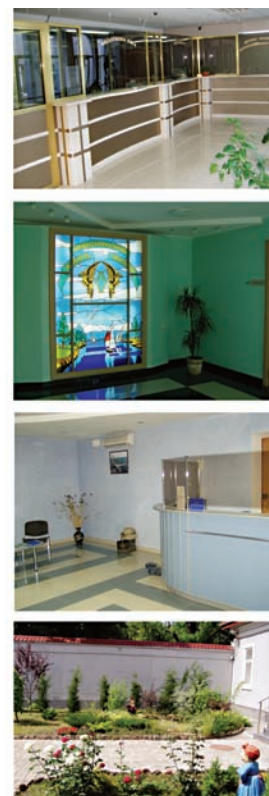
4) подолати негативний вплив фінансової кризи на банківський сектор країни можна лише за умов розширення масштабів суспільного виробництва та ефективної грошово-кредитної політики держави.

Література

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. — СПб.: Диамант, 1997. — т. 2. — 784 с.
2. *Coping with crisis: The management of disasters, riots and terrorism* / (Eds.) U. Rosental, M. Charles, P. t'Hart. — Springfield: Charles C. Tomas, 1989.
3. *Interpretations of calamity: From the viewpoint of human ecology* / (Ed.) K/ Hewitt. — Boston: Allen? Unwin, 1983.
4. Акофф Р. Планирование будущего корпорации. — М.: Прогресс, 1985. — 265 с.
5. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник. — Л.: МАУП, 2006. — 194 с.
6. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С.Стельмах (голова) та ін. — К.: Молодь; Ін Юре, 2001. — 680 с.
7. Вовчак О., Поляк Н. Причини та наслідки впливу світової фінансової кризи на розвиток банківського і реального секторів економіки України // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 8. — С. 22–25.
8. Mishkin F. *Anatomy of financial crisis* // NBER Working Paper. — 1991. — № 3934. — С. 7.
9. Герасименко Р.А. Финансовый рынок. Теория. Практика организации в Украине — Донецк: КИТИС, 2000. — 330 с.
10. Енциклопедія банківської справи України / Редкол.: В.С.Стельмах (голова) та ін. — К.: Молодь; Ін Юре, 2001. — С. 525.
11. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз // Фінанси України. — 2009. — № 6. — С. 3–13.
12. Шелудько Н.М., Шкляр А.І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні і емпіричні аспекти аналізу // Фінанси України. — 2009. — № 2.
13. *Compilation Guide on Financial Soundness Indicators* / IMF. — 2004. — Juli/www.imf.org.
14. <http://bank.gov.ua>.
15. Стельмах В.С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін. — К.: Центр наукових досліджень Національного банку України; УБС, 2009. — С. 264.
16. Гриньков Д. Танго и Кэш // Бизнес. — 2007. — № 6.
17. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2010 року // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 3. — С. 35.
18. <http://economis.unian.net/rus/detail/20871>.
19. Бюлетень Національного банку України. — 2009. — № 9.
20. www.ukrstat.gov.ua (Державний комітет статистики України).

Управління Національного банку України в Миколаївській області.

Дослідження/

Наталія Стукало

Доктор економічних наук, професор
кафедри міжнародних фінансів
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

Марина Литвин

Викладач кафедри міжнародних фінансів
Дніпропетровського національного
університету імені Олеся Гончара

Державне антикризове регулювання банківського сектору: досвід ЄС та України

У дослідженні розглянуто специфіку державного антикризового управління в банківському секторі європейських країн, проаналізовано антикризові заходи урядів і центральних банків країн Європейського Союзу, визначено основні інструменти державної фінансової підтримки проблемних банків та особливості державного антикризового регулювання у банківському секторі України. Авторами розроблено алгоритм моніторингу стійкості банківської системи та запропоновано рекомендації щодо вдосконалення механізму регулювання банківської діяльності в Україні в умовах глобальної фінансової кризи.

Вітчизняна банківська система має певний досвід роботи в кризових умовах, адже за час незалежності Україна вже проходила через такі випробування — у 1998 та 2004 роках. Серпневу фінансову кризу 1998 року українські банки подолали порівняно легко, хоча деякі з них втрачали ліквідність, а багатьом довелося поступитися прибутковістю внаслідок зниження дохідності державних цінних паперів та запровадження регулятором валютних обмежень. У листопаді 2004 року кризові явища в банківському секторі були спричинені внутрішньою політичною кризою в країні, проте вітчизняні банки завдяки вчасному застосуванню Національним банком України антикризових заходів вистояли без особливих фінансових втрат [1].

Нинішні проблеми банківської системи України в умовах глобальної фінансової кризи є набагато глибшими. Накопиченого власного досвіду боротьби з кризовими явищами українським банкам недостатньо. Сьогодні необхідно реалізовувати програми та антикризові заходи системного характеру, коли проблемами такої важливої ланки фінансової системи країни, як банківська, опікується не лише регулятор, а всі гілки влади.

Отже, питання пошуку сучасних методів державного антикризового регулювання та розробки антикризових заходів для стабілізації діяльності банківської системи в цілому є вельми актуальними.

Проблемі функціонування банківської системи в кризових умовах

присвячено наукові праці багатьох вітчизняних і закордонних учених. Теоретичні основи транснаціоналізації банківського капіталу в умовах глобалізації було закладено зарубіжними вченими Е.Альтманом, М.Берретом, Р.Брейлі, Е.Брігхемом, Й.Гідді, М.Леві, С.Майерсом, Дж.Моссіном, М.Поттером та іншими. Теоретичним аспектам функціонування банківської системи України та пошукам шляхів подолання глобальної фінансової кризи присвячено чимало наукових досліджень і українських учених: О.Дзюблюка [2], О.Барановського [3, 4], В.Мищенко [5, 6], С.Тігіпка [7], Ю.Уманціва [8], Г.Карчевої [9], О.Петрика [10], М.Кириченка, В.Литвицького, А.Дроб'язка, С.Науменкової та інших авторів.

Проте деякі питання вдосконалення механізму державного антикризового регулювання банківської діяльності в Україні в умовах глобальної фінансової кризи залишаються ще недостатньо дослідженими.

Проблему подолання банківських криз у світовому масштабі досі не вирішено. Їх періодичне виникнення і реальна небезпека для національних економік, як і раніше, залишаються найбільшою перешкодою для стабільного функціонування банківських систем [11]. Однак сьогодні світовий фінансовий досвід є достатнім для того, щоб передбачати масштабні кризи на рівні банківської системи певної країни, оперуючи основними ознаками виникнення кризових тенденцій. Проте вчасно запобігти банківській кризі на фінансовому ринку досить складно з економічних, фінансових, а іноді й політичних причин. Тому дослідження державного антикризового регулювання у банківському секторі країн ЄС та України є вельми актуальною темою наукових досліджень.

ІНСТРУМЕНТИ АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Антикризове управління можна визначити як систему управлінських заходів та рішень щодо діагностики, попередження, нейтралізації і подолання кризи та її причин у банківському секторі. Воно повинно охоплювати всі стадії розвитку кризових явищ, зокрема їх системний моніторинг та попередження.

При формуванні концепції антикризового управління в банківському секторі доцільно враховувати вплив монетарних інструментів, які відповідно до Основних засад грошово-кредитної політики використовує Національний банк України для стабілізації фінансового ринку. Як свідчить практична діяльність, грошово-кредитна політика в Україні має на меті кілька цілей: рівень обмінного курсу національної валюти щодо іноземних валют, рівень інфляції, темпи зростання окремих монетарних агрегатів тощо [11].

Широкий спектр інструментів оздоровлення банківського сектору можна розділити на три категорії: фінансові, операційні та структурні.

Фінансові інструменти (надання кредитів центральним банком, зниження норм обов'язкового резервування, регулювання облікової став-

ки, реструктуризація податкових зобов'язань банку, надання гарантій уряду за депозитними вкладками) призначені для вирішення поточних проблем фінансового забезпечення банківських установ.

Операційні інструменти (реструктуризація короткострокових кредитів банку, використання облігаційних інструментів, викуп прострочених зобов'язань підприємств перед банками, конвертація депозитів державних підприємств у капіталі банку) застосовуються з метою поліпшення управління банківською діяльністю в умовах кризи.

Структурні інструменти (закриття або скорочення неприбуткових філій, відмова від паралельних напрямів бізнесу, посилення конкурентних переваг банку, ліквідація, злиття, реорганізація банку) покликані вирішувати проблеми на рівні банківського сектору шляхом упровадження і застосування принципів конкуренції та забезпечення стійкості банківської системи.

Основними фінансовими інструментами, які застосовує Національний банк України для антикризового управління банківською системою, є: попит і пропозиція грошей, збільшення та зменшення резервів комерційних банків у центральному банку, процентна політика, операції з цінними паперами на відкритому ринку, валютне регулювання тощо.

Використання всього набору фінансових інструментів антикризового управління характерне для системних криз, коли доводиться вирішувати проблеми ліквідності не лише окремих банків, а й усієї банківської системи. За таких обставин регулювання спрямовується на поліпшення якості банківських активів,

урегулювання зобов'язань, пряме збільшення капіталу, тобто на відновлення та підвищення платоспроможності банківських установ.

На основі аналізу державного антикризового регулювання банківського сектору різних країн світу можна виділити головні антикризові заходи, які найчастіше застосовуються у світовій практиці: створення спеціальних фондів; зниження центральними банками облікової ставки; розширення переліку активів, що приймаються центральними банками як застава за кредит; зниження нормативів мінімальних резервних вимог для комерційних банків; збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; запровадження тимчасових адміністрацій і кураторів центробанків у банківських установах; гарантування міжбанківських кредитів, позичок для малого та середнього бізнесу, підтримки компаній, які не в змозі залучити необхідне фінансування через проблеми в банківському секторі; запровадження нових програм кредитування; націоналізація компаній; субсидування банкам відсоткових ставок за кредитами, наданими населенню для придбання нових товарів; відокремлення "поганих" банківських активів від "хороших" шляхом створення спеціальних установ; підвищення фінансової дисципліни тощо [3].

АНТИКРИЗОВІ ЗАХОДИ УРЯДІВ І ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ КРАЇН ЄС

Аналізуючи антикризові заходи урядів і центральних банків країн Європейського Союзу на прикладі Німеччини, Греції, Великобританії, Ірландії, Іспанії, Ісландії, країн Бенілюксу, Франції, Португалії, Ав-

Схема 1. Державне антикризове регулювання банківського сектору країн ЄС

Основні антикризові заходи урядів і центральних банків країн ЄС		
№ п/п	Країна	Антикризові заходи
1	Німеччина	- На початку 2009 року уряд Німеччини затвердив наймасштабніший у Європі план стимулювання економіки, який оцінюється у 50 млрд. євро (67 млрд. доларів США). Він розрахований на два роки і доповнює попередній, який обчислюється сумою близько 12 млрд. євро. - Створено спеціальний фонд обсягом 480 млрд. євро для стабілізації фінансових ринків, що допомагає владі трансформувати великі банки у державну чи напівдержаву власність, з яких 400 млрд. євро спрямовано на забезпечення гарантій, а 80 млрд. євро – на рекапіталізацію банківської системи [3]. - Провідні політики країни і фінансові експерти розглядають можливість створення так званого "поганого банку" (bad bank), діяльність якого має бути профінансована платниками податків [12].
2	Греція	- Надання державних гарантій за депозитами банківської системи у розмірі 320 млрд. євро [13]. - Підвищення рівня ліквідності банків, збільшення гарантій за вкладками, участь держави в банківському капіталі. - Надання гарантій держави на 3–5 років усім фінансовим установам країни в розмірі до 15 млрд. євро; - Надання кредитним установам спеціальних державних облігацій на суму до 8 млрд. євро в обмін на забезпечення ними цих цінних паперів. - Зміцнення капіталу банків на суму до 5 млрд. євро в обмін на одержання державою частини їх привілейованих акцій [3].
3	Велико-британія	- Уряд Великобританії інвестував понад 50 млрд. фунтів стерлінгів (85 млрд. доларів США) для викупу часток у великих банках та 200 млрд. фунтів стерлінгів – на короткострокові кредити Банку Англії. - Надання гарантій міжбанківських кредитів на суму 250 млрд. фунтів стерлінгів Королівському банку Шотландії (Royal Bank of Scotland), який закінчив 2008 рік із рекордним у британській корпоративній історії збитком (у сумі 24.1 млрд. фунтів стерлінгів (34.4 млрд. доларів)). - Британська влада має намір надати гарантії за активами Королівському банку Шотландії і Банківській групі Ллойдз (Lloyds Banking Group) на суму 500 млрд. фунтів стерлінгів (716 млрд. доларів США) в обмін на їх зобов'язання збільшити кредитування на 40 млрд. фунтів стерлінгів (57 млрд. доларів США) [3].
4	Ірландія	- Ірландія надала гарантії загалом на 400 млрд. євро (550 млрд. доларів США), що вдвічі перевищує її річний обсяг виробництва; приблизно половина цієї суми – роздрібні депозити. - Пакетом допомоги ірландського уряду в розмірі 5.5 млрд. євро передбачається, зокрема, придбання державою до 75% участі в капіталі Англо-ірландського банку (Anglo Irish Bank) (1.5 млрд. євро) та вкладення 2 млрд. євро у Банк Ірландії (Bank of Ireland) і Союз ірландських банків (Allied Irish Banks).
5	Ісландія	Держава придбала 75 % акцій банку Глітнір (Glitnir).
6	Іспанія	Уряд Іспанії створює фонд розміром 30 млрд. євро для викупу активів у проблемних банків із перспективою поступового збільшення його обсягу до 50 млрд. євро.
7	Країни Бенілюксу	Уряди вклали у банк Фортіс (Fortis) 11.2 млрд. євро (16 млрд. доларів США) в обмін на акції банку.
8	Франція	Уряд Франції надав 320 млрд. євро гарантій за міжбанківським кредитуванням та 40 млрд. євро для рекапіталізації банків.
9	Португалія	- Уряд Португалії в листопаді 2008 року оголосив про націоналізацію Португальського бізнес банку (Banco Português de Negócios). Управління ним узяв на себе державний банк Сховище загальних депозитів (Caixa Geral de Depósitos). - Міністр фінансів Португалії оголосив про виділення 20 млрд. євро на забезпечення гарантій банкам.
10	Австрія	- Уряд прийняв рішення про 100-відсоткове гарантування вкладів населення [13]. - Здійснено націоналізацію проблемних банків, зокрема, держава купила за символічну ціну (2 євро) восьмий щодо розміру активів Банк місцевих кредитів Австрії (Kommunalkredit Austria). - Із загального пакета фінансової допомоги уряду Австрії для банківської системи в розмірі 100 млрд. євро державні органи можуть витратити до 15 млрд. євро на придбання частки в капіталі проблемних кредитних установ.
11	Латвія	- Стала другою після Ісландії європейською країною, де через кризу змінився уряд. У таких випадках антикризові заходи стосуються країни в цілому. - Наприкінці лютого 2009 року Єврокомісія переказала Латвії перший транш кредиту в сумі 1 млрд. євро. Це частина пакета допомоги Латвії від Євросоюзу загальним обсягом понад 7 млрд. євро. - Латвії надали допомогу МВФ (1.7 млрд. євро), північні країни: Швеція, Данія, Фінляндія, Естонія і Норвегія (спільно 1.9 млрд. євро) та Світовий банк (0.4 млрд. євро).

стрії, Латвії (див. таблицю), зауважи-мо певні особливості (див. схему 1):

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Розглянемо особливості державного антикризового регулювання у банківському секторі України, які були здійснені з початком глобальної фінансової кризи з метою нейтралізації її негативного впливу.

1. Банки переглянули методики оцінки кредитоспроможності позичальників та запровадили жорсткіші умови кредитування.

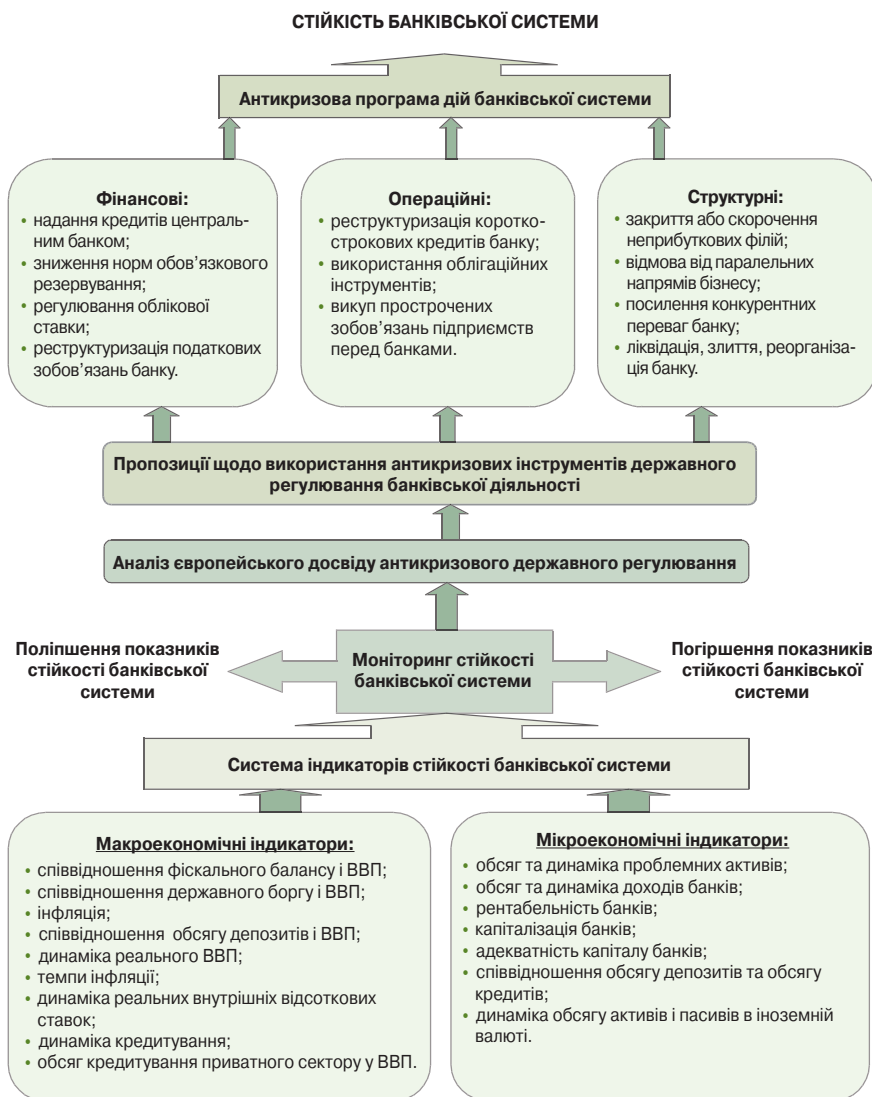
2. НБУ впродовж 2009 року двічі

зменшив облікову ставку (з 15.06.2009 р. до 11% згідно з Постановою Правління НБУ "Про регулювання грошово-кредитного ринку" від 12.06.2009 р. № 343, та з 12.08.2009 р. до 10.25% згідно з Постановою Правління НБУ "Про зміну облікової ставки" від 10.08.2009 р. № 468). Із липня 2009 р. збільшено ставки обов'язкового резервування за короткостроковими ресурсами закордонного походження (з 4% до 20%). Ці заходи досить швидко призвели до подорожчання грошей на ринку (і депозитному, і кредитному), а підвищення ставки резервування обмежило обсяги залучення валюти з-за кордону.

3. НБУ прийняв постанови "Про додаткові заходи щодо діяльності банків" від 11.10.2008 р. № 319 та "Про внесення змін до постанови Правління НБУ від 11.10.2008 р. № 319" від 16.10.2008 р. № 328, які обмежують обсяги надання кредитів юридичним і фізичним особам в іноземних валютах, забороняють рефінансування простроченої заборгованості шляхом видачі нових кредитів, а також необґрунтовану пролонгацію кредитів та внесення до кредитного договору змін щодо вартості кредиту, котрі не відповідають змінам облікової ставки НБУ [14].

4. Для стабілізації депозитного ринку та підтримання ліквідності

Схема 2. Алгоритм моніторингу стійкості банківської системи

НБУ запровадив мораторій на до-
строкове вилучення депозитів.

5. Знижено до 0% норму резерву-
вання на кошти, що залучаються на
короткостроковій основі з іноземних
джерел.

6. Дозволено враховувати в обо-
в'язкових резервах касові залишки та
державні облігації; активізовано за-
ходи щодо рефінансування банків
шляхом надання кредитів НБУ.

7. Для стабілізації валютного рин-
ку та курсу гривні із середини жовтня
2008 року НБУ було вжито ряд заходів:
почали здійснюватися регулярні
валютні інтервенції НБУ (за три тиж-
ні було витрачено майже 5 млрд. до-
ларів США золотовалютних запасів);
для банків заборонено спекулятивні
операції (купівля-продаж валют на
міжбанківському ринку дозволялась
лише за дорученням клієнтів та за їх

курсом); курс продажу валют на го-
товковому ринку обмежувався офі-
ційним курсом, а маржа банків від
торгівлі валютами не повинна пере-
вищувати 1.5%.

8. НБУ збільшив вартість власних
кредитів, тобто вартість рефінансу-
вання на 0.5–1%.

9. Для розширення переліку бан-
ків, які можуть отримати кредити від
НБУ, запропоновано рефінансуван-
ня під заставу акцій банків. Але такі
кредити зможуть отримувати лише ті
банки, які дотримуються резервних
вимог [15].

10. Згідно з Постановою Правління
НБУ "Про внесення змін до Інструк-
ції про порядок регулювання ді-
яльності банків в Україні" від 17 груд-
ня 2007 року № 458 запроваджено
нову методику розрахунку адекват-
ності банківського капіталу. Її мета

— обмежити ризик розриву ліквід-
ності, щоб уникнути наслідків ситуа-
ції, яка склалася на фінансовому
ринку Сполучених Штатів Америки.

За даними рейтингового агентства
Фітч Рейтингс (Fitch Ratings) [16],
запровадження нових регулятивних
вимог щодо капіталу українських
банків мало поліпшити їх кредито-
спроможність. Такі заходи також по-
винні сприяти зменшенню долари-
зації економіки України та зростан-
ню обсягів кредитування в націо-
нальній валюті. Зазначимо, що рей-
тингове агентство Стандарт енд Пурс
Рейтингс Сервіс (Standard & Poor's
Ratings Services) [17] знизило довго-
строковий суверенний кредитний
рейтинг України з "BB—" до "B+" з
огляду на підвищення інфляційних
очікувань, велику зовнішню забор-
гованість вітчизняних комерційних
банків, зростання дефіциту поточно-
го рахунку платіжного балансу та ін-
ші негативні чинники.

АЛГОРИТМ МОНІТОРИНГУ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Вплив банківської кризи на загаль-
ноекономічну активність, фін-
ансову стійкість і безпеку бан-
ківської системи та країни в цілому
зумовлює необхідність розробки ал-
горитму аналізу банківських криз як
основи для моніторингу банківської
системи на чутливість до зовнішніх
шоків та застосування системних за-
ходів з їх подолання. Алгоритм моні-
торингу стійкості банківської систе-
ми відображено на схемі 2.

Крім того, специфічні властивості
діагностики мають бути враховані в
антикризовому управлінні і включати:

— вивчення нових властивостей
розвитку банку як об'єкта управлін-
ня в результаті розвитку фінансової і
банківської систем;

— виявлення причинно-наслід-
кових зв'язків у розвитку об'єктів і
суб'єктів банківської системи;

— визначення граничних меж ек-
спертної компетенції менеджера й
експертних систем, що використовую-
ються в діагностиці кризи, її попе-
редження і виходу з неї;

— моніторинг зміни ситуації у
банківській сфері в умовах кризових
явищ;

— підвищення ефективності анти-
кризових і прогностичних функцій
діагностики.

Даний алгоритм моніторингу стій-
кості банківської системи дає змогу

оцінити розвиток банківської системи України з урахуванням макро- і мікроособливостей, що, в свою чергу, дає підстави до визначення антикризових заходів та вироблення рекомендацій з коригування політики для посилення стійкості банківської системи та запобігання фінансовим кризам.

ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження можна надати низку рекомендацій щодо вдосконалення механізму регулювання банківської діяльності в Україні у кризових умовах, а саме:

- провести ретельний аналіз причин виникнення глобальної фінансової кризи та глибини її впливу на світову економіку;
- змодельовати поведінку внутрішнього фінансового ринку в умовах уже діючих антикризових заходів НБУ та уряду хоча б на найближчу перспективу;
- сформувати антикризову програму дій банку, яка має бути за характером короткостроковою, гнучкою та відкритою для коригування [14];
- проводити реструктуризацію проблемних кредитів за єдиними для всіх банків правилами, розробленими регулятором, під його контролем та за його підтримки. При цьому важливо враховувати специфіку і пріоритети кожного з таких кредитів: за категорією позичальника (фізичні, юридичні особи), за цільовим призначенням (іпотечні, автокредити, кредити підприємцям, споживчі, корпоративні кредити, міжбанківські позики); за видом валюти (національна, іноземна); за ступенем проблемності (стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні); за строками погашення тощо;
- запровадити контроль за максимальним розміром оплати процедури реструктуризації та обмеження на встановлення нових вимог до забезпечення за кредитом (переоцінки заставного майна, вимоги додаткового забезпечення тощо). Збитки, пов'язані з реструктуризацією, обов'язково повинні розподілятися між банками, позичальниками та державою;
- вдосконалити методику класифікації проблемних кредитів, розробити порядок викупу та обслуговування проблемних активів;
- створити госпітальну фінансову установу змішаної форми власності з державним контрольним пакетом. За-

дяки цьому зменшується навантаження на держбюджет, і водночас за державою залишається контроль за процедурою викупу та реструктуризації активів. При цьому розподіл повноважень різних власників можливо передбачити установчими документами госпітальної установи. Одним із варіантів такого розподілу може бути участь держави у реструктуризації найпроблемніших позик населення та можливість їх викупу за рахунок бюджету. Рештою проблемних банківських активів опікуються підрозділи госпітальної установи, що фінансуються з інших джерел, зокрема, за рахунок коштів засновників — приватних осіб. Узагалі, було б ідеальним, якби організаційна структура госпітальної установи відповідала характеру проблемності викуплених активів;

• необхідно, щоб оцінку вартості проблемних активів за методикою НБУ виконувала третя, незалежна сторона [14];

• кожен банк має внести радикальні зміни до системи управління бізнесом — і не лише тактичного, а й стратегічного характеру. Якщо за стабільних умов золотим правилом банківського менеджера є “максимізація прибутку за дотримання ліквідності та прийняттого рівня ризику”, то в кризових умовах на перший план повинна виходити система управління ризиками. Це дасть змогу максимально захиститися від впливу фінансової кризи та мінімізувати втрати;

• нарощувати офіційні валютні резерви відповідно до зростання валового зовнішнього боргу для забезпечення стійкого розвитку економіки та обмеження впливу зовнішніх факторів. Використовуючи механізм перекредитування в умовах світової кризи ліквідності, банки можуть зіткнутися з проблемою нестачі коштів для покриття короткострокових зобов'язань. Тому органам контролю треба приділити більше уваги обмеженню розривів у термінах запозичення та розміщення коштів комерційними банками, адже активні операції характеризуються довшими термінами, ніж пасивні;

• використовувати фінансові інструменти грошово-кредитного регулювання для підвищення ефективності монетарної політики в державі та структурні інструменти для оптимізації внутрішньої та зовнішньої структур фінансово-кредитних установ як основних учасників фінансового сектору, котрі безпосередньо впливають на рівень його стійкості і надійності;

• застосовувати операційні інструменти шляхом удосконалення внутрішнього моніторингу структури активів та зобов'язань банківських установ як основного чинника запоруки безпеки клієнтської бази та стабільності функціонування реального сектору економіки.

Банківська система — одна з найголовніших ланок економічної системи країни, і будь-яка загроза стабільності банків завдає шкоди всій економіці, добробуту кожного громадянина. Тому під час кризи центральні банки та уряди провідних країн світу не шкодують коштів і вживають безпрецедентних заходів, аби підтримати свої банківські системи.

З метою нейтралізації впливу глобальної фінансової кризи в Україні використовувалися різні інструменти державного антикризового регулювання банківського сектору (банки переглянули методики оцінки кредитоспроможності позичальників та запровадили жорсткіші умови кредитування; НБУ ввів мораторій на дострокове вилучення депозитів тощо).

Водночас доцільно вжити додаткових заходів:

— внести необхідні зміни до законодавства (передусім банківського і податкового);

— вдосконалити методику класифікації проблемних кредитів;

— розробити порядок викупу та обслуговування проблемних активів, методику оцінки їх вартості й інші необхідні положення;

— вдосконалити систему управління ризиками, зокрема, кредитними;

— забезпечити нарощування офіційних валютних резервів відповідно до зростання валового зовнішнього боргу з метою сприяння стійкому розвитку економіки та обмеженню впливу зовнішніх факторів.

Розроблений нами алгоритм моніторингу стійкості банківської системи, дасть змогу оцінити розвиток банківської системи України з урахуванням макро- і мікроособливостей, що слугуватиме підставою для визначення антикризових заходів та вироблення рекомендацій з коригування регуляторної політики, що сприятиме зміцненню стійкості банківської системи та упереджуватиме фінансові кризи.

Таким чином, банківська система України має всі передумови, щоб пережити вплив глобальної фінансової кризи. Використовуючи досвід анти-

кризового управління в банківському секторі країн ЄС, а також підтримку НБУ, спрямовану на забезпечення ліквідності й обмеження ризиків, банківська система України за адекватних дій регулятора та уряду зможе з мінімальними втратами протистояти глобальній фінансовій кризі.

Література

1. Сич Є.М., Жарій Я.В. Проблеми та можливості виходу з кризи банківської системи України // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2009. — № 39. — С. 3–7.
2. Дзюблюк О. Грошово-кредитна політика в період кризових явищ на світових фінансових ринках // Вісник Національного банку України — 2009. — № 5. — С. 20–30.
3. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн // Вісник Національного банку України — 2009. — № 4. — С. 8–19.
4. Барановський О. Проблемні банки: виявлення й лікування // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 11. — С. 18–31.
5. Міщенко В., Крилова В., Ніконо-

ва М. Реструктуризація кредитів в умовах кризи: світовий досвід і можливості застосування в Україні // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 5. — С. 12–17.

6. Міщенко В., Шульга С. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 8. — С. 12–21.

7. Тігірко С. Стратегічні напрямки інтеграційного розвитку банківської системи України // Вісник УАБС. — 2004. — № 1. — С. 7–11.

8. Уманців Ю.М. Банківська система України в умовах глобалізації світового фінансового простору // Фінанси України. — 2006. — № 12. — С. 88–100.

9. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово-економічної кризи // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 11. — С. 10–16.

10. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання // Вісник Національного банку України. — 2009. — № 8. — С. 4–10.

11. Джулай В.О. Інструменти антикризового управління в банківсько-

му секторі економіки України // Вісник Університету банківської справи НБУ. — 2008. — № 3. — С. 86–89.

12. Сумленний С. Плохой и еще хуже // Эксперт Online. — 2009. — 26 января.

13. Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи // Вісник Національного банку України. — № 6. — 2009. — С. 20–29.

14. Жарій Я.А. Особливості управління діяльністю комерційного банку в умовах фінансової кризи // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. — 2009. — № 35. — С. 53–63.

15. Сілантьєв М.С. Світова криза ліквідності та її наслідки для банківської системи України // Вісник Університету банківської справи НБУ. — 2008. — № 3. — С. 82–85.

16. Офіційний сайт рейтингового агентства Fitch Ratings: www.fitchratings.com.

17. Офіційний сайт рейтингового агентства Standard and Poor's: <http://www.standardandpoors.ru/page.php?path=articles>.

Нотатки з конференції/

Обговорено важливі проблеми розвитку банківської системи

27–28 травня в Українській академії банківської справи Національного банку України (м. Суми) відбулася п'ята Міжнародна науково-практична конференція «Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика». У її роботі взяли участь науковці та банкіри з України, Польщі, Угорщини, Кіпру, Росії. На конференції було розглянуто не лише проблеми банківської конкуренції, а й багато інших важливих питань.

Перспективам розвитку банківської системи України в контексті посилення міжнародної ринкової конкуренції була присвячена стаття ректора Української академії банківської справи НБУ, доктора економічних наук, професора **Анатолія Єпіфанова**, подана на розгляд учасників конференції. У ній, зокрема, зазначалося, що зростання конкуренції на внутрішньому банківському ринку

викликане передусім поглибленням інтеграції України у світову економіку. Це призводить до спрощення та активізації проникнення у нашу країну іноземних компаній, у тому числі й банків. Їхні дочірні структури мають можливість застосовувати високі стандарти й нові технології обслуговування клієнтів, недоступні вітчизняним банкам, що дає їм конкурентні переваги при залученні коштів на вну-

трішньому та зовнішньому ринках. Це зумовлює необхідність розробки та впровадження спеціальних заходів, спрямованих на посилення міжнародної конкурентоспроможності банківської системи України.

Нинішня світова економічна криза, яка підірвала фінансові системи майже всіх країн світу, поволи відступає. Тож на порядок денний розвитку банківської системи України ви-

Українська академія банківської справи НБУ (м. Суми).

ходять проблеми її стабілізації. Цій важливій темі присвятила виступ доцент Університету банківської справи НБУ, кандидат економічних наук **Ганна Карчева**. Доповідач коротко охарактеризувала основні причини того, що Україна порівняно з іншими країнами світу чи не найбільше постраждала від економічної кризи. Значну роль у цьому відіграла нерозвинутість внутрішнього фінансового ринку та неефективна структура екзогенно орієнтованої економіки. Так, у 2009 році валовий внутрішній продукт в Україні зменшився на 15.1% (в Росії – на 7.9%), промислове виробництво – на 21.9% (у Росії – на 10.8%), інфляція становила 12.3% (в Росії – 8.8%).

Банківська система України зазнала значних втрат у період фінансової кризи, про що свідчать:

- зростання в 11.3 раза обсягів проблемних кредитів – до 71.8 млрд. грн. Їх частка в кредитному портфелі підвищилася з 3.0% до 10.0%, що зумовило значні відрахування в резерви на відшкодування можливих втрат за активними операціями (відношення резервів до активів зросло з 3.0% до 12.5%);

- величезні збитки в діяльності банків (за результатами 2009 року – 38.4 млрд. грн., за чотири місяці 2010-го – 5.1 млрд. грн.), що призвело до значних втрат капіталу та погіршення фінансового стану банків;

- значні обсяги наданих Національним банком України кредитів рефінансування для підтримання банками ліквідності і платоспроможності;

- втрата багатьма банками платоспроможності. За період фінансової кризи у 25 банках було призначено тимчасові адміністрації (в тому числі в трьох банках I групи – Промінвестбанку, банку “Надра”, Укрпромбанку). З них лише п’ять відновили платоспроможність, у семи працює тимчасова адміністрація, у тринадцяти банках призначено ліквідаційні комісії;

- істотні витрати держави (більш як 15 млрд. грн.), пов’язані з її участю в капіталі деяких системних банків (Укргазбанк, Родовід-банк, банк “Київ”) з метою відновлення їх платоспроможності.

Доповідач зазначила, що на сьогодні створено необхідні внутрішні й зовнішні (макроекономічні) передумови для стабілізації ситуації в банківській системі України та відновлення кредитування економіки. Триває економічне зростання в країні:

ВВП за перший квартал 2010 року збільшився на 4.8%.

“Певна стабілізація відбувається і в банківській системі, – зазначила Ганна Карчева. – Відновлено довіру населення до банківської системи. За перший квартал 2010 року обсяги коштів, залучених банками від фізичних осіб, збільшилися на 8.2 млрд. грн., або на 3.9%, і становлять 218.2 млрд. грн., або 29.1% від зобов’язань банків України. Починаючи з 1 березня 2010 року кошти, залучені від фізичних осіб, перевищили суму кредитів, отриманих ними від банків, тобто населення знову стає основним кредитором банківської системи. Підвищується рівень ліквідності і капіталізації (платоспроможності) банків. Порівняно з 1 січня 2009 року обсяг високоліквідних активів (готівка плюс кошти на коррахунку в НБУ та інших банках) збільшився на 20.3 млрд. грн., а їх частка в загальних активах зросла з 8.2% до 10%. Банківська система має як ніколи високий рівень адекватності регулятивного капіталу – 20.8% (при нормі – не менше 10%). Підвищення рівня капіталізації значною мірою зумовлене зростанням статутного капіталу (за 2009 рік – на 36.7 млрд. грн., або на 44.6%, за перший квартал 2010 року – на 9.2 млрд. грн., або на 7.7%)”.

У той же час, незважаючи на підвищення рівня ліквідності й капіталізації, ситуація в банківській системі України залишається складною. Значні обсяги неповернутих позичальниками кредитів, які зумовили величезні збитки банків, свідчать про недостатню фінансову стійкість банківської системи у посткризовий період та обмежені можливості кредитування економіки, що актуалізує питання реформування банківської системи і переходу до нової моделі нагляду.

Криза показала необхідність зміни підходів до банківського нагляду – і не лише інституціональних: йдеться, зокрема, про застосування сучасних інструментів нагляду щодо упередження проведення банками високоризикової діяльності. Важливим принципом банківського нагляду, як зазначалося на самітах G20, має стати його диференціація залежно від масштабів банку, характеру й обсягу здійснюваних ним операцій, а також від зміни проциклічної політики нагляду на антициклічне регулювання, яке передбачає використання динамічних резервів не тільки на поточні, а

й на довгострокові очікувані витрати.

Динамічне резервування фактично становить механізм буфера резервів, який має амортизувати кредитні шоки. В період кредитного буму банки повинні здійснювати додаткові відрахування в резерви, а під час скорочення кредитних пропозицій – зменшувати рівень таких відрахувань. Це дасть змогу послабити навантаження на фінансовий результат у період фінансових криз і знизити його волатильність, вважає Ганна Карчева.

Провідний науковий співробітник Полтавського університету економіки і торгівлі, кандидат економічних наук **Світлана Єгоричева** зосередила увагу аудиторії на актуальних проблемах оцінки інноваційної активності комерційних банків, яка в сучасних умовах є одним із найсуттєвіших факторів їх конкурентоспроможності й розвитку банківського сектору в цілому, що проявилось, до речі, і в умовах світової фінансової кризи. Інноваційна активність банківських установ важлива насамперед з точки зору її позитивного впливу на розвиток реальної економіки.

“У діяльності банків, безумовно, присутні продуктивні інновації (нові види депозитних, кредитних продуктів, платіжних, інвестиційних, трастових та інших послуг), процесні (технологічне й організаційне вдосконалення виконання банківських операцій), організаційні (зміна методів управління або бізнес-моделей), маркетингові (нововведення в каналах реалізації банківських продуктів або комунікацій з клієнтами), – класифікувала доповідач. – Проблема в тому, що методологічно і практично не вирішено питання щодо статистичного обстеження інноваційної діяльності банків. Необхідно розробити систему відповідних індикаторів та поширити практику щорічних статистичних обстежень також на банківські установи. У наш час далеко не всі банки мають цілісну систему показників інноваційності, гармонізовану з їх стратегічними інтересами. Показники рентабельності інноваційних проєктів повинні органічно поєднуватися з іншими, у тому числі нефінансовими, такими як частка виручки від реалізації нових послуг у загальному обсязі прибутку; кількість нових продуктів, які банк вивів на ринок; час, необхідний для реалізації ідеї нововведення тощо. Досвід свідчить, що, розробляючи й використовуючи метрики інновацій, не варто вводити надмірну кількість

показників, невиправдано їх ускладнювати, проте необхідно регулярно аналізувати їх актуальність і при потребі переглядати”.

Професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Української академії банківської справи НБУ **Сергій Леонов** розкрив важливу тему оптимізації параметрів функціонування банківської системи України в контексті ефективності використання її інвестиційного потенціалу, наукову розробку якої подано на розгляд фахівців Національного банку щодо їх упровадження. Доповідач зазначив, що вирішення проблеми оцінки оптимального рівня показників концентрації у банківській системі є одним із пріоритетних напрямів сучасних наукових досліджень, оскільки вони стосуються вибору оптимального співвідношення між формуванням конкурентних відносин на фінансовому ринку та стійкістю банківської системи.

“Негативним чинником підвищення показників концентрації у банківській системі, а відповідно й рівня її стійкості є зростання процентної маржі, що, в свою чергу, збільшує обсяги прибутку банків, зменшує кількість залучених коштів та призводить до зниження ефективності трансформації заощаджень в інвестиції через банківську систему, — зазначив учений. — Таким чином, формалізація основних напрямів забезпечення стійкості банківської системи України та аналіз факторів, що збільшують ризик її втрати, дає змогу визначити оптимальні умови та необхідні параметри ефективного використання інвестиційного потенціалу вітчизняних банків”.

При врахуванні складності й динамічності трансформаційних процесів у банківській системі особливої актуальності набуває поглиблення методичних засад формування індикаторів її стійкості за такими трьома групами: 1) загальні макроекономічні індикатори стійкості банківської системи, які розкривають характер впливу змін, пов’язаних із загальною стабільністю економічних процесів та збалансованістю руху фінансових потоків, на стійкість системи; 2) індикатори ефективності функціонування банківської системи, які відображають вплив змін у достатності капіталу, ліквідності, якості активів, прибутковості, ефективності та рентабельності банківської системи, на її стійкість; 3) індикатори адаптивності банківської системи до впливу внутрішніх та зовнішніх дестабілізуючих чинників, які характеризують

спроможність при переході до кожного наступного етапу свого розвитку враховувати зовнішні та внутрішні зміни і повертатися до стабільного функціонування. Для визначення інтегрального рівня стійкості банківської системи України слід перейти до бінарних показників, які визначаються на основі нормативних значень відповідних індикаторів, вважає вчений.

Пізнавальною була й доповідь головного дослідника відділу аналізу рейтингів російських емітентів управління аналізу фінансового сектору департаменту досліджень та інформації Центрального банку Російської Федерації **Олени Мельникової** “Формування цінкових “бульбашок” на російському фондовому ринку” — тема, до речі, актуальна і для України. Доповідач зазначила, що в Росії залучені за низькими ставками фінансові кошти часто не доходять до реального сектору економіки, а використовуються для спекуляцій на ринках фінансових і нефінансових активів. У цих умовах державна політика “дешевих грошей” і розширення доступу до кредитів для позичальників стає спусковим механізмом для формування так званих “бульбашок” цін на активи. Ці “бульбашки” виникають унаслідок переоцінки інвесторами прибутковості вкладів у окремі види ринкових активів та суттєвого завищення їх цін порівняно зі справедливою вартістю, зумовленого спекулятивною грою на підвищення котирувань. За цінним бумом настає стрімкий обвал котирувань. Дисбаланс виникає, коли темпи капіталізації біржового ринку значно перевищують темпи зростання грошової маси в економіці. На взаємозв’язку між обсягом грошової ліквідності й капіталізацією ринку акцій базується один із методів виявлення “бульбашки” на фондовому ринку — “індекс бульбашки”.

“Проблематика “бульбашки” тісно пов’язана із задачею підтримки стабільності фінансового сектору та економіки в цілому, оскільки розрив “бульбашки” матиме для них тяжкі наслідки, — наголосила Олена Мельникова. — Своєчасна діагностика “бульбашки” дає змогу оперативного вжити обмежувальних і стабілізаційних заходів з боку монетарної влади та інших державних органів. Приймаючи рішення про зміну процентної ставки з метою обмеження росту “бульбашки” цін на активи чи її руйнування, центральний банк має враховувати, як це вплине на стан економі-

ки. Його дії не повинні викликати суттєвого відхилення макроекономічних показників (інфляції та випуску), які є таргетованими показниками при реалізації грошово-кредитної політики, від їх цільових рівнів, тобто завдавати економіці більшої шкоди, ніж самостійний розрив “бульбашки”. Головною умовою протидії “бульбашкам” є впевненість центрального банку в адекватності зростання цін на активи, що важко визначити на початку їх формування. Тому грошовій владі досі не вдалося виробити єдиний підхід щодо реагування на “бульбашки”. У більшості країн, у тому числі й Росії, пряме втручання грошової влади та регулюючих органів здійснюється не на стадії росту “бульбашки”, а лише після того, як вона лопне і виникне необхідність ліквідації наслідків. Для стабілізації ситуації на фондовому ринку регулятори використовують традиційний набір обмежувальних і стабілізаційних заходів, котрі успішно вживалися і для подолання глобальної фінансової кризи 2007–2009 років. Вони дали змогу доволі швидко зупинити обвал котирувань на зарубіжних та російському фондових ринках та ініціювати процес відродження фінансового сектору й економіки в цілому”.

З цікавістю послушали учасники конференції виступи інших зарубіжних гостей. Почесний професор Української академії банківської справи НБУ, професор банківської школи м. Познань **Жозеф Хабер** розповів про крах Лісабонської стратегії і перспективи розвитку Європи до 2020 року. Голова Угорської державної наглядової ради за діяльністю фінансового ринку, віце-президент міжнародного центру підготовки банкірів **Еріка Марсі** ознайомила присутніх із перебігом фінансової кризи в Угорщині. А проректор Кіпрського банківського інституту **Панікос Соломонідес** повідомив, що Американська асоціація банкірів, яка підготувала вже близько 100 тисяч банківських працівників у різних країнах, розпочинає навчання вітчизняних фахівців в Українській академії банківської справи.

Учасники п’ятої Міжнародної науково-практичної конференції високо оцінили її теоретичну й практичну цінність для подолання наслідків світової фінансової кризи та розвитку банківської системи України.

Микола Пацера,
“Вісник НБУ”.

Дослідження/

Анжеліка Сомик

Кандидат економічних наук,
заступник начальника відділу досліджень
грошово-кредитної політики та міжнародних
валютно-кредитних відносин
Центру наукових досліджень
Національного банку України

Сергій Жуйков

Начальник операційного управління
регіонального відділення АТ "ОТП банк"
у м. Херсон, аспірант
Національного наукового центру
"Інститут аграрної економіки"

Сучасний стан та напрями стимулювання розвитку банківського інвестиційного кредитування в Україні

Інвестиції – важлива передумова впровадження інновацій, розширеного відтворення виробництва на основі оновлення матеріально-технічної та технологічної бази. Одним із найважливіших внутрішніх джерел інвестиційних ресурсів в Україні є банківські кредити. Досліджуючи чинники, що стимулюють розвиток інвестиційного кредитування в Україні, автори обґрунтовують пропозиції щодо напрямів його стимулювання.

Інвестиції — це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [13]. Інвестиції необхідні для розширеного відтворення виробництва, впровадження інновацій, поліпшення виробничих і соціальних стандартів та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Результати емпіричних досліджень фахівців Європейського центрального банку свідчать, що інвестиції мають внесок понад 80% до загальної реакції валового внутрішньо-

го продукту з часовим лагом 3 роки (ефект акселератора), тому їх важливість із часом тільки зростає [21].

В Україні недооцінювання ролі інвестицій як основної рушійної сили економічного розвитку призвело до втрати конкурентоспроможності та структурних викривлень вітчизняного виробництва, перетворення країни в сировинний додаток розвинутих держав та споживача імпортованих товарів з високою часткою доданої вартості. Вихід із ситуації, що склалася, потребує упровадження нової моделі розвитку економіки, яка базувалася б на інвестиційно-інноваційній основі. Для її реалізації необхідні реальні

джерела інвестиційних коштів. Одне з найважливіших внутрішніх джерел таких ресурсів в Україні — це банківські кредити, адже банківська система є основним посередником на вітчизняному фінансовому ринку. Нині номінальний обсяг банківських кредитів зростає, проте темпами, недостатніми для започаткування процесу посткризового відновлення та розвитку економіки на інвестиційно-інноваційних засадах.

Очевидним є те, що банківське інвестиційне кредитування потребує стимулювання. Різні аспекти цього процесу досліджувало багато вітчизняних науковців — В.Попов, В.Геєць,

П.Матвієнко, А.Пересада, Б.Пшик, М.Терещенко та інші. Втім, **нині вирішення проблеми стимулювання розвитку інвестиційного кредитування ускладнюється кризовою ситуацією в країні, яка додала нових перешкод та факторів, що зменшили інвестиційну активність суб'єктів економічної діяльності**. Метою цієї статті є узагальнення чинників, які стримують розвиток інвестиційного кредитування в Україні, та обґрунтування заходів, необхідних для нівелювання їх негативного впливу.

СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Необхідно відразу зазначити, що особливості вітчизняної статистики не дають змоги зробити повну кількісну оцінку загальних обсягів банківських інвестиційних кредитів, оскільки в ній наводяться дані

за окремими видами цих кредитів, зокрема, кредитів, наданих банками резидентам — нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам.

Показники, які характеризують розвиток інвестиційного кредитування в Україні, свідчать, що в загальній структурі частка кредитів у інвестиційну діяльність, наданих *нефінансовим корпораціям-резидентам*, зросла з 14.3% у 2006 р. до 19.1% у 2009 р., а у співвідношенні з валовим внутрішнім продуктом України — з 4.2 до 8.9%. Щодо кредитів у інвестиційну діяльність, то в банківській статистиці виділяються два їх види: кредити на придбання, будівництво і реконструкцію нерухомості та інші кредити в інвестиційну діяльність. Питома вага перших через іпотечну кризу зменшувалася і на кінець 2009 року становила 3.8%; водночас обсяги інших кредитів у інвестиційну діяльність збільшилися за чотири роки

(2006–2009 рр.) з 10.3% (16.58 млрд. грн.) до 15.3% (70.79 млрд. грн.). За значимо, що в номінальному зростанні обсягів інших кредитів у інвестиційну діяльність значну роль у період кризи відіграв девальваційний чинник, а також державна підтримка розвитку окремих напрямів інвестиційного кредитування, що мають пріоритетне значення для економіки країни (насамперед підготовка до проведення в Україні чемпіонату з футболу Євро-2012). Попри тенденцію до зростання обсягів та питомої ваги банківських кредитів, наданих для інвестиційної діяльності, кредитування поточної діяльності залишається домінуючим: його питома вага за останні чотири роки становила щонайменше 80% (див. таблицю).

Щодо кредитів банків, наданих *домашнім господарствам*, то до інвестиційних можна віднести позички на придбання, будівництво та рекон-

Динаміка окремих показників, які характеризують розвиток інвестиційного кредитування в Україні у 2006–2009 роках (на кінець періоду)

Показники	2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	Обсяг, млрд. грн.	Структура, %	Обсяг, млрд. грн.	Структура, %	Обсяг, млрд. грн.	Структура, %	Обсяг, млрд. грн.	Структура, %
Кредити, надані депозитними корпораціями ¹ (крім Національного банку України) резидентам, у тому числі:	245.23	×	426.87	×	734.02	×	723.30	×
1. Нефінансовим корпораціям ² , з них:	160.50	100.0	260.48	100.0	443.66	100.0	462.22	100.0
1.1. У поточну діяльність	137.52	85.7	217.27	83.4	359.14	81.0	373.76	80.9
1.2. В інвестиційну діяльність (п. 1.2.1 + 1.2.2.), з них:	22.98	14.3	43.21	16.6	84.52	19.0	88.46	19.1
1.2.1. Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	6.41	4.0	10.62	4.1	18.26	4.1	17.67	3.8
1.2.2. Інші кредити в інвестиційну діяльність	16.58	10.3	32.59	12.5	66.26	14.9	70.79	15.3
Іпотечні кредити (із загальної суми кредитів нефінансовим корпораціям)	10.51	6.5	49.10	18.8	79.19	18.6	75.65	16.4
2. Домашнім господарствам ³ , з них:	82.01	100.0	160.39	100.0	280.49	100.0	241.25	100.0
2.1. Споживчі кредити	58.45	71.3	115.03	71.7	186.09	66.3	137.11	56.9
2.2. Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	20.41	24.9	40.78	25.4	88.35	31.5	98.79	40.9
2.3. Інші кредити	3.15	3.8	4.58	2.9	6.05	2.2	5.34	2.2
Іпотечні кредити (із загальної суми кредитів домашнім господарствам)	20.52	25.0	73.08	45.6	143.42	51.1	132.76	55.0
Питома вага інвестиційних кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, у валовому внутрішньому продукті, %	4.2		6.0		8.9		9.7*	
Питома вага іпотечних кредитів, наданих нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам, у валовому внутрішньому продукті, %	5.7		16.9		23.4		22.8	

Розраховано за [4, с. 120, 128].

¹ Депозитні корпорації — Національний банк України та інші депозитні установи (банки — державні, приватні, під іноземним контролем), — які створені й діють на території України [6, с. 190–191].

² Нефінансові корпорації — корпорації (державні, приватні, під іноземним контролем), основним видом діяльності яких є виробництво товарів чи надання нефінансових послуг [6, с. 190].

³ Домашні господарства — наймані працівники, роботодавці, самостійно зайняті працівники, одержувачі пенсій, одержувачі доходу від власності та інших трансфертів [6, с. 190].

струкцію нерухомості, обсяги яких за досліджуваний період (2006–2009 рр.) зросли майже у 5 разів — з 20.41 млрд. грн. (24.9%) у 2006 р. до 98.79 млрд. грн. (40.9%) у 2009 р. (див. таблицю).

Окреме місце у статистичній базі даних щодо кредитів, наданих резидентам — нефінансовим корпораціям та домашнім господарствам, належить іпотечним кредитам. На практиці їх надають під забезпечення нерухомим майном на цілі як інвестиційного, так і поточного чи споживчого призначення. За чотири останні роки іпотечні кредити банків, надані нефінансовим корпораціям, зросли в 7.2 раза — з 10.51 млрд. грн. (6.5%) до 75.65 млрд. грн. (16.9%), а домашнім господарствам — у 6.5 раза — з 20.52 млрд. грн. (25.0%) до 132.76 млрд. грн. (55.0%) (див. таблицю). В цілому частка іпотечних кредитів у ВВП України збільшилася за досліджуваний період із 5.7% до 22.8%. Такі темпи зростання іпотечного кредитування були найвищими і не мали аналогів серед інших напрямів банківського кредитування.

У процесі пошуку шляхів стимулювання інвестиційного кредитування показовими є дані, що характеризують розвиток іпотечного кредитування в контексті сприятливої економічної політики держави. Вона може бути ефективною за наявності державної концепції розвитку іпотечного кредитування [17] та комплексного підходу, спрямованого на активізацію всіх стимуляційних важелів з метою розвитку цього сегмента банківського кредитування. Зокрема, різноманітні податкові пільги, наявність державних програм пільгового іпотечного житлового кредитування, створення належної інфраструктури іпотечного ринку, відсутність податку на нерухоме майно та механізмів обмеження спекулятивного зростання цін на нерухомість — усе це сприяло активному розвитку іпотеки, зростанню привабливості інвестицій у цей сектор економіки, а отже, й ринку нерухомості та житлового будівництва.

Водночас, як засвідчила вітчизняна практика, селективне державне стимулювання розвитку певних галузей призвело до згубних для економіки країни наслідків: саме іпотечний сегмент кредитного ринку виявився однією зі слабких ланок, яка зазнала ефекту фінансової “бульки, що лопнула”. Подолання негативних наслідків цього явища нині потребує бюджетних витрат і застосування не-

традиційних підходів з метою розподілу збитків на всіх суб’єктів економіки (державу, Національний банк України, комерційні банки, позичальників, інших суб’єктів економіки). Як наслідок, українське суспільство матиме від’ємний ефект багатства через знецінення нерухомих активів і витрати, пов’язані з відновленням кредитоспроможності неплатоспроможних позичальників та фінансових посередників.

Крім того, вітчизняний досвід засвідчив, що ринкові механізми як такі не є самодостатніми без державного регулювання: *банки виявилися неспроможними оптимально диверсифікувати кредитний портфель без створення дисбалансів, які суперечать інтересам економіки України*. Як зазначав лауреат Нобелівської премії з економіки П. Самуельсон, досліджуючи сучасну світову фінансову кризу, яка розпочалася саме з іпотечної кризи у США, “нерегульовані ринки можуть самі себе поховати” [20]. Це й сталося в Україні з іпотечним кредитним ринком та будівельною галуззю, темпи падіння якої нині перевищили 50%: лише за 2009 рік припинили діяльність 1.5 тис. будівельних фірм, а індекс вартості житла за останній рік знизився більш як на 30%. Стимулююча політика держави щодо розвитку іпотечного житлового кредитування та житлового будівництва не мала дієвих механізмів запобігання “роздуванню фінансової бульки” на ринку нерухомості та жорсткого контролю за ризиками кредитування в іноземній валюті.

Вибіркова стимулююча політика держави щодо кредитування окремих напрямів та галузей у поєднанні із соціально орієнтованою бюджетною політикою не доповнювалася стимулюючою політикою розвитку інвестиційного кредитування. Тому нині структура кредитних вкладень вітчизняних банків демонструє чіткі преференції, що сформувалися в докризовий період, на користь таких напрямів, як кредитування поточної діяльності нефінансових корпорацій та кредитування домашніх господарств на споживчі та житлові цілі.

Вочевидь нинішня структура кредитного портфеля свідчить про різкий розрив між інтересами банків та потребами реального сектору економіки, на посткризове відновлення якого необхідні інвестиційні кредити. Зрозуміло, *без дієвих державних механізмів стимулювання та регулювання диспро-*

порцій на кредитному ринку проблему “інвестиційного голоду” та оптимізації кредитного портфеля банків в інтересах економіки України не вирішити. Розробці й впровадженню механізмів та інструментів стимулювання банківського інвестиційного кредитування має передувати ретельний аналіз чинників, які нині перешкоджають його розвитку в Україні.

ЧИННИКИ, ЩО СТРИМУЮТЬ РОЗВИТОК ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

У ринковому середовищі необхідною умовою виникнення та розвитку кредитних відносин є врахування на практиці інтересів суб’єктів кредитних відносин: позичальника і банку-кредитора. З одного боку, в спрощеному вигляді інтерес підприємства-позичальника у кредитній операції зводиться до одержання позички на строк та в обсязі, необхідному для цілей кредитування, при цьому вартість кредиту має бути такою, щоб підприємство могло одержати прибуток. З другого боку, основний інтерес банку-кредитора полягає в одержанні максимального прибутку для своїх акціонерів при додержанні допустимого рівня ризику. Водночас на практиці процес кредитування буде можливим лише за наявності у банку кредитних ресурсів (у відповідному обсязі та з відповідною строковістю) і реального (кредитоспроможного) попиту з боку позичальника на банківський кредит.

Зважаючи на перелічені фактори інтересів кредитора та позичальника, ми узагальнили об’єктивні чинники, які нині перешкоджають банкам надавати інвестиційні кредити реальному сектору економіки. Розглянемо основні з них.

1. Зниження кредитоспроможного попиту потенційних позичальників. Кредитоспроможним є попит позичальників, які мають фінансові можливості обслуговувати і своєчасно погашати борг. Водночас нині рівень кредитоспроможного попиту підприємств реального сектору економіки є критично низьким. Це пов’язано зі зменшенням номінальних доходів як підприємств, так і населення, зниженням підприємницької активності через невизначеність економічних перспектив у кризовий період, що послабило фінансові баланси потенційних позичальників. Крім того, знецінення кредитного

забезпечення через обвал цін, застій на ринку нерухомості й високі кредитні ставки банків (які для інвестиційних цілей залишаються неприйнятними) є також чинниками, що зменшують кредитоспроможність потенційних позичальників.

2. Високий ризик неповернення та зростання обсягів проблемних кредитів у структурі кредитного портфеля банків. За станом на 01.05.2010 р. питома вага проблемних кредитів збільшилася до 10.3% [7], а в деяких банках — до 22% [28]. Погіршення якості кредитного портфеля через неповернення кредитів зумовило втрату банками ресурсної бази, доходів та необхідність формування ними значних резервів за кредитними операціями. В результаті банки об'єктивно не спроможні нарощувати обсяги кредитування, а свої втрати прагнуть компенсувати за рахунок підвищення сукупної вартості кредиту.

3. Зменшення довгострокової ресурсної бази банків. Низька довіра до банківської системи у кризовий період зумовила доларизацію депозитних вкладів та скорочення строків їх розміщення. Так, за даними “Бюлетеня Національного банку України”, питома вага депозитів терміном від 1 до 2 років зменшилася з 36% у вересні 2008 року (докризовий період) до 19% за станом на кінець 2009 р., депозитів терміном понад 2 роки — з 10.7 до 6.4%. Водночас за цей період зросла питома вага депозитів резидентів на вимогу — з 31.2 до 34.7% та депозитів строком до 1 року — з 22.1 до 39.8% [3]. В кінці 2009 р. порівняно з вереснем 2008 р. питома вага строкових депозитів зменшилася на 6% (з 49 до 43%), а депозитів у національній валюті — на 25%, тоді як доларизація вкладів зросла з 31.8 до 47.0% [2]. Такі структурні зрушення в депозитній базі пов'язані з тим, що через невизначеність та високі девальваційні ризики вкладники надають перевагу короткостроковим депозитним програмам та депозитам в іноземній валюті. До зменшення ресурсного потенціалу банків щодо довгострокового кредитування економіки спричинилося також суттєве погіршення доступу до міжнародних ринків капіталу в кризовий період.

4. Антикризова стратегія “виживання” банків. Така стратегія полягає в тому, що у кризовий період у діяльності банків домінує орієнтація на підтримання значної ліквідності, навіть на збиток прибутковості. Це зумовлено тим, що в умовах нестабільності й невизначеності для багатьох банків першочерговим завданням є виживання. Відплив депозитів на початковому етапі кризи та високий ризик його повторення в будь-який момент зумовили необхідність утримання банками високої ліквідності для уникнення втрати платоспроможності й забезпечення фінансової стійкості. У результаті в Україні нині склалася ситуація, коли акумульована в банківській системі надлишкова ліквідність не розміщується в кредитних операціях, а утримується у високоліквідній формі, зокрема на коррахунках банків та в депозитних сертифікатах Національного банку. Так, за січень — травень 2010 року НБУ мобілізував надлишкову ліквідність банків на суму 99.03 млрд. грн [2].

5. Наявність у банків більш доходних та менш ризикових сегментів розміщення ресурсів, ніж підприємства реального сектору. Нині такими сегментами є підприємства зі швидкою оборотністю капіталу (сфера торгівлі й послуг), а також валютний ринок та ринок державних цінних паперів, зокрема, облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Для банків це вельми привабливий об'єкт інвестування, адже доходність ОВДП (22—26% в окремі періоди початку 2010 р.) перевищує ставки, що сформувалися нині на кредитному та депозитному ринках. Така політика ціноутворення на ринку ОВДП не лише стимулює утримання високих кредитних ставок, а й вилучає ресурси банків в ОВДП, пригнічуючи їх кредитну активність. Зокрема, на кінець травня 2010 року 27.6% розміщених ОВДП на загальну суму 28.97 млрд. грн. перебувала у власності банків [6].

6. Незахищеність прав банків-кредиторів. Недосконалість чинного законодавства та дії вітчизняної судової системи, складність механізмів реалізації господарського права зумовлюють високий ризик неповернення та значні збитки банків при реалізації прав на відшкодування кредитної заборгованості шляхом конвертації заставленого майна. На практиці за рахунок заставного забезпечення можна повернути не більше 50% від суми кредитної заборгованості. З огляду на це банки вимагають забезпечення, розмір якого у 2—3 рази перевищує суму кредиту й відсотків за користування ним, закладають у кредитні ставки високу (понад 10%) премію за ризик. Такі умови кредитування ро-

блять фактично недоступними інвестиційні кредити для реального сектору економіки.

НАПРЯМИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Враховуючи ситуацію, що склалася, необхідно шукати шляхи мінімізації негативного впливу зазначених чинників на розвиток інвестиційного кредитування та розробляти механізми стимулювання кредитної активності банків у реальному секторі економіки України. Важливу роль у цьому процесі має відігравати держава. Вважаємо, що *першочерговим завданням у стимулюванні розвитку інвестиційного кредитування є поліпшення інвестиційного клімату в країні* як сукупності правових, фінансових, макроекономічних, монетарних, організаційних, інфраструктурних та інших умов середовища реалізації інвестиційних відносин. Інвестиційний клімат має бути таким, щоб кредитору було вигідно спрямовувати ресурси в різні галузі економіки на прийнятних для позичальника умовах.

Однак проведений нами аналіз основних чинників, що формують інвестиційний клімат, засвідчив його несприятливість для стимулювання кредитної активності банків. Зокрема, правова база, що регулює інвестиційну діяльність, є складною через розпорошеність у багатьох законодавчо-нормативних актах, а державна політика в цій сфері не має системного підходу та єдиної стратегії розвитку інвестиційної діяльності. Зазначимо, що інвестиційне кредитування як одне з джерел фінансових ресурсів не регулюється жодним правовим актом. Враховуючи це, *першим кроком у напрямі стимулювання розвитку інвестиційного кредитування, на нашу думку, має бути розробка Державної стратегії розвитку інвестиційної діяльності в Україні, важливим складовим елементом якої повинні бути заходи щодо стимулювання розвитку інвестиційного кредитування.*

Зважаючи на важливість даного інструменту як джерела інвестиційних ресурсів, вважаємо за доцільне розробити і прийняти Концепцію створення національної системи інвестиційного кредитування, яка б встановлювала єдині стратегічні підходи щодо державної політики у цій

сфері та сприяла розвитку інвестиційних кредитних відносин на ринкових засадах. *Заходи, спрямовані на розвиток інвестиційного кредитування, повинні відповідати інтересам як кредиторів, так і позичальників та спрямовуватися на усунення негативного впливу стримуючих чинників його розвитку:* високої вартості інвестиційних кредитів, браку в кредитора довгострокової ресурсної бази, високих інвестиційно-кредитних ризиків, низької кредитоспроможності тих пріоритетних галузей та підприємств, які найбільше потребують інвестиційного сприяння.

Сприяючи вдосконаленню системи інвестиційного кредитування, держава має чітко визначитися з його головними напрямками. При цьому в інвестиційній політиці необхідно відмовитися від “активізації інвестиційних процесів у спеціальних економічних зонах і територіях економічного розвитку” та перейти до “функціонального” принципу з метою спрямування інвестицій в пріоритетні галузі, які б стали локомотивом виходу України з кризи та сприяли вирішенню нагальних для країни проблем енерго- та імпортозалежності, технологічного і технічного відставання, неконкурентоспроможності внутрішнього виробництва.

Ключовим чинником, котрий стримує розвиток інвестиційного кредитування, є низька кредитоспроможність тих позичальників, які мають найбільшу потребу в коштах. Для підвищення *кредитоспроможності позичальників державі необхідно у своїй фінансовій політиці повернутися обличчям до вітчизняного товаровиробника*. Адже сьогодні таку, наприклад, стратегічно важливу галузь для економіки країни, як сільське господарство фактично знищено сумнозвісною проблемою “ножиць цін”, неефективністю (формальністю) державної підтримки галузі й домінуванням посередників та імпортерів на аграрному ринку. Всі ці проблеми, що виникли внаслідок неефективної аграрної політики, не дають змоги вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам одержувати належні доходи та бути кредитоспроможними позичальниками. Крім того, непрозорий механізм нарахування податку на додану вартість (ПДВ) та практика затримок (неповернення) відшкодувань ПДВ завдає українським експортерам додаткових втрат, поглиблюючи неконкурентоспроможність, знижуючи інвестиційну спроможність

та кредитоспроможність експортоорієнтованих підприємств.

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА

Важливу роль в інвестиційному кліматі відіграє фінансова політика. Згідно з дослідженнями Пеїн Тексиз (Paying Taxes) у 2010 році Україна ввійшла до трійки країн — “лідерів” щодо складнощів сплати податків, посівши 181-е місце серед 183 держав. За даними журналу Вол Стріт Джорнел (The Wall Street Journal) і Херітедж Фондейшн (The Heritage Foundation), у нашій країні у поточному році погіршився індекс економічної свободи — Україна посіла 162-е місце. Складна система оподаткування, високе податкове навантаження та брак економічної свободи пригнічують підприємницьку активність, гальмуючи розвиток бізнесу, внаслідок чого знижується кредитоспроможність потенційних позичальників. Щоб нівелювати негативний вплив зазначених чинників, необхідно вдосконалити фінансову політику шляхом спрощення процедури та зменшення податкового тиску на суб’єктів господарювання.

Для стимулювання розвитку інвестиційного кредитування *доцільно надавати певні пільги, зокрема податкові, кредиторам та позичальникам кредитів на інвестиційні цілі, визначені державою як пріоритетні*. Законом України “Про інвестиційну діяльність” передбачено можливість надання пільгових умов для інвесторів, які здійснюють інвестиційну діяльність у найважливіших галузях вітчизняної економіки [13]. Для підприємств, котрі інвестують визначені державою пріоритетні сфери, можна встановити такі пільги, як надання податкового інвестиційного кредиту, податкові канікули чи інвестиційні податкові відрахування (зменшення оподатковуваного прибутку на суму інвестицій), часткове відшкодування позичальнику кредитної ставки або суми інвестиційного кредиту з державного бюджету. Активізації інвестиційного кредитування банків сприяло б впровадження окремих з таких стимулів:

— податкове заохочення банків, які кредитують пріоритетні інвестиційні напрями за пільговою ставкою (меншою, ніж середня ставка кредитування, що визначена їх внутрішньою політикою) шляхом віднесення на валові витрати суми різниці між середньою

кредитною ставкою в даному банку та ставкою пільгового інвестиційного кредитування позичальника;

— зменшення оподаткування прибутку банків, отриманого від довгострокових операцій з інвестиційного кредитування пріоритетних напрямів терміном понад 5 років;

— звільнення від оподаткування тієї частини прибутку банку, яка буде використана на інвестиційне кредитування пріоритетних для держави сфер економіки в одному звітному періоді;

— часткове (50%) формування резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями (насамперед інвестиційними кредитами на пріоритетні цілі) за рахунок Спеціального фонду державного бюджету.

ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

Серед чинників, що стримують розвиток інвестиційного кредитування в Україні, — недостатність довгострокової ресурсної бази банків. Ця проблема набула ще більшої гостроти у період кризи внаслідок вилучення населенням депозитів та скорочення термінів розміщення депозитних вкладів. Чинним законодавством, зокрема статтею 1060 Цивільного кодексу України, обумовлено, що за договором банківського вкладу, незалежно від його виду, банк зобов’язаний видати вклад або його частину на першу вимогу вкладника, крім депозитних коштів юридичних осіб, вкладених на інших умовах повернення, які встановлено договором. Умова договору про відмову від права на одержання вкладу на першу вимогу є нікчемною [19].

Зазначена норма дає правове підґрунтя вважати, що фактично всі банківські вклади фізичних осіб — “вклади на вимогу”, що унеможливає формування надійної строкової ресурсної бази для кредитування економіки та робить банки беззахисними перед панічними настроями населення. Строкові депозитні угоди в Україні всупереч практиці багатьох інших країн не є обов’язковими до виконання всіма учасниками депозитних відносин. Унаслідок незахищеності прав банків щодо дотримання умов депозитного договору з боку вкладника банківська система країни на початку кризи була знекровлена: за короткий термін вилучено близько 25% депозитів у національній валюті. Це не лише суттєво обмежило ресурсний потенціал банків

щодо кредитування економіки, а й поставило під загрозу їх платоспроможність та фінансову стійкість. Вилучення депозитів з банківської системи поглибило девальвацію національної валюти й зумовило значні втрати суб'єктів ринку, насамперед населення, викликані панічно-спекулятивними та девальваційно-ревальваційними хвилями. Цих втрат можна було б уникнути, адже до запроваджених у нормальних (некризових) умовах законодавчих обмежень суспільство звикає швидко. У кризові ж часи мораторій центрального банку на дострокове зняття депозитів стає шоком для суспільства, який ще більше посилює недовіру до банківської системи та стимулює прагнення вкладників вилучити заощадження.

Щоб стимулювати нарощування банками інвестиційної ресурсної бази та зменшити їх уразливість до дострокових вилучень депозитних коштів, *необхідно внести зміни до Цивільного кодексу України, які б унеможливили дострокове розірвання депозитних договорів, за винятком чітко обумовлених форс-мажорних випадків*. Слід також надати банкам право встановлювати в договорах строкових банківських вкладів штрафні санкції за дострокове припинення дії договору в установленому законодавством розмірі від суми вкладу.

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Особливу увагу в державній інвестиційній політиці необхідно приділити вдосконаленню інфраструктури ринку інвестиційного кредитування. Насамперед слід поглибити спеціалізацію вітчизняних банків, для чого нині є сприятливі передумови, що виникли в результаті фактичного одержавлення деяких банків через механізм капіталізації за участю держави шляхом монетизації Національним банком України цільових ОВДП. Зокрема, за результатами капіталізації трьох банків частка власності держави у статутному капіталі ПАТ АБ “Укргазбанк” становить 84.21%, ПАТ АБ “Родовідбанк” — 99.97%, ПАТ АБ “Акціонерний комерційний банк “Київ” — 99.93%.

Нині розробляються стратегії розвитку цих банків, які, на нашу думку, насамперед мають враховувати державні інтереси у кредитному обслу-

говуванні економіки країни. Визнаючи економічну недоцільність швидкого продажу одержавлених банків, пропонуємо розглянути можливість створення на базі деяких державних банків спеціалізованих фінансових установ (Інвестиційного, Аграрного банків, а також Банку розвитку чи мікрокредитування). Насамперед в інтересах економіки країни було б доцільно створити Інвестиційний банк зі статусом уповноваженої установи з інвестиційного обслуговування підприємств, що гарантувало б йому пріоритетне право на одержання фінансових і кредитних ресурсів держави. Попри сумніви багатьох фінансистів та політиків щодо ефективності державного менеджменту в банківських установах, переконані, що за сильної політичної волі державні банки можуть бути прибутковими та високонадійними провідниками державної політики. Прикладом тому — Россільгоспбанк, який є прибутковою кредитною установою та входить до трійки найнадійніших банків Росії. Він не лише кредитує своїх позичальників, а й рефінансує кредитні проекти приватних банків, орієнтовані на пріоритетні для держави цілі.

Необхідно визнати, що ризики інвестиційного кредитування реального сектору економіки залишаються надто високими. Для їх зниження на початковому етапі розвитку інвестиційних кредитних відносин, як свідчить міжнародна практика, доцільно створити гарантійно-страхову структуру, можливо, при Інвестиційному банку. Така необхідність підтверджена досвідом багатьох європейських країн, де створено державні спеціалізовані фонди, які забезпечують фінансову підтримку при отриманні кредитів за деякими програмами шляхом надання гарантій (50% від суми кредиту), часткової компенсації отриманих кредитів у вигляді субвенцій чи часткового відшкодування кредитних ставок.

ЗАХИСТ ПРАВ КРЕДИТОРІВ

Важливими кроками на шляху до створення сприятливого інвестиційного клімату є заходи щодо посилення захисту прав кредиторів та судова реформа. Необхідно наголосити, що в кризовий період були прийняті норми законів на користь певних категорій позичальників (із сільськогосподарської та будівельної

галузей, а також фізичних осіб — позичальників іпотечних кредитів, які ще більше послабили кредитну дисципліну та права кредиторів [10, 12, 14]. Крім того, непоодинокі випадки заангажованих судових рішень сприяють узаконенню практики неповернення кредитів шляхом фіктивного банкрутства підприємств-боржників, виведення нерухомості із застави, визнання кредитних угод недійсними з абсурдних причин [1, 15]. Унаслідок значних судових ризиків, складної процедури реалізації заставленого майна банки змушені висувати такі умови кредитування, які фактично є недоступними та економічно не вигідними для реального сектору, а принцип “хороший позичальник платить за поганого”, на якому нині базуються кредитні відносини банків зі своїми позичальниками, підривають економіку країни.

Аби посилити захист прав кредиторів, окрім проведення судової реформи та скасування антикризових норм чинного законодавства, які послабили кредитну дисципліну деяких категорій позичальників, на нашу думку, доцільно запровадити загальнодержавний ринок застав (торгів) на основі єдиної електронної бази даних щодо видів заставленого майна, яке реалізується з метою звернення стягнення для виконання зобов'язань за кредитними угодами. Наявність такої бази даних та широкий доступ суб'єктів ринку до її ресурсів суттєво спростять для кредиторів процедуру та зменшать витрати, пов'язані з реалізацією заставленого майна. Це сприятиме послабленню вимог щодо розміру застави та здешевленню вартості кредиту для позичальника.

МОНЕТАРНІ ПЕРЕДУМОВИ

Важливою складовою інвестиційного клімату є сприятливі монетарні умови: низька та стабільна інфляція, курсова стабільність, довіра до банківської системи й національної валюти, низький рівень доларизації та готівки поза банками, помірні відсоткові ставки. У забезпеченні сприятливих монетарних умов ключова роль належить Національному банку України. З метою створення зазначених передумов він обрав твердий курс на відновлення фінансової стійкості банківської системи та забезпечення цінової стабільності. З метою його реалізації розроблено і неухильно

виконується “План додаткових заходів Національного банку України щодо забезпечення стабільності грошової одиниці та банківської системи”, важливою складовою якого є заходи щодо активізації інвестиційної діяльності банків [18].

Вагомим внеском Національного банку протягом кризового періоду у створення монетарних умов для подолання кризових явищ та відновлення кредитування економіки стали: зниження рівня інфляції у 2009 р. порівняно з попереднім роком з 22.3 до 12.3%; зниження облікової ставки (з 12 до 11 % (з 15.06.2009 р.), до 10.25 % з 12.08.2009 р. та до 9.5% (з 08.06.2010 р.)); відновлення стабільності на валютному ринку; виконання положень чинного законодавства [14] щодо капіталізації банків; лібералізація вимог до банків, що дало змогу вивільнити кошти для кредитування економіки [16]; створення стимулюючих умов та проведення цільового рефінансування банків (до 3 років), які здійснюють кредитування пріоритетних для держави напрямів [11]; надання стимулюючих кредитів (до 5 років) для підтримання ліквідності банків з метою відновлення процесу кредитування вітчизняного товаровиробника, що має забезпечити вихід економіки країни на докризові параметри [9].

Зазначимо, що в кризовий період Національний банк України не залишався осторонь проблем та пріоритетних завдань уряду, а відповідно до вимог чинного законодавства забезпечував підтримку економічної та антикризової політики, зокрема стимулював кредитну активність банків у важливих для держави сегментах ринку. Водночас необхідно врахувати, що механізми цільового довгострокового рефінансування та викуп центральним банком ОВДП є емісійними інструментами, тобто спрямованими на розширення грошової пропозиції. Нині переважно через проблему фіскального домінування у формуванні грошової пропозиції в банківській системі України виник значний профіцит ліквідності, який створює монетарне навісання в економіці, а також інфляційні та девальваційні ризики. Враховуючи це, необхідно нагально подолати негативний вплив чинника фіскального домінування шляхом посилення координації монетарної та фіскальної політики з метою згортання емісійних антикризових заходів та обме-

ження ризиків для курсової і цінової стабільності гривні.

Варто наголосити, що розв’язання проблеми відновлення кредитування економіки та зростання інвестиційної спрямованості кредитних вкладень банків знаходиться не в площині емісійних схем селективного рефінансування пріоритетних для держави напрямів. Таке рефінансування Національний банк України змушений проводити на виконання норм чинного законодавства. Механізми стимулювання кредитної активності банків знаходяться в ринковій площині фінансової стабільності й стабільності грошової одиниці України та створення відповідних умов інвестиційного клімату. Державна підтримка інвестиційного процесу, на нашу думку, має базуватися на Державній стратегії розвитку інвестиційної діяльності та Концепції створення національної системи інвестиційного кредитування в Україні. Розроблення зазначених документів дасть змогу створити правове підґрунтя для об’єднання зусиль усіх державних органів з метою стимулювання інвестиційної активності, що забезпечить комплексний підхід до розв’язання проблеми розвитку інвестиційного кредитування економіки та інвестиційної діяльності в цілому.

Література

1. Алексєєв А. Судова система як основна перешкода для розвитку економіки // *Дзеркало тижня*. — 2009. — 20—26 березня // <http://www.dt.ua/2000/2040/68863/>.
2. Грошово-кредитний ринок України (поточні тенденції) // http://www.bank.gov.ua/Fin_ryn/Pot_tend/index.htm.
3. Депозити, залучені депозитними корпораціями (крім Національного банку України) // *Бюлетень Національного банку України*. — 2010. — № 2. — С. 92.
4. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) // *Бюлетень Національного банку України*. — 2010. — № 2. — С. 120, 128.
5. Методичний коментар // *Бюлетень Національного банку України*. — 2009. — № 9. — С. 187—198.
6. ОВДП, які знаходяться в обігу, за сумою основного боргу // http://www.bank.gov.ua/Fin_ryn/OVDP/T-bills_debt.htm.
7. Основні показники діяльності банків України // http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm.
8. План додаткових заходів На-

ціонального банку України щодо забезпечення стабільності грошової одиниці України та банківської системи: *Постанова Правління НБУ від 06.08.2009 р. № 466*.

9. Положення “Про рефінансування та надання Національним банком України кредитів банкам України з метою стимулювання кредитування економіки України на період виходу її на докризові параметри”: *Постанова Правління НБУ від 04. 02. 2010 р. № 47*.

10. Закон України “Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи” від 23.06.2009 р. № 1533-VI.

11. Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку: *Постанова Правління НБУ від 29.09.2009 р. № 567*.

12. Закон України “Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва” від 25.12.2008 р. № 800-VI.

13. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.1991 р. № 1560-XII зі змінами від 25.12.2008 р. № 800-VI.

14. Закон України “Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 31.10.2008 р. № 639-IV.

15. Про правомірність укладання кредитних договорів в іноземній валюті: *Лист Національного банку України від 07.12.2009 р. № 13-210/7871-22612*.

16. Про стимулювання кредитування економіки України: *Постанова Правління НБУ від 03.12.2009 р. № 650*.

17. Про схвалення концепції створення національної системи іпотечного кредитування: *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.08.2004 р. № 559-р*.

18. Сколотянний Ю., Дубинський О. Антикризові стратегії для України: державні фінанси, заощадження, інвестиції // *Дзеркало тижня*. — 2010. — 6—12 березня // <http://www.dt.ua/2000/2020/68726>.

19. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV зі змінами від 14.05.2010 р. № 2257-IV.

20. Paul Samuelson: On economics, Obama would be wise to steer a middle course // *The Independent*. — 2009. — January, 19 // <http://www.independent.co.uk/opinion/commentators/paul-samuelson-on-economics-obama-would-be-wise-to-steer-a-middle-course-1419291.html>.

21. Recent findings on monetary policy transmission in the euro area // *ECB. — Monthly Bulletin*. — October 2002. — P. 43—53.

Ексклюзив/

Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2010 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.06. 2010 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	181	186	193	198	198	197	195
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	4	1	6	1	7	6	3
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	20	20	19	19	13	14	18
4	Кількість діючих банків	160	165	170	175	184	182	176
4.1	із них: з іноземним капіталом;	19	23	35	47	53	51	51
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	7	9	13	17	17	18	18
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	9.6	19.5	27.6	35.0	36.7	35.8	33.1
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	885 968
1.1	Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)	141 497	223 024	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 016 481
2	Готівкові кошти та банківські метали	5 622	7 628	11 430	18 313	20 668	21 725	23 441
2.1	Частка у загальних активах, %	4.0	3.4	3.2	3.0	2.1	2.2	2.3
3	Кошти в Національному банку України	8 305	17 382	15 280	19 120	18 768	23 337	26 488
3.1	Частка у загальних активах, %	5.9	7.8	4.3	3.1	1.9	2.3	2.6
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	9 921	11 589	18 535	26 293	40 406	51 323	55 216
4.1	Частка у загальних активах, %	7.0	5.2	5.2	4.2	4.2	5.1	5.4
5	Кредити надані	96 945	156 268	268 294	485 368	792 244	747 348	719 681
5.1	У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;	72 875	109 020	167 661	276 184	472 584	474 991	468 180
5.2	кредити, надані фізичним особам	14 599	33 156	77 755	153 633	268 857	222 538	203 109
6	Довгострокові кредити	45 531	86 227	157 224	291 963	507 715	441 778	422 838
6.1	із них: довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	34 693	58 528	90 576	156 355	266 204	244 412	246 454
7	Прострочена заборгованість за кредитами	3 145	3 379	4 456	6 357	18 015	69 935	77 328
8	Вкладення в цінні папери	8 157	14 338	14 466	28 693	40 610	39 335	63 063
9	Резерви під активні операції банків	7 250	9 370	13 289	20 188	48 409	122 433	131 530
9.1	Відсоток виконання формування резерву	99.7	100.1	100.1	100.04	100.1	100.05	100.05
9.2	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	6 367	8 328	12 246	18 477	44 502	99 238	102 924
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	134 348	213 878	340 179	599 396	926 086	880 302	885 968
2	Власний капітал	18 421	25 451	42 566	69 578	119 263	115 175	127 511
2.1	У тому числі: сплачений зареєстрований статутний капітал	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454	119 189	132 947
2.2	Частка капіталу в пасивах, %	13.7	11.9	12.5	11.6	12.9	13.1	14.4
3	Зобов'язання банків	115 927	188 427	297 613	529 818	806 823	765 127	758 457
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	40 128	61 214	76 898	111 995	143 928	115 204	124 043
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	15 377	26 807	37 675	54 189	73 352	50 511	47 616
3.2	Кошти фізичних осіб;	41 207	72 542	106 078	163 482	213 219	210 006	232 651
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	33 204	55 257	81 850	125 625	175 142	155 201	176 468
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	18 188	26 373	41 148	72 265	123 066	135 802	147 211
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	16.81	14.95	14.19	13.92	14.01	18.08	20.60
3	Доходи, млн. грн.	20 072	27 537	41 645	68 185	122 580	142 995	53 917
4	Витрати, млн. грн.	18 809	25 367	37 501	61 565	115 276	181 445	61 390
5	Результат діяльності, млн. грн.	1 263	2 170	4 144	6 620	7 304	-38 450	-7 473
6	Рентабельність активів, %	1.07	1.31	1.61	1.50	1.03	-4.38	-2.06
7	Рентабельність капіталу, %	8.43	10.39	13.52	12.67	8.51	-32.52	-14.59
8	Чиста процентна маржа, %	4.90	4.90	5.30	5.03	5.30	6.21	5.52
9	Чистий спред, %	5.72	5.78	5.76	5.31	5.18	5.29	4.50

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту нормативно-методологічного забезпечення банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Страхування депозитів/

Руслан Набок

Кандидат економічних наук, заступник начальника управління – начальник відділу аналізу та внутрішніх процедур інспектування департаменту інспектування банків Національного банку України

Катерина Черкашина

Кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи Державного вищого навчального закладу "Українська академія банківської справи Національного банку України"

Обґрунтування підходів до функціонування системи страхування депозитів та її вплив на банківський сектор України

Кризові явища, притаманні банківському сектору України, потребують трансформації підходів до регулювання та нагляду, а також – посилення довіри суспільства до банків. Однією з основних причин банкрутства тієї чи іншої банківської установи є недостатня ресурсна база, що не дає змоги банку здійснювати активні операції та отримувати прибуток. Тому серед найважливіших завдань будь-якого банку, особливо в умовах виходу економіки країни з кризи, – стабільне і невинне поповнення ресурсів. Цьому істотно можуть сприяти додаткові гарантії вкладів населення в банках з боку держави. У статті аналізується відповідний зарубіжний досвід, висловлюються міркування щодо його поширення в Україні.

Залучені банками кошти, які включають у себе депозити фізичних та юридичних осіб, є основою банківських ресурсів другого рівня. Про це переконливо свідчить динаміка зростання зобов'язань банків України (див. графік 1) [2, 3].

Як бачимо на графіку, протягом 2009 року зобов'язання банків хоч і незначно, але все-таки зросли. Дані таблиці 1 теж підтверджують це, однак свідчать про стрімке уповільнення динаміки цього показника впродовж останніх двох років [2, 3].

Оскільки залучені кошти є одним із основних ресурсних джерел, що мають важливе значення для проведення банками активних операцій, ситуацію, яка нині виникла, слід

якомога швидше виправити. Одним із можливих варіантів виходу з неї, на нашу думку, може бути надання додаткових державних гарантій вкладам фізичних осіб у банках.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ВКЛАДІВ

Як відомо, в економічно розвинутих країнах функції щодо гарантування депозитів покладаються переважно на спеціальні фонди. Є чимало інших систем надання захисту власникам вкладів. Проаналізувавши їх, можна виокремити шість основних моделей таких систем [5].

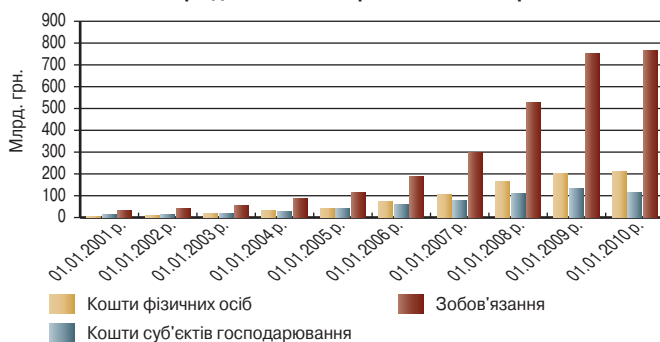
Перша. Держава чітко заявляє про ненадання будь-якого захисту вкладів

у випадку неплатоспроможності комерційних банків. Цей варіант суперечить основним цілям банківського регулювання стосовно забезпечення стабільності банківської системи, тому він у світі практично не використовується.

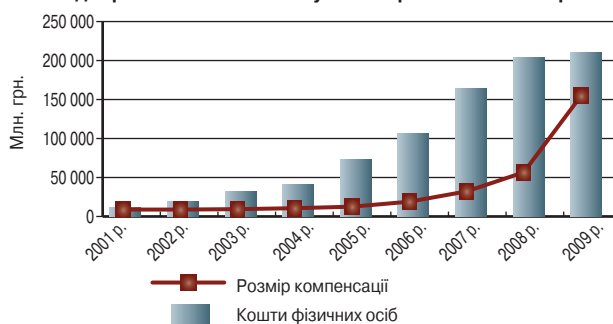
Друга. В країні не існує спеціальної системи захисту вкладників, але законодавчо передбачене першочергове право на задоволення вимог вкладників банку у разі його ліквідації. Такий підхід недостатньо ефективний, оскільки відсутні прямі державні гарантії.

Третя. У державі наявна двозначність щодо гарантій відшкодування вкладів. Це свідчить про правову невизначеність у питанні державного

Графік 1. Динаміка зобов'язань банків України за період із 01.01.2001 р. по 01.01.2010 р.

Графік 2. Динаміка розміру компенсації з боку Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та обсягу коштів фізичних осіб в Україні

захисту інтересів вкладників.

Четверта. Держава може надавати гарантії відшкодування вкладів у випадку неплатоспроможності банку. Суть моделі полягає в тому, що держава надає вкладникам і, можливо, іншим кредиторам банку неформалізовані, тобто чітко не визначені законодавством гарантії повернення їхніх вкладів у випадку банкрутства банку. Відшкодування заборгованості банку за вкладами повністю залежить від доброї волі держави та її фінансових можливостей.

П'ята. Держава надає вкладникам банків, які стали неплатоспроможними, обмежені гарантії у формалізованому (тобто закріпленому на законодавчому рівні) вигляді.

Шоста. Держава може надавати необмежені (повні) гарантії вкладникам банків, які стали неплатоспроможними. Цей варіант застосовують у країнах, банківські системи яких зазнали глибокої системної кризи.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КОМПЕНСАЦІЙ ТА ОБСЯГУ КОШТІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

На нашу думку, для України прийнятним варіантом є надання державою обмежених гарантій у явному вигляді. У такому випадку доволі актуально постає питання щодо визначення суми страхового покриття, яка змінюється залежно від окремих економічних чинників, а саме:

рівня інфляції, зростання реальних доходів, необхідності залучення додаткових коштів у економіку [6].

Кореляція між розміром страхового покриття та коштами фізичних осіб дорівнює 0.77, що підтверджує тісний взаємозв'язок між цими показниками. Слід зазначити, що аналогічний показник без урахування 2009 року становив понад 90. Через кризові явища у фінансовому секторі розмір компенсації зріс на 300%, але при цьому вклади збільшилися лише на 2.8%.

На перший погляд здається, що чим більшою буде сума страхового покриття, тим ефективнішою стане система страхування депозитів. Однак, як бачимо, в умовах кризи це правило не спрацьовує, натомість виникає додаткова проблема — “моральний ризик”. Її суть полягає в тому, що у разі гарантування значної суми компенсації вкладники не приділяють значної уваги моніторингу фінансового стану банку, адже вони впевнені, що держава у будь-якому випадку поверне їхні гроші. Як наслідок, вкладники надають перевагу сумнівним банкам, які пропонують привабливіші умови за рахунок проведення ризикованіших, а отже, й прибутковіших операцій. Високий рівень страхового покриття заохочує й банки до ризиків, адже вони покладаються на державні гарантії як на інструмент погашення боргових зобов'язань перед вкладниками.

Для того, щоб сума страхового по-

криття була значною, потрібно збільшувати джерела фонду гарантування вкладів. Це лягає додатковим тягарем на банки і спонукає їх підвищувати дохідність або за рахунок ризикових операцій, або шляхом зниження відсоткових ставок за депозитами чи підвищення ставок за кредитами. Кожен із трьох варіантів негативно впливає на банківський сектор.

ПРОБЛЕМИ ВИПЛАТИ СТРАХОВИХ ПРЕМІЙ

Як правило, банки сплачують страхові премії щорічно авансовим платежем (ex-ante) [7]. У деяких країнах (Австрії, Франції, Італії, Люксембургу, Нідерландах, Швейцарії та Великобританії) національні системи страхування депозитів вимагають сплачувати страхові премії за фактом виникнення страхового випадку — банкрутства банку (ex-post) [7]. Тобто банки у зазначених країнах сплачують страхові премії у розмірі, потрібному для сплати страхового відшкодування вкладникам збанкрутілого банку.

Здебільшого у банку, що збанкрутував, немає коштів, необхідних для виплати вкладникам. Тому і за рубежом, і в нас варіант ex-ante вважається привабливішим.

Актуальним є також питання про те, яким має бути розмір страхових премій для банків — універсальним чи диференційованим. Відповідь на нього тісно пов'язана з визначенням джерел формування коштів фонду гарантування вкладів. Основними з них, звичайно, мають бути кошти фінансово-кредитних організацій, які є учасниками фонду. Причому лише вони мають право залучати депозити від фізичних та юридичних осіб.

На сьогодні розмір внеску до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в Україні є уніфікованим для всіх банків, а саме: первинний внесок становить один відсоток від статутного фонду;

Таблиця 1. Темпи приросту зобов'язань банків України за період із 2001 по 2009 рік

Період	Темпи приросту зобов'язань	Темпи приросту коштів фізичних осіб	Відсотки
			Темпи приросту коштів суб'єктів господарювання
01.01.2002 р.	29.74	69.70	19.85
01.01.2003 р.	35.77	70.54	25.48
01.01.2004 р.	62.15	68.06	42.13
01.01.2005 р.	32.61	28.35	43.21
01.01.2006 р.	62.55	75.97	52.62
01.01.2007 р.	57.96	46.34	25.65
01.01.2008 р.	78.02	54.10	45.64
01.01.2009 р.	41.62	24.89	18.21
01.01.2010 р.	1.89	2.89	-12.99

Таблиця 2. Основні економічні показники, що характеризують ризиковість діяльності

Показники	Формула	Економічний зміст	Порогове значення
Адекватність регулятивного капіталу	$H_2 = \frac{K}{E_{RWA}}$, де K – регулятивний капітал; E_{RWA} – еквівалент зважених за ризиком активів	Визначає необхідний розмір капіталу для покриття кредитного, операційного та ринкового ризиків	Мінімальне значення дорівнює 10%
Коефіцієнт залежності	$\frac{Z_k}{B_k}$, де Z_k – залучений та позичений капітал; B_k – власний капітал	Визначає міру залежності банку від зовнішніх джерел фінансування	Залучений капітал не повинен перевищувати власний більш як у дванадцять разів
Якість кредитів	$\frac{P_k}{C_k}$, де P_k – проблемні кредити; C_k – загальна сума кредитів	Визначає частку проблемних кредитів у загальному їх обсязі, значний розмір показника сигналізує про проблеми	Критичне значення 5%
Коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом	$\frac{D}{K}$, де D – депозити; K – капітал	Відображає співвідношення між депозитами та капіталом, тобто визначає, яка частина депозитів забезпечена капіталом банку	Відношення не повинно бути більшим, ніж у десять разів
Коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку	$\frac{D}{A}$, де D – депозити; A – активи банку	Виявляє, наскільки активні операції банків забезпечені депозитними ресурсами	Граничне значення дорівнює 60%
Рентабельність капіталу	$\frac{C_n}{K}$, де C_n – чистий прибуток; K – капітал	Відображає співвідношення між чистим прибутком та капіталом	Граничне значення – 15.0 %
Рентабельність активів	$\frac{C_n}{A}$, де C_n – чистий прибуток; A – активи	Визначає співвідношення між прибутком та активами банку	Граничне значення – 1.5%
Співвідношення приростів чистого прибутку та активів	$\frac{C_{n1}}{C_{n0}} : \frac{A_1}{A_0}$, де C_{n1} та C_{n0} відповідно чистий прибуток поточного та попереднього років; A_1 та A_0 – відповідно активи поточного та попереднього років	Відображає співвідношення між приростом чистого прибутку та активів	Понад одиницю

кожні півроку вносяться кошти обсягом 0.25% від загальної суми вкладів фізичних осіб та відсотків за ними. Ми вважаємо невиправданим те, що при цьому не враховується ступінь ризику конкретного банку. Адже чим ризикованіша діяльність банківської установи, тим більша ймовірність появи у неї проблем із виконанням зобов'язань перед вкладниками.

Виходячи з цього, банки, які здійснюють ризиковіші операції, повинні сплачувати і більші страхові внески. Щоправда, на практиці здійснити їх диференціацію доволі складно, оскільки це пов'язано з методологією об'єктивного визначення ступеня ризику діяльності конкретного банку, яка в Україні ще потребує вдосконалення.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВНЕСКІВ ДО ФОНДУ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ “МОРАЛЬНОГО РИЗИКУ”

Проблему “морального ризику”, на наш погляд, можна вирішити шляхом визначення ризиковості діяльності банку на основі розрахунку певних економічних показників, зокрема: нормативу адекватності регулятивного капіталу (нормативу платоспроможності банку), відношення залученого

капіталу до власного, питомої ваги проблемних кредитів у загальному їх обсязі, співвідношення між депозитами та капіталом, між депозитами та активами банку, рентабельності капіталу та активів, співвідношення темпів приросту прибутку та активів. Розглянемо економічний зміст кожного показника і формулу для його розрахунку. Порогові значення встановлено виходячи зі світового досвіду, а також із урахуванням оптимальних параметрів по банківській системі України.

Пропозиції щодо збільшення розміру відрахувань до фонду гарантування депозитів завжди викликають гострі дискусії. Ми пропонуємо розраховувати коригуючий коефіцієнт, який враховуватиме ступінь значущості кожного з восьми запропонованих показників, а також напрямок їх відхилення.

Для визначення ризиковості діяльності банку необхідно присвоїти значущість кожному з восьми запропонованих критеріїв за допомогою методу Т.Сааті [1, 4]. Для побудови власного вектора за базовий показник ми взяли адекватність регулятивного капіталу, оскільки саме він визначає здатність капіталу банку покривати основні ризики, притаманні фінансовій сфері. Виходячи з цього, власний

вектор матиме такий вигляд :

$$\{u_1, u_2, u_3, u_4, u_5, u_6, u_7, u_8\} \quad (1)$$

де u_1 – адекватність регулятивного капіталу;

u_2 – коефіцієнт залежності;

u_3 – якість кредитів;

u_4 – коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом;

u_5 – коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку;

u_6 – рентабельність капіталу;

u_7 – рентабельність активів;

u_8 – співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозитів.

За допомогою програмного пакета Метлеб (Matlab) отримаємо за методом Т.Сааті такі коефіцієнти значущості: адекватність регулятивного капіталу – 0.3722; коефіцієнт залежності – 0.1241; якість кредитів – 0.1242; коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом – 0.0745; коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку – 0.0532; рентабельність капіталу – 0.1241; рентабельність активів – 0.0745; співвідношення приростів чистого прибутку, активів та депозитів – 0.0532.

Виходячи з цього, коригуючий коефіцієнт матиме такий вигляд:

$$K = \sum_{i=1}^n W_i \times \left(\frac{\varepsilon_i}{\varepsilon_{0i}} \right) + \sum_{j=n+1}^m W_j \times \left(\frac{\varepsilon_{0j}}{\varepsilon_j} \right), \quad (2)$$

де K – коригуючий коефіцієнт;

W_i – ступінь значущості показників, які повинні дорівнювати пороговим значенням або бути меншими за них;

ε_i – значення коефіцієнта, для якого визначено максимальний розмір;

ε_{0i} – максимальне порогове значення коефіцієнтів;

W_j – ступінь значущості показників, які повинні дорівнювати пороговим значенням або бути більшими за них;

ε_{0j} – мінімальне порогове значення коефіцієнтів;

ε_j – значення коефіцієнта, для якого визначено мінімальний розмір.

Отже, всі критерії умовно поділено на дві основні групи: перша включає показники, для яких визначено максимальний, а друга – ті, для яких визначено мінімальний розмір. Основні характеристики цих показників подано в таблиці 3.

Слід зазначити, що у випадку, коли коригуючий коефіцієнт менший або дорівнює одиниці, до банку не слід застосовувати підвищувальний коефіцієнт виплат до фонду гарантування депозитів. Якщо коригуючий коефіцієнт

Таблиця 3. Граничне значення та рівень значущості показників, які використовуються для визначення ризиковості банку

Група	Показник	Граничне значення	Рівень значущості
Перша (включає показники, для яких визначено максимальний розмір)	Коефіцієнт залежності	12.000	0.1241
	Якість кредитів	0.05	0.1242
	Коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом	10.000	0.0745
	Коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку	0.600	0.0532
Друга (включає показники, для яких визначено мінімальний розмір)	Адекватність регулятивного капіталу	0.100	0.3722
	Рентабельність капіталу	0.150	0.1241
	Рентабельність активів	0.015	0.0745
	Співвідношення приростів чистого прибутку та активів	1.000	0.0532

ент більший за одиницю, це свідчить про те, що діяльність банку пов'язана з підвищеним ризиком і він повинен вносити до фонду більшу суму.

Протягом тривалого періоду в Україні ведуться дискусії стосовно збільшення річних виплат до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Розмір цього внеску пропонують збільшити з 0.5 до 0.6% від обсягу депозитів. Проте досі цю пропозицію не схвалено на законодавчому рівні, оскільки вважається, що це стане додатковим навантаженням на банки.

Вирішити таку проблему, врахувавши інтереси банків, які дотримуються встановлених нормативів, а також не підвищують ризиковість своєї діяльності, можна, на нашу думку, шляхом прийняття диференційованих ставок виплат до фонду гарантування депозитів. Нами експертним шляхом визначено, що у разі збільшення коригуючого коефіцієнта на 0.1 слід збільшувати виплати до фонду гарантування депозитів на 0.1% за рік. Такий підхід дасть змогу вирішити одразу два основних питання: збільшити розмір коштів фонду гарантування депозитів, а також значно знизити "моральний ризик", який виникає у банку.

Розглянемо можливість практичного застосування коригуючого кое-

фіцієнта на основі аналізу даних стосовно діяльності трьох умовних банків (див. таблицю 4).

Аналізуючи дані таблиці 4, можна зробити висновок, що банк, який дотримується оптимального співвідношення між активними та пасивними операціями, має допустимий розмір коригуючого коефіцієнта, водночас для інших двох банків характерне його перевищення.

Виходячи з цього, для банку, діяльність якого спрямована на надання кредитів, перевищення коригуючого коефіцієнта становить 0.192, тому йому необхідно збільшити виплати до фонду гарантування депозитів на 0.192%, тобто річний внесок банку становитиме 0.692% від загального обсягу депозитів. Перевищення коригуючого коефіцієнта для банку, діяльність якого спрямована на залучення депозитів, становить 0.103, тому щодо нього слід підвищити розмір щорічного відрахування на 0.103%, в результаті чого загальний розмір за рік становитиме 0.603%.

ВИСНОВКИ

Створення в Україні системи, яка б надавала обмежені державні гарантії захисту вкладів, дасть змогу

підвищити довіру до банківської системи з боку як фізичних, так і юридичних осіб, що, в свою чергу, сприятиме збільшенню ресурсної бази банківської системи України.

Кореляція між розміром страхового покриття та коштами фізичних осіб за умов нормального функціонування економіки є значною і знаходиться на рівні 90, тоді як кризові явища дещо знижують тісноту зв'язку.

Збільшення суми страхового покриття в Україні потребує розширення джерел Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, які, на думку авторів статті, повинні формуватися за принципом ex-ante, тобто щорічними авансовими платежами.

Диференціація розміру страхового внеску залежно від рівня ризиковості банку дає змогу зменшити розміри субсидювання проблемних банків фінансово стійкими та усуває прагнення банків до проведення занадто ризикових операцій, оскільки банківській установі в такому разі доведеться відраховувати більші кошти. Ще одним позитивним ефектом від диференціації внесків до фонду гарантування депозитів залежно від ризиковості діяльності є збільшення ресурсної бази останнього, що, в свою чергу, дасть йому змогу розширити спектр здійснюваних функцій, зокрема, в напрямі реорганізації банків.

Література

1. Нечеткие множества в моделях управления и искусственного интеллекта / Под. ред. Д.А.Поспелова. — М.: Наука, 1986. — 312 с.
2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bank.gov.ua/Bank_supervision/dynamics.htm.
3. Попередні підсумки діяльності банків на 01.01.2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bank.gov.ua/Publication/bank_sup/Results/2010/01012010.htm.
4. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т.Саати; Пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. — М.: Радио и связь, 1993. — 278 с.
5. Страховой портфель / Отв. ред. Рубин Ю.Б., Солдаткин В.И. — М.: СОМИНТЭК, 1994. — 640 с.
6. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fg.org.ua/golovna.htm>.
7. Core principles for effective deposit insurance systems [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs151.htm>.

Таблиця 4. Розрахунок коригуючого коефіцієнта для банків, що спеціалізуються на проведенні певних видів операцій

Показники	Банк, який дотримується оптимального співвідношення між активними та пасивними операціями	Банк, діяльність якого спрямована на надання кредитів	Банк, діяльність якого спрямована на залучення депозитів
Адекватність регулятивного капіталу	0.110	0.090	0.080
Коефіцієнт залежності	7.000	10.000	14.000
Якість кредитів	0.013	0.070	0.022
Коефіцієнт забезпеченості депозитів капіталом	3.000	7.000	13.000
Коефіцієнт участі депозитних джерел в активних операціях банку	0.200	0.800	1.000
Рентабельність капіталу	0.125	0.111	0.131
Рентабельність активів	0.014	0.008	0.016
Співвідношення приростів чистого прибутку та активів	1.100	0.750	1.300
Коригуючий коефіцієнт	0.760	1.192	1.103

Олександр Петрук

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів
Державного вищого навчального закладу
"Житомирський державний технологічний
університет"

Наталія Виговська

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
Державного вищого навчального закладу
"Житомирський державний
технологічний університет"

Концептуальні підходи до сутності грошей у постіндустріальній економіці

Розглядаються концептуальні підходи до сутності та функцій грошей як соціально-економічного явища. За допомогою системного підходу автори доводять, що трансформація структури суспільних потреб у постіндустріальній економіці може призвести до зміни функцій та характеру емісії грошей.

Позитивно оцінюючи ці публікації, мусимо зазначити, що їх автори делікатно обходять одне з найскладніших питань — чому в сучасних умовах гроші виконують окремі свої функції неефективно?

Поміркуємо над цим.

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ

Останнім часом українські науковці часто акцентують увагу на важливих проблемах, які потребують глибокого дослідження. Зокрема, Л.Рябініна у своїй статті справедливо зауважила: неправильне трактування сутності грошей призводить до недієвих (можливо, навіть шкідливих) заходів з боку центрального банку [15, с. 34].

Один із дослідників грошей як соціально-економічного явища О.Євтух застосував інформаційний підхід до їх сутності. Очевидно, логічно було б зробити наступний крок і показати гроші в контексті широкого енергетично-інформаційного підходу, який полягає у трактуванні вартості як енергії [14, с. 39, с. 32, с. 42].

Існують крайні точки зору (див.

статтю Д.Гетьманцева), коли взагалі нехтується принцип, згідно з яким право надає юридичну форму соціальним, у тому числі економічним, відносинам [3, с. 79]. З одного боку, вихолощена дискусія щодо сутності грошей, яка на теренах колишнього СРСР точилася переважно навколо підходів К.Маркса, сформованих ще 150 років тому, з другого — західна економічна думка, яка впродовж тривалого часу ухилялася від аналізу істотних аспектів сутності грошей, спричинилися до того, що юристи нині в своїх дослідженнях відмежовуються від економічної сутності грошей.

Застосування виключно правових підходів та методів до формування окремих положень цивільного та господарського права може призвести до неконтрольованого розвитку подій у сфері нормативного регулювання економіки, в грошово-кредитній політиці зокрема. Зазначений підхід є неправильним за визначенням, тому що право слід розуміти як вольове вираження об'єктивних виробничих відносин, загальний регулятор суспільних відносин, конкретизованих у різноманітних правових нормах. Законодав-

Періодичні кризові явища в національних економіках провідних країн світу або глобальні економічні негаразди, які спостерігаються нині, привертають увагу науковців і фахівців до основ економічних категорій та процесів. У цьому контексті традиційним об'єктом досліджень є гроші, що підтверджується останніми публікаціями у вітчизняних фахових виданнях [2, 3, 7, 11, 15, 16, 22].

Застосування виключно правових підходів та методів до формування окремих положень цивільного та господарського права може призвести до неконтрольованого розвитку подій у сфері нормативного регулювання економіки, зокрема в грошово-кредитній політиці

ство регламентує здійснення господарської діяльності лише процедурно, у вигляді правової бази, і в жодному разі воно не спроможне створювати й забезпечувати коопераційні зв'язки. Встановлені правила мають упорядковуючий, а не формуючий характер; вони є передумовою, а не інструментом реалізації господарських відносин [10, с. 192; 21, с. 49].

Питання природи, сутності та функцій грошей не є суто абстрактними, далекими від практики господарювання як на макро-, так і на мікрорівні. Тому спрямуємо наше дослідження цієї проблематики в контексті сучасної економіки. Це може допомогти обґрунтувати та виділити напрями подальших практичних дій у сфері грошово-кредитної політики.

Доки, доки люди орієнтовані на виробництво і привласнення матеріально можливої кількості матеріальних споживчих цінностей, залишається можливість використання їх економічних запитів для спекулятивних фінансових маневрів

Використовуючи гіпотетико-дедуктивний метод, аналіз поставленої проблеми доречно розпочати з класичних підходів до походження грошей — раціоналістичної та еволюційної концепцій [4, с. 15-17]. Згідно з першою — гроші з'явилися як результат угоди між людьми або були запроваджені законодавчими актами держав з метою полегшення обміну товарів. Відповідно до другої — гроші виникли в результаті тривалого еволюційного розвитку товарного виробництва та ринку (як товар — уособлення певних суспільних відносин).

При визначенні власної позиції щодо сутності грошей виходитимемо з системного підходу. Доречність його застосування пояснюється тим, що він використовується у випадках, коли проблема має розгалужені зв'язки, що спричиняють віддалені наслідки в різних галузях економіки, а також у всіх випадках, коли в національній економіці створюються нові системи, у будь-якому процесі вдосконалення методів та форм економічного управління [20, с. 13].

Але чи є самі гроші системою? Якщо виходити з традиційного визначення цієї категорії, то ні [9, с. 37]. Об'єкт маємо — це власне гроші, а не ж окремі елементи (підоб'єкти)?

Справа в тім, що "як об'єкти можуть

розглядатися не тільки власне речі, поняття чи знаки, а й сукупність їх властивостей чи їх відносин" [20, с. 21]. Таким чином сукупність властивостей щодо грошей можна розуміти як сукупність функцій, що реалізуються за рахунок певних відносин. Цим зумовлена наявність цілого напряму у фінансовій науці, який визначає зміст грошей через поняття відносин: "Гроші — це матеріалізовані відносини людей, що складаються між ними з приводу обміну продуктами праці в процесі виробництва матеріальних благ. Всі товари отримують грошовий вираз матеріалізованої в них людської праці. Тому виробничі відносини людей знаходять у грошах загальний вираз" [17, с. 8].

Для розкриття природи та змісту певного явища або об'єкта необхідно його розглядати в контексті існуючого середовища. У нашому випадку — це економіка країни, коли мова йде про національну грошову одиницю, або глобальна економіка, коли досліджуються світові гроші.

Система може бути пов'язана з середовищем за кількома критеріями. Серед них:

- *призначення*. Чи сумісне призначення системи з середовищем? Якщо ні, то слід модифікувати призначення, відмовитися від системи або надати їй нового вигляду з метою адаптації до середовища;
- *побудова*. Вона передбачає поєднання компонентів системи з метою їх гармонійної взаємодії як між собою, так і з середовищем;
- *оцінка*. Чи сумісна система з середовищем? Чи ефективно вона реалізує своє призначення? Чи можливі додаткові цілі, які можуть досягатися за умови невеликих модифікацій?

Давши відповідь на поставлені питання, ми розкриємо сучасний стан проблеми та окреслимо шляхи її вирішення.

ПРИЗНАЧЕННЯ

Призначення системи або її мета, яка не є детерміністично фіксованою, може розвиватися в часі і не обов'язково єдиним шляхом. Мета конкретизується за допомогою завдань, а проявляється через функції.

Функція системи — це те, що виконує система або може виконувати згідно зі своїм призначенням. За Платоном основна функція грошей — обмінна: "Як вони [купці] будуть передавати один одному все те, що кожен виробляє всередині самої держави? Адже за-

ради того ми і заснували державу, щоб люди вступали в спілкування. — Очевидно, вони будуть продавати і купувати. — З цього у нас виникне і ринок, і монета — знак обміну. — Звичайно." [13, с. 88].

Водночас для виконання обмінної функції гроші повинні були б визначати цінність речей, робіт і послуг. Тому потрібно визнати правильність підходу класиків політекономії (А.Сміта, Д.Рікардо, К.Маркса та інших), на думку яких без внутрішньої вартості повноцінні гроші не можуть бути загальним еквівалентом. Основні положення підходу є такими.

Споживча вартість товару-еквівалента є формою виразу своєї протилежності — вартості. У свою чергу споживча вартість є формою існування вартості. Без споживчої вартості просто вартість існувати не може. Тому вартість товару неможливо виразити інакше. Тільки — через відношення до іншого товару як споживчої вартості.

Конкретна праця, що створює товар-еквівалент, є формою прояву абстрактної праці. Нею і створюється вартість товару. Товари привірюються один до одного в процесі обміну як втілення абстрактної праці. Але абстрактна праця здійснюється у вигляді певних видів конкретної праці, яка створює споживчу вартість.

Мета конкретизується за допомогою завдань, а проявляється через функції

Приватна праця, що втілюється у товарі-еквіваленті, виступає безпосередньо як суспільна праця. Однак суспільний характер праці, втіленої в товарах, проявляється лише в процесі обміну. Для того, щоб довести свою суспільну значущість, товар повинен обмінятися на інший товар.

Отже, в грошах вирішується притаманна товарам суперечність між споживчою вартістю та вартістю. Товар-гроші, будучи особливою споживчою вартістю, стає також загальною споживчою вартістю, оскільки гроші обмінюються на всі товари. Відповідно, маючи гроші, можна задовольнити потребу в будь-якому товарі. Тим самим внутрішньо притаманна товарам суперечність вирішується зовнішньо через дуалізм товарного світу, коли існують звичайні товари та товар-гроші. Звичайні товари виступають як споживчі цінності, а

Гроші — це своєрідне дзеркало, яке відображає цінність речей, робіт і послуг

їх вартість перебуває у прихованій формі та проявляється лише в процесі обміну шляхом прирівнювання до грошей. Товар-гроші виступає безпосередньо як вартість.

Якщо продовжити науковий аналіз природи та походження грошей відповідно до підходів класиків, то потрібно відповісти на питання, як гроші виконують свої функції? Відповідь знаходимо “на поверхні” — через форму. Форма — це побудова системи, або — технологія.

ПОБУДОВА

З розвитком соціально-економічних відносин форма грошей постійно трансформується. Гроші — це своєрідне дзеркало, яке відбиває цінність (вартість у вужчому розумінні терміна) речей, робіт і послуг, тому вони повинні бути подібні до об'єкта відображення. Цим пояснюється виникнення повноцінних грошей.

Форма трансформується разом із товарами, а вони змінюються відповідно до людських потреб. Останні дедалі більшою мірою пов'язані зі сферою психіки (душевної і духовної), а не з фізичними потребами людини, тому форма грошей повинна була адаптуватися під форму потреб. Цим пояснюється виникнення не просто неповноцінних грошей, а їх кульмінаційної форми — електронних, віртуальних грошей.

Виходячи з викладеного вище, можемо зробити оцінку грошей як системи та пояснити, за яких обставин вони будуть ефективно виконувати своє призначення. Вважаємо за потрібне зауважити, що це питання вивчав і одержав конкретні результати В.Л.Іноземцев, але його дослідження було спрямоване на інший предмет, тому уточнимо та узагальнимо окремі висновки щодо ролі грошей у сучасній економіці [8].

ОЦІНКА

Насамперед слід визначитися з основними характеристиками потреб сучасної людини в тих чи інших благах.

З одного боку, зміна мотивації людської діяльності призводить до подо-

лання традиційного розриву між виробництвом і споживанням, який вважався основою не лише вартісних відносин, а й товарного виробництва. Визнання ринку як результату розподілу праці та багаторівневої спеціалізації не обов'язково означає, що товари, вироблені на основі такого поділу, не можуть після виробничого процесу перетворитися на споживчі цінності.

Діяльність, яка поєднує в собі риси виробництва і споживання та створює матеріальні і нематеріальні блага лише тією мірою, якою вони забезпечують самовдосконалення особистості, не створює продукти як споживчу вартість, обов'язковою характеристикою якої є мінова вартість. Новий зміст корисності втілено не так в універсальній споживчій вартості продукту, як у його високоіндивідуалізований символічній цінності.

З другого боку, існує явище так званого престижного або статусного споживання. На думку В.Л.Іноземцева, це явище нижчого порядку і ступеня складності, ніж становлення символічної цінності. В основу аналізу статусних потреб покладено співвідношення між власне потребами та бажаннями, коли перші віддзеркалюють потреби, соціологізація яких уже відбулася, і які змушують розглядати поведінку споживача як соціальний феномен. Водночас інші потреби, хоча й можуть бути об'єктом соціального прогнозування, засновані на суб'єктивних прагненнях особистості до самовираження у споживанні. Можна стверджувати, що вони визначають важливі риси соціального стану, який часто називають “суспільством споживання”. Це один із проявів економічного устрою в умовах, коли імпульси до самореалізації вже стають важливим чинником соціального розвитку, але ще не поширюються на сферу виробництва.

Таким чином аналіз трансформації категорії корисності дає змогу повному усвідомити проблему вартісних оцінок. Відбувається деструкція вартості як з боку виробничих факторів, так і з боку розвитку системи потреб. У міру того, як зменшується кількість видів конкретної праці, що зводяться до абстрактних затрат робочої сили, збільшується кількість видів корисності, які вже не відображають споживчу вартість, що уособлювала в собі універсальну суспільну корисність епохи індустріального ладу.

Іншого забарвлення набуває поставлена проблема, коли ми переходимо від мікроекономічного аналізу до

макроекономічного, оскільки неадекватність показників мікрорівня призводить до викривлення розрахунків національної статистики й уявлень про динаміку економічного розвитку. Йдеться про відхилення оцінок того чи іншого підприємства від його реальних активів виключно через суб'єктивні очікування учасників ринку.

Приклади найбільш сталого підвищення ролі очікувань надає світова економіка з початку 1970-х років, коли тенденція до випереджаючого зростання ринкових оцінок корпорацій порівняно з їх реальними активами набула стабільного характеру, на який не впливали навіть циклічні коливання економіки. Показовим є приклад компанії “Філіп Морріс”, яка у 1988 році купила майже за 13 млрд. доларів компанію “Крафт”, що у чотири рази перевищувало її балансову вартість [5]. У подальшому протягом дванадцяти років ринкова вартість останньої постійно перевищувала балансову та досягла свого пікового значення у 2000 році — у чотири рази [6].

У сучасних умовах інвестиції в цінні папери корпорацій переважно зорієнтовані на очікування зростання подібних оцінок, а не на отримання прибутку від діяльності відповідних компаній

Статистика доводить, що вищу ціну мають компанії, яким вдається створити у потенційного інвестора ілюзію того, що їх зростання і розвиток, такі успішні протягом останніх років, мають підстави не припинятися в найближчому майбутньому.

“Зростання акціонерної вартості”, яке інколи розглядається як основне завдання керівництва компанії [18, с. 35], дедалі частіше досягається за рахунок спеціальних заходів, які дають змогу збільшити ринкову капіталізацію компанії за рахунок фальсифікацій фінансової звітності, що сприяє зміні її іміджу. Інколи такі заходи спроможні забезпечити зростання ринкової ціни компаній від 50 до 100% протягом 2–5 років. У сучасних умовах інвестиції в цінні папери корпорацій переважно зорієнтовані на очікування зростання подібних оцінок, а не на отримання прибутку від діяльності відповідних компаній, як це мало місце в умовах індустріального суспільства. Саме тому цінні папери окремих американських Інтернет-компаній у “кращі” роки давали ринкове перевищен-

ня ціни над балансовою вартістю у десять, двадцять, навіть у тридцять разів. Наприклад, акції Майкрософт (Microsoft) з балансовою вартістю у 5.53 долара продавалися за 117 доларів [19].

Усе це призводить до безпрецедентного відриву фінансового ринку від реального сектору економіки. В результаті відбувається автоматичне необґрунтоване зростання грошової маси через емісію грошей відповідно до обсягів емісії фінансових інструментів, які, з одного боку, є уособленням капіталізації, а з другого — товаром фінансового ринку.

Ці тенденції неможливо подолати одномоментно. У наш час суб'єктивізація оцінок на фінансових ринках набула ознак своєрідної ланцюгової реакції.

Руйнується зв'язок руху цін за фондовими інструментами з такими традиційними чинниками, як їх дохідність у вигляді рівня процентних ставок і, відповідно, прибутку для корпоративних цінних паперів. Сьогодні рух фондових індексів відбувається швидше всупереч звичним закономірностям, аніж відповідно до них. Так, бум середини 1990-х років відбувався в умовах, коли реальний прибуток держателів короткострокових цінних паперів американського казначейства становив 6.5 % річних. А вже у 2003 році дохідність за цими найліквіднішими раніше паперами не досягала 1%, що робило очікування подальшого спекулятивного зростання єдиним стимулом для їх придбання. Така ж тенденція спостерігалася і щодо корпоративних цінних паперів [23].

Але повернемося до аналізу потреб сучасної людини. На етапі становлення зрілої форми економічної епохи відбулося різке розширення кола благ, залучених у товарні відносини: поширившись спочатку на засоби й предмети виробництва, потім — на землю; пізніше на здатність до трудової діяльності — робочу силу. З цього моменту виникло ринкове господарство як вища форма товарного виробництва. Первісні цілі товарного обміну були підмінені прагненням до максимізації вартості як загального еквівалента у формі грошей. Так, працівники стали ототожнювати свій господарський інтерес саме з привласненням більшої вартості. Інтерес підприємця оформився ще раніше. Отже, дві основні економічні групи почали діяти в межах ринкової поведінки. Внаслідок цього ринкові принципи швидко поширилися на ті сфери діяльності, де

Визначальними функціями грошей залишаються рахункова (мірило цінності) та обмінна (засіб обігу), але гроші остаточно відірвалися від своєї товарної природи

раніше переважали товарні відносини. Капіталістична організація сільськогосподарського виробництва завершила становлення ринкової системи.

Через ентропію, яка властива економічним системам, за апогеєм розвитку індустріальної економіки мало розпочатися її руйнування. З середини XX століття всі форми ринкової експансії досягли свого максимуму. В цей же час технічний прогрес набув форм, які передбачають неможливість уніфікації масового відтворення, на якому ґрунтувалася ринкова структура. Водночас у людини, яка досягла високого ступеня матеріального добробуту й інтелектуального розвитку, трансформувалася система мотивів і цінностей. Людина зосередилася не на примноженні матеріальних благ, а на самореалізації в діяльності. За таких умов ринку, який ототожнювався з індивідуальною свободою, перетворився на засіб гальмування можливостей самореалізації індивіда.

Нині набуло поширення переконання, що суб'єктивні уявлення людини, які не підлягають соціальному контролю і чіткому прогнозуванню, стають детермінантою суспільного прогресу. Сучасна система управління всіма різноманітними аспектами суспільного життя ґрунтується на інститутах, які є результатом уявлень людської свідомості через інформаційні коди і репрезентативні образи про те, як громадяни організують своє життя і поведінку.

Можливі два варіанти здійснення подібних змін. Перший передбачає штучне самообмеження, коли люди визначають той чи інший рівень матеріального добробуту як достатній і такий, що дає змогу нематеріальним цінностям домінувати над матеріальними. В такому випадку внутрішнє задоволення людини є похідним від діяльності, якою вона зайнята у вільний від професійних обов'язків час.

Другий варіант передбачає, що розвиток здібностей людини і внутрішнє задоволення, яке вона отримує, пов'язані з її професійною діяльністю. В цьому випадку ефект задоволення досягнутим рівнем матеріального добробуту породжує "представника інтелек-

туальної праці", в якому поєднані різні характеристики нового типу працівника. Йому притаманні: по-перше, прагнення оперувати інформацією і знаннями; по-друге, фактична незалежність від зовнішніх факторів власності на засоби й умови виробництва; по-третє, вкрай висока мобільність і, по-четверте, бажання займатися діяльністю, яка надає простір для самореалізації і самовираження, навіть за рахунок зменшення матеріальної вигоди. Таким чином з'являються передумови для перетворення праці у творчість, а суб'єкта — у максимально самодостатню особистість.

Поки переважаючою формою людської активності була примітивна інстинктивна діяльність, біологічні потреби різних людей могли відрізнятися лише кількісно, але не якісно. Інтереси людей перебували в одній сфері, а сукупний інтерес був їх додатком, і соціального конфлікту з приводу розподілу матеріальних благ не виникало.

За таких обставин повноцінні, розмінні на золото та навіть кредитні гроші надійно виконували свої функції.

Стан справ змінився, коли домінуючим типом людської діяльності стала праця. Інтереси все ще знаходилися у сфері матеріальних потреб і прагнень, але вони відрізнялися вже не тільки своїми масштабами, а й спрямуванням. У результаті цього сукупний інтерес соціуму не збігався з жодним із них, хіба що за окремими винятками. Суспільство в межах такого підходу постає як взаємодія людей, що визначається суперечливістю їх матеріальних інтересів. Втілення інтересу будь-якого індивіду зіштовхується з інтересами інших.

На перехідний період потреба у грошово-кредитному регулюванні зростатиме як на національному, так і на міжнародному рівнях

В останні десятиліття виходом із цієї суперечки стала трансформація людських інтересів на користь нематеріальних. Ці зміни мали значний вплив, який спричинився до трансформації економічної системи провідних країн світу до стану "постіндустріальної економіки".

Отже, сьогодні в основі методологічних підходів до регулювання грошовим обігом (зокрема до визначення необхідного рівня грошової маси) лежить проблема, породжена необхідністю врахування інтересів осно-

вних трьох груп осіб. По-перше, “традиційних” інтересів переважної кількості юридичних і фізичних осіб, для яких гроші виконують обмінну та рахункову функції. По-друге, інтересів фінансових посередників, які “забули” про своє основне призначення та зробили гроші ще одним із засобів задоволення егоїстичних інтересів через механізм грошово-кредитного мультиплікатора і фінансові спекуляції у збиток іншим особам і соціальним прошаркам. По-третє, інтересів соціальної групи, що постійно збільшується, в якій відбулося заміщення праці творчою діяльністю, коли гроші виконують традиційні функції, але важко визначити вартість такої діяльності. В результаті для другої і третьої груп стає складно прогнозувати необхідну кількість грошей: у першому випадку через поведінку спекулянтів, що породжує хаос; у другому — через невідповідність природи грошей новим вимогам, коли відсутній необхідний методологічний інструментарій.

Ідеальним шляхом виходу із ситуації, що склалася, може бути трансформація внутрішньої організації самої людської діяльності. До того часу, доки люди орієнтовані на виробництво і привласнення максимально можливої кількості матеріальних споживчих цінностей, залишається можливість використання їх егоїстичних запитів для спекулятивних фінансових махінацій — як свідомо, за участі цих осіб, так і несвідомо, через психологічні маніпуляції.

Підтвердження тому легко знайти в історії фінансових криз, коли через необмежену емісію неповноцінних грошей, яка обслуговувала неконтрольоване зростання вартості цінних паперів, зупинявся обмін. Наслідком цього було протиставлення пролетаріату селянам у Франції XVIII століття, у Росії — XX, яке закінчилося бунтами, громадянськими війнами та, в кращому випадку, продрозверсткою — узаконеним грабуванням сільгоспвиробників [1, с. 68–69, 152–153].

Однак якщо структура потреб зміниться таким чином, що матеріальні мотиви перестануть бути домінуючими, характер людської діяльності може бути кардинальним чином перетворений. Це відповідно змінить характер емісії грошей.

З другого боку, трансформація мотивації й усвідомлення свого місця у світі невеликою кількістю людей не змінить кардинальним чином соціальних орієнтирів більшості. Але в

майбутньому, коли діяльність значної частки суспільства стане несекономічно мотивованою, суспільство перетвориться на основний чинник економічного розвитку. В регулюванні грошового обігу зазначене суспільство змушене буде повернутися до раціоналістичної концепції, бо саме тоді для цього виникнуть підстави.

На перехідний період потреба у грошово-кредитному регулюванні зростатиме як на національному, так і на міжнародному рівнях. Більше того, через зазначені вище чинники здійснювати регулювання традиційними методами буде неможливо. Вірогідно, регулювання стане адміністративним — на кшталт радянського.

ВИСНОВОК

Загальний висновок, який випливає з цього дослідження, є таким. Визначальними функціями грошей залишаються рахункова (мірило цінності) та обмінна (засіб обігу), але гроші остаточно відірвалися від своєї товарної природи. Гроші є знаками цінності (вартості), яка формується не лише у сфері реального виробництва (матеріального, речового), що потребує чергової відповідної трансформації їх форми. Її необхідно шукати у найбільш абстрактних, віртуальних способах прояву внутрішнього змісту — енергетичних.

Література

1. Аникин А.В. История финансовых потрясений. Российский кризис в свете мирового опыта [2-е изд., дополненное и переработанное]. — М.: ЗАО “Олимп-Бизнес”, 2002. — 448 с.
2. Дибя М., Бахтарі Е. Еволюція золота: історія і сучасність // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 10. — С. 20–28.
3. Гетьманцев Д. До питання про правову природу грошей на банківському рахунку // Фінансове право. — 2006. — № 9. — С. 78–81.
4. Гроші та кредит: [підручник] / [М.І.Савлук, А.М.Мороз, І.М.Лазепко та ін.]; за заг. ред. М.І.Савлука. — [4-те вид., перероб і доп.]. — К.: КНЕУ, 2006. — 744 с.
5. Гудвил [Електронний ресурс] — Режим доступу: kosop.narod.ru/korp/477.htm.
6. Ковалев Д. Дело для фондира. — Режим доступу: <http://www.management.com.ua/finance/fin152.html>.
7. Євтух О. Гроші як соціально-економічне явище // Банківська спра-

ва. — 2006. — № 1. — С. 64–74.

8. Иноземцев В.Л. Концепция постэкономического общества: теоретические и практические аспекты: дис. доктора экономических наук: 08.00.2001. — М., 1998. — 330 с.

9. Катренко А.В. Системный анализ объектов та процесів комп'ютеризації. — Львів: “Новий світ — 2000”, 2003. — 424 с.

10. Керимов Д.А. Философские проблемы права. — М.: Мысль, 1972. — 472 с.

11. Коптюх О. Ризики сучасної грошової системи та перспективи її розвитку // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 9. — С. 16–19.

12. Мелих О. Валютно-курсовая политика та її вплив на фінансову безпеку держави // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 8. — С. 50–56.

13. Платон. Диалоги: [пер. с древнегреч.]. — М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. — 381 с.

14. Руденко М.Д. Энергия прогресса. Нариси з фізичної економії [2-ге вид., доп.]. — Тернопіль: Джурра, 2005. — 412 с.

15. Рябініна Л. До проблем розвитку теорії сучасних грошей // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 7. — С. 32–35.

16. Рябініна Л. Проблеми розвитку теорії сучасних грошей // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 1. — С. 26–31.

17. Федоренко В.М. Денежное обращение и кредит капиталистических стран. — К.: “Вища школа”, 1989 — 288 с.

18. Фінансовий менеджмент: навчальний посібник / [Александрова М.М., Бардаш С.В., Петрук О.М. та ін.]; за ред. проф. Г.Г. Кірейцева. — [3-тє вид. доп. і перероб.] — К.: ЦНЛ. — 2004. — 531 с.

19. Царихин К.С. Анализ факторов, относящихся к предприятию-эмитенту [Електронний ресурс] — Режим доступу: bankir.ru/analytics/1621523/.

20. Черняк Ю.И. Системный анализ в управлении экономикой. — М.: “Экономика”, 1975. — 191 с.

21. Чумаченко Н.Г. Принятие решений в управлении производством / Чумаченко Н.Г., Савченко А.П., Корнев В.Г. — К.: Техніка, 1978. — 192 с.

22. Чухно А.А. Природа сучасних грошей, кредиту та грошово-кредитної політики // Фінанси України. — 2007. — № 1. — С. 3–16.

23. What bull market? A closer look at the 2002-2007 “Bull” [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.chartingstocks.net/2007/04/what-bull-market-a-closer-look-at-the-2002-2007-bull-run/>.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2010 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство "Райффайзен Банк Аваль"	ПАТ	3 002 774 908	27.03.1992 р.	94	м. Київ, вул. Лескова, 9
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ АКЦІОНЕРНИЙ БАНК" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство Всеукраїнський Акціонерний Банк)	ПАТ	542 638 218	02.07.1992 р.	120	м. Київ, вул. Зоологічна, 5
Публічне акціонерне товариство "АЛЬФА-БАНК"	ПАТ	3 715 997 295	24.03.1993 р.	158	м. Київ, вул. Десятинна, 4/6
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "ХРЕЩАТИК" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство Комерційний банк "Хрещатик")	ПАТ	617 760 000	19.05.1993 р.	172	м. Київ, вул. Хрещатик, 8-а
Публічне акціонерне товариство "Аграрний комерційний банк" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "Аграрний комерційний банк")	ПАТ	93 112 000	24.12.1993 р.	222	м. Київ, вул. Димитрова, 9-а
Відкрите акціонерне товариство Акціонерний банк "Укргазпромбанк"	ВАТ	41 400 000	27.03.1996 р.	256	м. Київ, Дніпровська Набережна, 13
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ПРОКРЕДИТ БАНК" (колишня назва – Публічне акціонерне товариство "Прокредит Банк")	ПАТ	227 000 196	28.12.2000 р.	276	м. Київ, просп. Перемоги, 107-а
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ДОЧІРНИЙ БАНК СБЕРБАНКУ РОСІЇ"	ПАТ	2 310 228 500	15.06.2001 р.	277	м. Київ, вул. Володимирська, 46
Публічне акціонерне товариство "Український банк реконструкції та розвитку"	ПАТ	95 000 000	19.03.2004 р.	292	м. Київ, вул. Олексія Терьохіна, 4
Публічне акціонерне товариство "Платинум Банк" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "Платинум Банк")	ПАТ	380 567 201	13.01.2005 р.	296	м. Київ, вул. Амосова, 12
Публічне акціонерне товариство "Банк інвестицій та заоща-дження"	ПАТ	195 000 000	09.08.2005 р.	300	м. Київ, вул. Мельникова, 83-д
Публічне акціонерне товариство "БМ Банк" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "БМ Банк")	ПАТ	340 657 850	08.12.2005 р.	301	м. Київ, бул. Т.Шевченка, 37/122
Публічне акціонерне товариство "ЕРДЕ БАНК" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство "ЕРДЕ БАНК")	ПАТ	96 941 110	28.12.2006 р.	313	м. Київ, вул. П.Сагайдачного / Ігорівська, 10 / 5, літера А
Публічне акціонерне товариство "Діапазон-Максимум Банк"	ПАТ	110 000 000	17.02.2009 р.	328	м. Київ, просп. Гагаріна Юрія, 17-в
Дніпропетровська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "НОВИЙ"	ПАТ	100 000 000	06.04.1992 р.	101	м. Дніпропетровськ, просп. К.Маркса, 93
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "КЛАСИКБАНК"	ПАТ	220 000 000	06.10.1995 р.	254	м. Дніпропетровськ, вул. Баумана, 10, нежитлове приміщення №75
Запорізька область					
Публічне акціонерне товариство "МОТОР-БАНК"	ПАТ	110 000 000	10.08.2007 р.	316	м. Запоріжжя, просп. Моторобудівників, 54-б
Одеська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ІМЕКСБАНК"	ПАТ	890 000 000	29.03.1994 р.	241	м. Одеса, просп. Гагаріна, 12-а
Полтавська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК" (колишня назва – АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ "ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИЙ БАНК")	ПАТ	70 000 000	29.12.1997 р.	272	м. Кременчук, квартал 278, буд. 22-б
Сумська область					
Публічне акціонерне товариство "Комерційний банк "Володимирський"	ПАТ	116 010 000	13.12.2001 р.	279	м. Суми, площа Незалежності, 10
Харківська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "РЕАЛ БАНК" (колишня назва – Відкрите акціонерне товариство РЕАЛ БАНК)	ПАТ	100 000 000	29.10.1991 р.	60	м. Харків, просп. Леніна, 60
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "БАНК ЗОЛОТІ ВОРОТА" (колишня назва – Акціонерно-комерційний банк "Золоті ворота")	ПАТ	119 480 000	18.08.1993 р.	193	м. Харків, просп. Леніна, 36
Чернігівська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "АСВІО БАНК" (колишня назва – Публічне акціонерне товариство "Акціонерний банк Приватінвест")	ПАТ	60 000 000	30.10.1991 р.	64	м. Чернігів, вул. Преображенська, 2 (м. Київ, вул. Фрунзе, 104)
Публічне акціонерне товариство "Банк "Демарк"	ПАТ	156 000 000	10.07.1992 р.	122	м. Чернігів, вул. Комсомольська, 28

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2010 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

Міжнародний семінар/

Опитування підприємств — важливий аспект діяльності центральних банків

12–14 травня у Навчальному центрі Національного банку України проходив міжнародний семінар на тему “Проведення опитувань підприємств центральними банками”. У ньому взяли участь представники Комітету статистики центральних банків Ірвінга Фішера Банку міжнародних розрахунків, Міжнародного валютного фонду, центральних банків Австрії, Білорусі, Бельгії, Вірменії, Ірландії, Канади, Молдови, Польщі, Росії, Словаччини, Словенії, Туреччини, Угорщини, Франції, Японії та Національного банку України.

Таке представницьке міжнародне зібрання банкірів свідчить про важливість обговорюваної теми не тільки для центральних банків країн, а й для розвитку світової фінансової системи в цілому. Про це йшлося у виступах учасників семінару, котрі охопили різні аспекти опитування центральними банками підприємств.

Діловий тон семінару задав представник Комітету статистики центральних банків Ірвінга Фішера Банку міжнародних розрахунків (КІФ) Джо МакНіл, який порушив чимало проблем проведення опитувань підприємств, розповів про основні їх види й методики, застосовувані центральними банками країн — членів Комітету статистики Європейської системи центральних банків, а також ознайомив із практичними результатами. Доповідач зазначив, що такі опитування мають дві мети. По-перше, вони використовуються для отримання своєчасної інформації про зміни в ділових настроях підприємств. По-друге, — є невід’ємною складовою скоординованої міжнародної статистичної структури. Дослідження настроїв підприємств проводяться центральними банками для одержання ще до публікації офіційних статистичних даних випереджаючих індикаторів економічної ситуації, на основі яких вони приймають рішення, зокрема, з монетарної політики.

Джо МакНіл зазначив, що фінансова криза змусила центральні банки застосовувати гнучкіші методи опитування для виявлення короткотермінових тенденцій. Наприклад, унаслідок запровадження банками жорстких умов кредитування одним із найгостріших питань у європейських та інших країнах на сьогодні є доступ до фінансів для комерційних структур. З’ясування оцінок респондентів щодо цього можливе тільки за допомогою гнучких підходів при складанні анкет.

“Гнучкість опитувань підприємств

нині, в умовах економічної невизначеності, дуже важлива, оскільки вони можуть фокусуватися на макроекономічних змінних, котрі становлять особливий інтерес у певний час, — підкреслив представник КІФ. — Гнучкі опитування ділових настроїв підприємств у період кризи та після неї відіграють важливу роль у розпізнаванні та вивченні економічного циклу, оскільки на поведінку і рішення керівників підприємств можуть впливати короткотермінові тенденції. Опитування також використовуються для формування головних індикаторів поворотних моментів у основних економічних агрегатах, таких як ВВП. Прикладом може слугувати використання опитування підприємств Національним банком Бельгії, яке є основним показником економічного циклу зони євро. Дані опитувань настроїв у ділових колах можуть поліпшити економічне прогнозування. Більше того, правильний підбір змінних для опитування (запаси, обсяги виробництва, експорт, зайнятість, ціни) дає змогу точніше оцінити загальну макроекономічну ситуацію в певний час”.

Дуже важливими, на думку доповідача, є також опитування щодо кредитування підприємств. Зокрема, центральні банки Англії, Канади, Японії, євросистеми та Федеральна резервна система США за допомогою таких опитувань відстежують зміни у попиту й пропозиції кредитів, а також з’ясовують думку фінансових закладів про те, як зміни економічних та фінансових умов впливають на кредитування бізнесу. Єв-

ропейська комісія та Європейський центральний банк нещодавно запровадили опитування малих та середніх підприємств стосовно доступу до фінансування, що нині тривожить спеціалістів, які визначають фінансову політику. Це опитування стало реальним внеском у формування політичних рішень у період кризи та розуміння посткризових ринкових тенденцій.

Джо МакНіл зазначив, що центральні банки Німеччини, Росії, Індії збирають балансові дані нефінансових корпорацій, які допомагають відстежувати тренди в масивах фінансових подій нефінансового корпоративного сектору і є визначальними при складанні національних та фінансових звітів. Інші опитування, наприклад, щодо портфельних інвестицій МВФ та активності ринку валюти і деривативів БМР, проводяться в рамках координаційних вимог до міжнародних даних. Важливість опитувань для складання зовнішньої статистики зростає, особливо коли йдеться про прямі інвестиції. Але їх проведення, а також складання даних щодо прямих іноземних інвестицій та інших компонентів платіжного балансу ускладнюються тим, що мультинаціональні корпорації стають усе складнішими за структурою і проводять усе більші обсяги капіталу через структури, не представлені в даній країні. Це характерно, зокрема, і для України з огляду на масштаби припливу іноземного капіталу.

Найбільший інтерес учасники семінару виявили до досвіду Банку

Японії, а саме: до однієї з найвідоміших у світі програми опитування Танкан (Tanki Keizai Kansoku Chousa), яка діє ще з 1957 року. Як розповів директор департаменту статистичних досліджень **Юнічі Сузукі**, Банк Японії щоквартально опитує понад 11.5 тисячі підприємств різних галузей — від найбільших до дрібних (капітал яких становить не менше 20 млн. єн), — з'ясовуючи їх економічний стан. Центральний банк Японії здебільшого розсилає анкети поштою та через Інтернет, а в наступному році планує запровадити онлайн опитування. Анкети включають 41 показник стосовно економічної діяльності підприємств, їх фінансового стану, кількості працівників, цінової політики тощо. Таке масштабне опитування дає змогу не лише оперативно відображати точну картину тенденцій економічної діяльності підприємств країни, а й відповідно до ситуації проводити кредитно-грошову політику та робити довгострокові прогнози.

Як зазначив Юнічі Сузукі, опитування дуже корисні для центрального банку зокрема тим, що його персонал постійно контактує з підприємствами, навчається аналізувати їх діяльність та проводити макроекономічні аналізи, опановує стандарти бухгалтерської та податкової системи. Водночас опитування посилює довіру підприємств до центрального банку країни. Його представник детально розповів про основні аспекти й проблеми підготовки звітів Танкан на основі опитування, відповів на запитання учасників семінару, котрі виявили бажання перейняти досвід японських колег.

Цікавим був також виступ головного економіста департаменту економічного аналізу Банку Канади **Девіда Дюпюї**, котрий поділився досвідом опитування підприємств із метою підготовки звіту про економічні умови та перспективи розвитку бізнесу. На відміну від японських колег, їх канадські фахівці застосовують, зокрема, малу квотну вибірку, яка охоплює всього 100 великих, малих і середніх торгово-промислових компаній і розподіляється за регіонами й секторами. Такі опитування здійснюються щоквартально з виїздом представників центрального банку безпосередньо на фірму. Тут на умовах добровільності й конфіденційності вони проводять індивідуальні бесіди з президентом компанії чи фінансовим директором щодо умов

економічної діяльності за минулий період, факторів негативного впливу на виробничі потужності, перспектив розвитку бізнесу, заробітної плати, цін та інфляції, а також з питань фінансування і кредитування.

Результати опитування центрального банку використовує для підготовки п'яти регіональних звітів для внутрішнього користування та державного звіту, котрий подається вищому керівництву країни. Також публікуються основні результати на об'єднаному рівні та спеціальні звіти для внесення коректив з урахуванням девальвації канадського долара й надлишкової ліквідності. В підсумку банк одержує потрібну оперативну інформацію щодо впливу кризи на економічну діяльність, підвищення цін на енергію, зростання валютного курсу канадського долара, на бізнес-інвестиції в технічні обґрунтування та обладнання, яку використовує для прийняття рішень щодо кредитно-грошової політики. Такі опитування посилюють регіональну присутність центрального банку, а також сприяють налагодженню тісніших контактів із підприємствами, обміну інформацією. Звіти про економічні умови та перспективи розвитку бізнесу є ефективним інструментом регулювання кредитно-грошової політики. Отримані під час опитування дані дають змогу складати виробничі та інфляційні прогнози.

Чимало корисної інформації почерпнули учасники семінару також із виступів представників центральних банків Туреччини, Бельгії, Австрії, Вірменії, Угорщини, Росії, Франції, Білорусі, а також Національного банку України. Зокрема, начальник управління аналізу розвитку секторів та регіонів департаменту економічного аналізу та прогнозування НБУ **Наталія Колесніченко** розкрила методологічні основи проведення опитувань НБУ з метою з'ясування ділових очікувань підприємств. Національний банк розпочав щоквартальні опитування лише чотири роки тому, але вже сьогодні можна говорити про їх велику користь як джерела якісної й оперативної економічної інформації — і для головного банку країни, і для суспільства в цілому. Анкети розсилають поштою, факсимільним та електронним зв'язком, що дуже зручно для підприємств. Анкетування охоплює 1300 підприємств основних видів економічної діяльності у 25 регіонах

України. Застосовується квотна вибірка, пропорційна внеску регіону в економіку країни та виду діяльності. Респондентами, як правило, є директори чи фінансові директори підприємств або повноважні представники відповідних відділів, котрі на добровільних і конфіденційних засадах відповідають на запитання анкети. Опитування проводять регіональні відділення НБУ, що зміцнює довіру підприємств до Національного банку і його взаємодію з підприємствами. Цікаво, що запитання, які періодично змінюються відповідно до ситуації, стосуються не лише виробничо-фінансової діяльності підприємств, а й, скажімо, зміни цін на товари та послуги на наступний рік, що допомагає центральному банку складати перспективні інфляційні прогнози. Із першого кварталу 2010 року оприлюднюється індекс ділових очікувань, котрий розраховується на основі інформації, отриманої за результатами опитувань, та може використовуватись як випереджаючий індикатор розвитку підприємств України на наступні 12 місяців. Такі опитування звертають особливу увагу керівництва НБУ на інфляційні й девальваційні очікування, фактори зміни споживчих цін та цін виробників, оцінку підприємствами дій Національного банку та його територіальних відділень, вплив курсу гривні та інші важливі фактори.

Підбиваючи підсумки міжнародного семінару "Проведення опитувань підприємств центральними банками", виконавчий директор з економічних питань Національного банку України **Ігор Шумило** наголосив на важливості обміну досвідом між колегами з різних країн світу, а також його практичній цінності для роботи центральних банків. Такі опитування дають НБУ цінну інформацію від бізнесу та підприємств про їх очікування, а також становлять дієвий інструмент комунікації між ними та центральним банком. Результати опитувань використовують співробітники різних підрозділів НБУ для оцінки фінансової стабільності, поліпшення економічного аналізу та прогнозування, здійснення монетарної політики. Тому Національний банк України і надалі розвиватиме цей, ще "молодий", але такий важливий і ефективний напрямок діяльності.

Микола Пацера,
"Вісник НБУ".

Рентабельність діяльності/

Олександр Калініченко

Кандидат економічних наук,
керівник відділу управління
активами та пасивами
БАТ "Унікредитбанк"Нові підходи до визначення
рентабельності банківської
діяльності в сучасних умовах

Проблеми, що виникли під час останньої фінансової кризи, негативно вплинули на фінансову ситуацію в Україні. Зокрема – в банківському секторі країни. Значне скорочення обсягу банківських депозитів спричинило вплив фінансових ресурсів із банківської системи. Підрив довіри до національної валюти суттєво вплинув на валютну структуру депозитних вкладів та збільшив попит на іноземну валюту. Зменшення кількості дієздатних підприємств знизило якість кредитного портфеля банків. До того ж погіршилися макроекономічні показники (впав реальний ВВП, зросли темпи інфляції та підвищився рівень безробіття). Це змусило банки, з одного боку, переглянути стратегію розвитку мереж – багато банківських установ відмовилося від відкриття відділень, деякі зменшили кількість точок продаж; а з другого – відповідно скоригувати структуру продуктового ряду, що призвело до зниження активності банків на ринку кредитних послуг (більшість банківських установ припинила кредитування фізичних осіб у межах іпотечних програм, автокредитування та переглянула підходи до кредитування суб'єктів господарювання). Посилилася конкуренція на ресурсно-му ринку.

Зважаючи на необхідність перегляду стратегії розвитку банків в умовах, що склалися, нині загострилася необхідність точнішого розрахунку прибутковості банківських послуг. Однією з першочергових проблем, яку потрібно вирішити з метою коректного визначення цієї рентабельності, є розподіл відсоткових доходів чи витрат у процесі здійснення активно-пасивних операцій. Над шляхами її розв'язання міркує автор статті.

Наявна на сьогодні методологічна база, сформована вітчизняними науковцями та практиками, не дає єдиної методики для коректного розподілу відсоткових доходів чи витрат. Найбільшого поширення набула методологія розподілу прибутковості банківських підрозділів на основі встановлення трансфертних цін. Більшість науковців погоджується з необхідністю розрахунку фінансового результату в розрізі угод, але виникла проблема із методологією визначення трансфертної ціни. У трактуванні Національного банку України трансфертне ціноутворення – це процес формування структури трансфертних цін банку¹. А трансфертна ціна (трансфертна ставка) – внутрішня ставка, що вста-

новлюється з урахуванням ринкових індикаторів та використовується для розподілу доходів і витрат між напрямками управління в усіх структурних підрозділах одного банку. Національний банк не регламентує методику встановлення трансфертних цін, тому сучасні українські банкіри не обмежені в цьому аспекті регулятором і можуть створювати власну або використовувати ту чи іншу наявну методику. Сучасна наука пропонує такі найпоширеніші методики встановлення трансфертної ціни:

- встановлення цін на основі ринкових цін на аналогічні послуги/операції (зазначеному методу приділяється увага в працях Г.Кумбса (H.Coombs), Д.Гобса (D.Hobbs), УДженкінса (E.Jenkins), А.Ашкінадзе, Т.Савченка, Дж.Сінкі, В.Селезньової, Ю.Буруч)²;

- встановлення цін на основі врахування внутрішніх факторів (це питання досліджують Р.Буссе, І.Д'яконова, В.Селезньова, В.Савчук, І.Троян)³.

Ринкові методи ціноутворення полягають у тому, що як трансфертні

Ашкінадзе А. Финансовое управление и бюджетирование в банке. Технологія ведення управленческого учета в банках // Вестник АРБ. – 2003. – № 16.

Coombs H. & Hobbs D. & Jenkins E. Management Accounting: Principles and Applications / SAGE, 2005;

Савченко Т. Практика трансфертного ціноутворення в банках України // Вісник Національного банку України. – 2007. – № 2. – С. 26–31;

Буруч Ю. Роздуми про застосування трансфертних цін // Аналітичний банківський журнал. – 2008. – № 7.

³ Буссе Р. Трансфертне цінообразование: основные проблемы (опыт Германии): <http://www.nalog-forum.ru/php/content.php?id=772>;

Д'яконова І. Удосконалення управління комерційним банком на основі аналізу, планування і контролю // Вісник СевДТУ. – Вип. 92: Економіка і фінанси: 36. наук. пр. – Севастополь: Вид-во СевДТУ, 2008;

Савчук В., Троян І. Трансфертне цінообразование // Финансовый директор. – № 2. – 2006.

¹ Постанова Правління Національного банку України "Про схвалення Методичних рекомендацій щодо організації процесу формування управлінської звітності в банках України" від 6 вересня 2007 року № 324.

² Селезньова В.Ю. Механізм трансфертного ціноутворення в багатофілійному комерційному банку // Економічний журнал ВШЕ. – 2002. – № 1.

ціни використовуються ціни на відповідні ресурси на зовнішньому ринку. Застосування ринкових методів можливе за існування ефективного фінансового ринку та за наявності можливості вільного здійснення трансакції відповідним підрозділом на зовнішньому ринку. Сутність методів цієї групи можна розглянути на прикладі умовного банку "Х", активи якого складаються з двох угод: овердрафт юридичної особи в сумі 500 євро (ставка 10%) та іпотечний кредит фізичної особи обсягом 1 000 євро (відсоткова ставка 8%); пасиви банку формують три угоди: на 300 євро (міжбанківський кредит терміном на один день під 3%), 700 євро (кошти на поточному рахунку юридичної особи, ціна – 2% річних) та 500 євро (кошти на довгостроковому депозитному рахунку фізичної особи; 9%). Ціна на зовнішньому ринку становить: 1% для овернайтів, 11% – для іпотечного кредитування, 1.5% – для коштів до запитання, 9.5% – для довгострокових пасивів. Застосування зазначеного вище методу дає змогу отримати такі результати: щодо овердрафтів юридичних осіб "+9% маржі (або 45 євро в абсолютній сумі у річному вираженні); щодо іпотечних кредитів "-3% маржі (-30 євро), щодо МБК "-1.5% маржі (або -4.5 євро); щодо поточних рахунків юридичних осіб "-0.5% маржі (або -3.5 євро); щодо довгострокових депозитів фізичних осіб "+0.5% (або 2.5 євро). Наведений приклад свідчить, що при використанні ринкових ставок для оцінки фінансового результату діяльності банку низка продуктів/бізнесів є збитковою. З точки зору прибутковості спостерігається така закономірність: банку вигідніше залучати дорожчі ресурси (довгострокові депозити фізичних осіб під 9% річних), ніж дешеві короткострокові кошти (що вартують 2–3%), які з точки зору ринкових методів трансфертного ціноутворення є збитковими. Порівняння результату банку від зазначених угод (62 євро) із сумою результатів продуктів/бізнесів, отриманих за допомогою трансферного ціноутворення (9.5 євро) відображає розбіжність у сумі "-52.5 євро, яку зазвичай відносять до фінансового результату казначейства банку у вигляді премії за ризик. Розбіжність "-52.5 євро свідчить про те, що даний метод не розподіляє повністю отриманий прибуток банку, а отже, не вирішує основне завдання: розпо-

діл доходів і витрат між послугами та бізнесами банку.

Відносна простота в застосуванні ринкових методів ціноутворення нівелюється недоліками, що викривляють економічний ефект від застосування зазначених вище ставок.

По-перше, одночасне застосування всіх ставок, про які йшлося, на практиці малоімовірне, а в підрозділах можуть застосовуватися адміністративні чи технічні обмеження для здійснення операцій на зовнішньому ринку. Рішення, що не відповідають критеріям оптимальності обсягів послуг, призводять до втрати прибутку навіть у системоутворюючих банках, які встановлюють депозитні ставки, керуючись лише ринковими трансфертними ставками. Для невеликих банків, котрі не можуть впливати на процес встановлення зазначених ставок на ринку, застосування ринкового методу при встановленні трансфертних цін призводить до збитків.

По-друге, використовуючи зазначений підхід, необхідно визначити сектор фінансового ринку, параметри якого приймаються в ролі трансфертної ціни на ресурси. Навіть якщо вказаний ринок є ефективним та демонструє ознаки конкуренції, на ньому можливі часті коливання відсоткових ставок, що ускладнює процес трансфертного ціноутворення.

Трансфертні ставки на основі внутрішніх цін встановлюються двома методами – витратним і експертним.

Витратний метод полягає у встановленні трансфертної ціни з урахуванням вартості пасивів. Слід зазначити, що трансфертні ціни диференціюються залежно від терміновості ресурсів. Використання зазначеного методу наближає банк до золотого правила ліквідності, коли за допомогою коштів до запитання фінансуються високоліквідні активи, а строкові кредити фінансуються за рахунок строкових депозитів. Методом покриття витрат передбачається встановлення трансфертної ціни, виходячи з витрат на залучення ресурсів плюс мінімально необхідна маржа.

Застосовуючи цей метод щодо умовного банку "Х", отримаємо такі мінімальні значення трансфертних цін: 3.5% (3% + 0.5% мінімально необхідної маржі) для ресурсів, залучених на міжбанківському ринку; 2.5% (2% + 0.5%) для коштів до запитання; 2.8% ((3% × 300 + 2% × 700) : 1000 + 0.5% мінімально необхідної маржі) та 9.5% для строкових кредитів

(9%+0.5%). Розрахунок фінансового результату за допомогою зазначеного методу свідчить, що незалежно від розміру відсотків, які сплачують за залучені ресурси, операції із залучення пасивів є прибутковими, незважаючи на збитковість іпотечного кредитування ("–"1.5% маржі). Слід зазначити, що розподіл доходу за допомогою витратного методу точніший, ніж за використання ринкових методів, але також не дає змоги повністю розподілити отриманий прибуток: нерозподіленими залишаються 33.5 євро, що традиційно збільшують прибутковість казначейства банку.

Вагомими недоліками описаного вище підходу є: стимулювання залучення ресурсів без урахування потреб банку; необхідність встановлення мінімально необхідної маржі, розрахунок якої часто здійснюється із використанням експертного методу.

Суть **експертного методу** полягає в адміністративному визначенні трансфертної ціни підрозділом, що відповідає за управління банківськими ресурсами (як правило, комітетом з управління активами та пасивами). Застосування цього методу економічно обґрунтовується та реалізується з урахуванням завдань підрозділів, які сприяють максимізації прибутку. На практиці це застосування часто призводить до значних фінансових втрат у довгостроковому періоді. Наприклад, з метою стимулювання розвитку депозитних продуктів приймається рішення про підвищення трансфертних ставок, що призводить до надмірного нарощування депозитного портфеля і, як наслідок, – до погіршення фінансового результату.

Аналіз сучасної наукової думки та практики свідчить, що немає єдиного підходу до визначення прибутковості діяльності банківських структурних і територіальних підрозділів, послуг, клієнтських сегментів, який давав би змогу коректно розподілити фінансовий результат банку. Слід зазначити, що нині на часі не тільки розподіл фінансового результату, а й формування чітких, прозорих правил визначення пріоритетів розвитку банківських послуг для отримання банком максимального прибутку.

Одним із найефективніших методів визначення оптимального розподілу наявних ресурсів для досягнення максимального ефекту є модель Монжа-Канторовича – так звана транспортна задача. Вона вперше бу-

ла формалізована французьким математиком Г.Монжем⁴ і розвинута в працях Л.Канторовича під час Другої світової війни в умовах жорсткого обмеження ресурсів. По суті, розв'язання транспортної задачі — це розроблення оптимального плану перевезення продуктів із однорідних джерел виробництва до однорідних джерел споживання на однорідних транспортних засобах зі статичними даними та лінійним підходом. Враховуючи одну з макроекономічних функцій банків — посередництво в кредиті, що полягає у перерозподілі банками грошових коштів, котрі тимчасово вивільняються в процесі кругообігу капіталів підприємств і доходів населення, — банки виконують роль посередників між тими суб'єктами ринку, які нагромаджують тимчасово вільні кошти, і тими учасниками економічного обороту, які тимчасово потребують додаткового капіталу⁵. Таким чином у процесі вирішення суперечностей між обсягами коштів, що пропонуються для позички, та величиною попиту, який на них виникає, а також — між строком вивільнення коштів у кредитора та терміном, на який ці кошти потрібні позичальнику банку, необхідно вирішити “транспортну задачу” — оптимально розподілити залучені ресурси та розміщені активи з метою отримання максимального прибутку.

Методологія класичної транспортної задачі може бути застосована для вирішення завдання розподілу фінансового результату банку між клієнтами/продуктами/територіальними підрозділами банківської установи на основі посередницької функції банку та золотого правила ліквідності фінансових установ: фінансування активних операцій за допомогою зобов'язань адекватної строковості. Для наочності побудуємо баланс банку “Х”, доповнивши дані статтями балансу, притаманними переважній більшості банківських установ (у таблиці 1 їх виділено жирним шрифтом).

Отже, для раціонального розподілу фінансового результату від здійснення активно-пасивних операцій необхідно закріпити пасиви за акти-

Таблиця 1. Реструктурований баланс банку “Х”							
Активи	Сума, євро	Відсотки річних	Строковість, місяці	Пасиви	Сума, євро	Відсотки річних	Строковість, місяці
Каса	10	0.0	0.0	Поточні рахунки юридичних осіб	700	2.0	0.0
Ностро-рахунки	320	1.5	0.0	Міжбанківські кредити	300	3.0	0.5
Кредити овердрафт, надані юридичним особам	500	10.0	0.5	Строкові кошти фізичних осіб	500	9.0	24.0
Кредити, надані фізичним особам	1 000	8.0	300.0	Цінні папери	195	5.0	120.0
Основні засоби	200	0.0	5 000.0*	Капітал	335	0.0	5 000.0*
Усього	2 030			Усього	2 030		

*5 000 місяців — умовний термін, визначений експертним шляхом відповідно до сутності фінансових показників.

вами із найменшою розбіжністю строків (мінімальним ризиком ліквідності). Для цього необхідно побудувати опорний план за правилом мінімального елемента і матрицю розривів (див. таблицю 2) у термінах залучених активів і пасивів.

Одним зі способів вирішення транспортної задачі є метод мінімального (найменшого) елемента. Його суть полягає у зведенні до мінімуму зайвого перерозподілу пасивів між активами. Наведемо алгоритм вирішення:

1. Із таблиці розривів термінів ви-

Таблиця 2. Матриця розривів термінів залучених пасивів із термінами розміщених активів						
Показники		Активи				
		Каса	Ностро-рахунки	Кредити овердрафт, надані юридичним особам	Кредити, надані фізичним особам	Основні засоби
Пасиви	Поточні рахунки юридичних осіб	0	0	0	-300	-5.000
	Міжбанківські кредити	1	1	0	-300	-5.000
	Депозити фізичних осіб	24	24	24	-276	-4.976
	Цінні папери	180	180	180	-120	-4.820
	Капітал	5 000	5 000	5 000	4 700	0

$$\min F(x) = \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n c_{ij} x_{ij}. \quad (1)$$

При цьому кожен актив отримує необхідну кількість пасивів:

$$\sum_{i=1}^m x_{ij} = b_j. \quad (2)$$

А кожен пасив на 100% використовується відповідним активом:

$$\sum_{j=1}^n x_{ij} = a_i. \quad (3)$$

бирають найменший розрив у строках і в клітинку, що йому відповідає, вносять найменше із чисел;

2. Перевіряють рядки пасивів на наявність рядків із використаними пасивами та колонки (стовпчики) активів, що повністю забезпечені пасивами. Ці колонки і терміни далі не розглядаються.

Якщо не всі активи забезпечені пасивами, повертаємося до пункту 1; якщо — так, то розподіл ресурсів завершено.

Таблиця 3. Розподіл ресурсів та активів у розрізі статей балансу							
Показники		Активи					Сума, євро
		Каса	Ностро-рахунки	Кредити овердрафт, надані юридичним особам	Кредити, надані фізичним особам	Основні засоби	
Пасиви	Поточні рахунки юридичних осіб	10	320	370			700
	Міжбанківські кредити			130	170		300
	Строкові депозити фізичних осіб				500		500
	Цінні папери				195		195
	Капітал				135	200	335
Сума	Сума, євро	10	320	500	1 000	200	2 030

⁴ Monge G. Mémoire sur la théorie des déblais et de remblais. — Histoire de l'Académie Royale des Sciences de Paris, avec les Mémoires de Mathématique et de Physique pour la même année, 2004. — pages 666-704.

⁵ Тиркало Р.І. Банківська справа: Навч. посібник. — Тернопіль: Карт-бланш, 2004.

Таблиця 4. Модель розподілу ресурсів на основі задачі Монжа-Канторовича

Показники		Активи						Витрати	
		Каса	Ностро-рахунки	Кредити овердрафт, надані юридичним особам	Кредити, надані фізичним особам	Основні засоби	Сума, євро	Абсолютна сума за місяць	Відсотки річні
Пасиви	Поточні рахунки юридичних осіб	10	320	370			700	-1.2	2.0
	Міжбанківські кредити			130	170		300	-0.8	3.0
	Строкові депозити фізичних осіб				500		500	-3.8	9.0
	Цінні папери				195		195	-0.8	5
	Капітал				135	200	335	0.0	0.0
Сума	Сума, євро	10	320	500	1 000	200	2 030	-6.5	-3.8
Дохід	Абсолютна сума за місяць	0.0	0.4	4.2	6.7	0.0	11.2	4.8	Чистий процентний дохід
	Відсотки річні	0.0	1.5	10.0	8.0	0.0	6.6%	2.8	Чиста процентна маржа

Таблиця 5. Матриця розподілу фінансового результату

Показники	Активи	Кошти до запитання			Кредити, надані фізичним особам	Основні засоби	50% Результат, євро	K _d – коефіцієнт участі, що розподіляє дохід на пасиви	Чистий процентний результат від залучення пасивів
		Каса	Ностро-рахунки	Кредити овердрафт, надані юридичним особам					
Кошти до запитання	Поточні рахунки юридичних осіб	0.0	-0.1	2.5	0.0	0.0	1.2	}	
Строкові кошти	Міжбанківські кредити	0.0	0.0	0.8	0.7	0.0	0.7		
		0.0	0.0	0.0	-0.4	0.0	-0.2		
	Цінні папери	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0.2		
	Капітал	0.0	0.0	0.0	0.9	0.0	0.5		
50%	Результат, євро	0.0	-0.1	1.6	0.8	0.0	4.8		
K ₁ – коефіцієнт участі, що розподіляє дохід на активи		(ΣN _j × K ₁)						Чиста процентна маржа	
Чистий процентний результат від розміщення активів									

Зроблений розподіл ресурсів та активів у розрізі статей балансу (опорний план) відображено в таблиці 3.

Вирішивши транспортну задачу класичним шляхом, можна оцінити ступінь ризику банку, але це не дасть змоги зробити розподіл фінансового результату банку. Для його розрахунку слід зіставити доходи від розміщення активів із витратами, пов'язаними із залученням пасивів на основі побудованого опорного плану. Для цього необхідно доповнити таблицю 3 даними, що містять вартісні показники (див. таблицю 4).

Для розрахунку фінансового результату використовуються дані з матриці I, що перемножуються на маржу, отриману шляхом віднімання даних матриці II від даних матриці III. Математична формула розрахунку така:

$$NII_{i,j} = \frac{X_{i,j} (\%_i - \%_j)}{12}, \quad (4)$$

де NII – чистий процентний результат,

$X_{i,j}$ – значення розподіленого активу/пасиву,

$\%_i$ – ставка доходності активу,

$\%_j$ – ставка витратності пасиву.

Використавши формулу 4 та дані таблиці 4, отримаємо розрахунок фінансового результату для кожної частини фінансового інструменту (див. таблицю 5).

Сума фінансових результатів усіх частин інструменту, зважена на коефіцієнт участі, дає загальний результат активної чи пасивної операції. А саме: зваживши отримані результати матриці I (із таблиці 5) на коефіцієнт участі у фінансовому результаті⁶ для

⁶ Коефіцієнт участі – частка фінансового результату бізнесу в чистому процентному результаті (для універсальних банків становить 50%, для спеціалізованих установ визначається індивідуально і залежить від специфіки фінансово-кредитної організації).

пасивів, отримаємо вектор II (таблиця 5) фінансових результатів для ресурсоакуюлюючих послуг. Для розрахунку фінансового результату від активних операцій будемо вектор III таблиці 5.

Аналіз фінансового результату на основі даних таблиці 5 свідчить, що:

- розвиток комплексного обслуговування юридичних осіб (кредитне та розрахунково-касове обслуговування юридичних осіб) є найприбутковішим бізнесом; зважаючи на низький ризик ліквідності, він може стати одним зі стратегічних напрямів розвитку установи;

- фінансування іпотечного кредитування за рахунок довгострокових депозитів фізичних осіб є збитковим; ситуацію можна виправити або шляхом підвищення ставок для іпотечного кредитування, або – зниження відсоткових ставок за депозитними продуктами, або шляхом заміщення строкових депозитів фізичних осіб альтернативним продуктом;

- з метою запобігання збитковості необхідно зменшити залишки на ностро-рахунках;

- банк має інвестиційний потенціал для подальшого розвитку: перевищення суми капіталу над обсягом інвестицій в основні засоби свідчить про наявність у ньому умовно-вільного довгострокового ресурсу.

Порівняння фінансових результатів, отриманих за допомогою модифікованої матриці Монжа-Канторовича (надалі – МММК) із результатами, отриманими із застосуванням традиційних методів розподілу процентного результату, засвідчує окремі переваги МММК, а саме:

- розподіл усього фінансового результату банку (без традиційного акумулювання прибутку в казначействі) між усіма підрозділами/послугами/клієнтами⁷ банку, що дає змогу точніше оцінити результат діяльності структурних і територіальних підрозділів банку, фінансовий ефект від надання послуг клієнтам;

- дає змогу мінімізувати (збалансувати) розриви між термінами залучення і термінами розміщення ресурсів шляхом зосередження зусиль підрозділів банку на мінімізації ризику ліквідності, максимізації прибутковості, зростання комплексного обслуговування клієнтів і, як наслідок, сприяє підвищенню якості послуг;

- надає можливість урахувати

⁷ Рівень аналізу залежить від ступеня деталізації матриці Монжа-Канторовича.

спеціалізацію банківської установи, а також здійснювати розподіл фінансового результату як в умовах стабільних фінансових ринків, так і у фінансових секторах світової економіки, що зазнають значних флуктуацій, не прив'язуючись до пошуку альтернативних (ринкових) параметрів продуктів (послуг);

- є ефективним способом визначення джерел підвищення рентабельності та розвитку банківської установи;

- дає можливість визначити внесок кожного з підрозділів банку в загальний його результат і підвищити ефективність фінансової установи шляхом синергії зусиль усіх підрозділів на досягненні максимального фінансового результату банківської установи.

Отже, одним із найефективніших шляхів оцінки діяльності банків (розрахунку прибутку послуги, клієнта і структурного підрозділу банку) є розподіл доходів та витрат за допомогою модифікованої матриці Монжа-Кан-

торовича, яка дає змогу коректно визначити чистий процентний результат підрозділів банку від надання послуг клієнтам фінансової установи. Цей підхід дає банку змогу розглядати можливі альтернативні розробки фінансової стратегії, втілення якої відбуватиметься шляхом визначення та вирішення оперативних завдань, що забезпечують досягнення банківською установою стратегічних цілей та максимального рівня прибутковості.

Рецензія/

Грунтовне дослідження розвитку фінансового сектору України в контексті сучасної світової фінансової архітектури

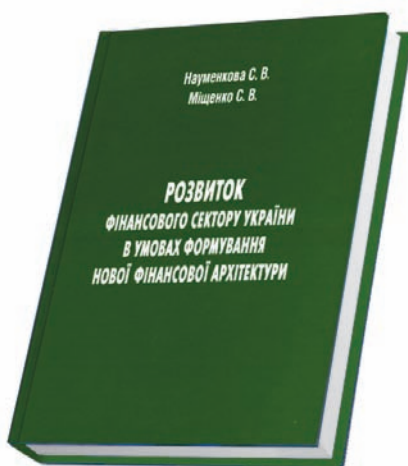

Науменкова С.В., Міщенко С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: Монографія. – К.: Університет банківської справи, Центр наукових досліджень НБУ, 2009. – 384 с.

Монографія “Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури” є результатом комплексного дослідження доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка С.В.Науменкової та кандидата економічних наук, доцента кафедри фінансів Університету банківської справи Національного банку України С.В.Міщенко. Наукова значущість видання зумовлена тим, що в ньому не лише вперше у вітчизняній науковій літературі всебічно досліджено сутність поняття світової фінансової архітектури, ґрунтовно проаналізовано актуальні проблеми її реформування у контексті вдосконалення діючого геофінансового механізму, а й визначено напрями розвитку фінансового сектору України в умовах посилення вимог до забезпечення міжнародної фінансової стабільності.

Основні розділи монографії є новітніми за спрямованістю й вирізняються ґрунтовністю викладення матеріалу й оригінальністю авторських підходів.

Так, у першому розділі – “Забезпечення фінансової стабільності в контексті формування нової фінансової архітектури” автори на основі отриманих результатів дослідження якісних змін у розвитку світової фінансової системи обґрунтовують висновок про те, що наявність геофінансових диспропорцій посилює негативний

прояв економічних дисбалансів і призводить до системних криз. Сутність поняття світової фінансової архітектури досліджено в контексті розробки нової парадигми забезпечення міжнародної фінансової стабільності. Проаналізовано підходи та основні напрями вдосконалення діючого геофінансового механізму в частині побудови резервної системи, механізмів надання ліквідності, компенсаційного фінансування, фінансового регулювання і контролю. Автори наголошують, що формування нової світової фінансової архітектури відбувається в умовах трансформації економічного й соціального устроїв світового господарства. Цей процес визначається жорсткою конкуренцією за преференційне обслуговування пото-

ків світового капіталу. У монографії аналізуються точки зору представників міжнародних фінансових організацій, науковців, експертів з питань формування базових принципів забезпечення міжнародної фінансової стабільності.

Другий розділ – “Стійкість фінансового сектору: сучасні інструменти оцінки та управління” присвячено сучасним інструментам оцінки та управління стійкістю фінансового сектору. Актуальними з практичної точки зору є висвітлення питань, пов'язаних із розробкою системи індикаторів для раннього попередження фінансових та банківських криз. У праці проаналізовано структурно-логічну схему оцінки фінансової стабільності Міжнародним валютним фондом, подано перелік її індикаторів, які рекомендовано для практичного застосування. Спираючись на досвід економічно розвинутих країн, досліджено сучасні методи оцінки стійкості фінансового сектору до впливу факторів ризику в контексті їх практичного використання в умовах України.

У монографії вдало поєднано теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з проблемами реформування фінансової архітектури та забезпечення фінансової стабільності. Так, авторами вперше всебічно досліджено питання використання концепції економічного капіталу для обґрунтування стійкості фінансових установ, здійснено порівняльний аналіз сутності регулятивного й економічного

капіталів та аспектів їх практичного застосування.

Запровадження сучасних інструментів управління ризиками є одним із найактуальніших напрямів діяльності фінансово-кредитних установ. У праці розкрито технологію практичного використання стрес-тестування за різними видами ризиків та розробки заходів щодо запобігання кризовим ситуаціям.

Вражає ґрунтовний аналіз досвіду різних країн з розробки та реалізації програм підтримки фінансового сектору і подолання наслідків світової кризи, а також узагальнення стабілізаційних заходів Національного банку України щодо підтримання стійкості вітчизняного фінансового сектору в умовах кризи.

У третьому розділі — “Розбудова структури фінансового сектору України” автори обґрунтовують поняття ефективної структури фінансового сектору в площині забезпечення необхідного рівня стійкості, дохідності й керованості його складових. Розмежовано терміни “оптимальна, рівноважна та ефективна структура”, а також окреслено основні критерії структуризації фінансового сектору: організаційні, інституційні, функціональні.

Заслугує на увагу авторська методика визначення кількісних пара-

метрів впливу розвитку фінансового сектору на економічні процеси. Вперше отримано результати, які розкривають механізм кількісного впливу монетарної, ресурсної та інвестиційної складових розвитку фінансового сектору на економічне зростання та ефективність суспільного виробництва. Обґрунтування власних підходів до поняття інтенсивного та екстенсивного типу розвитку фінансового сектору автори супроводжують відповідними розрахунками.

Актуальними з практичної точки зору є спрямованість і зміст досліджуваних питань четвертого розділу — “Проблеми підвищення стійкості фінансового сектору України”. В ньому досліджено низку проблем розвитку вітчизняного фінансового сектору в контексті формування нової фінансової архітектури та посилення вимог міжнародних організацій щодо забезпечення фінансової стабільності. Йдеться, зокрема, про адаптацію нормативно-правових засад функціонування фінансового сектору відповідно до стандартів Європейського Союзу, запровадження стандартів Базеля II, забезпечення прозорості діяльності фінансових установ на основі запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності тощо. На особливу увагу заслуговують конкретні пропозиції щодо

врахування критеріїв відповідності облікових стандартів вимогам забезпечення фінансової стабільності.

Науковці не залишають поза увагою й таке дискусійне питання, як створення в Україні єдиного мегарегулятора фінансового сектору. Обґрунтовано основні засади та напрями консолідації органів регулювання і нагляду за діяльністю фінансового сектору з урахуванням довгострокової перспективи та запропоновано систему заходів щодо підвищення їх ефективності.

Зауважимо також величезний обсяг опрацьованого матеріалу — понад триста джерел, третину з яких становлять зарубіжні видання. ґрунтовне дослідження С.В.Науменкової та С.В.Мищенко, за своїм змістом, спрямованістю, отриманими висновками та пропозиціями є надзвичайно актуальним, тож, безумовно, зацікавить широке коло читачів — науковців та практиків, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів — усіх, хто цікавиться сучасними проблемами фінансового сектору та банківської справи.

Тамара Смовженко,

ректор Університету банківської справи
Національного банку України,
доктор економічних наук, професор.

Монети України/

Про введення в обіг пам'ятної монети “Марійський духовний центр — Зарваниця”

Національний банк України, продовжуючи серію “Відродження християнської духовності в Україні”, 28 травня 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 10 гривень “Марійський духовний центр — Зарваниця”, присвячену одному з давніх місць паломництва — Марійському духовному центру — Зарваниці (Тернопільська область), створення якого, за легендою, пов'язують із появою чудотворної ікони Матері Божої. Сьогодні Зарваниця — одне з найбільших відпустових місць.

Монету виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 31.1 г, діаметр — 38.61 мм, тираж — 7 000 штук. Гурт монети — гладкий із заглибленими написами, якими зазначено метал, його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **31.1**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

На аверсі розміщено малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІО-**

НАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ (вгорі), номінал, рік карбування монети — **10 / ГРИВЕНЬ / 2010** (унизу) та зображено чудотворну ікону Зарваницької Матері Божої, з лівого і правого боків — ангели з іконостаса.

На реверсі зображено: величний архітектурний комплекс, доміантою якого є Собор Зарваницької Матері Божої та дзвіниця, написи: **МАРІЙСЬКИЙ ДУХОВНИЙ ЦЕНТР** (угорі півколом) і с. **ЗАРВАНИЦЯ / ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛ.** (унизу).

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (аверс); Володимир Дем'яненко (реверс).

Скульптор — Володимир Дем'яненко.

Пам'ятна монета номіналом 10 гривень “Марійський духовний центр — Зарваниця” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятних монет “165 років Національному університету “Львівська політехніка”

Національний банк України, продовжуючи серію “Вищі навчальні заклади України”, 28 травня 2010 року ввів в обіг пам'ятні монети номіналами 5 та 2 гривні, присвячені одному з найстаріших технічних університетів зі славною історією — Національному університету “Львівська політехніка”, який є потужним осередком науки й освіти, генератором ідей та винаходів.

Монету номіналом 5 гривень виготовлено зі срібла 925 проби. Категорія якості карбування — пруф, маса дорогоцінного металу в чистоті — 15,55 г, діаметр — 33,0 мм, тираж — 5 000 штук. Гурт монети — гладкий із загладженими написами, якими зазначено метал і його пробу — **Ag 925**, масу дорогоцінного металу в чистоті — **15,55**, а також розміщено логотип Монетного двору Національного банку України.

Монету номіналом 2 гривні виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 45 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі обох монет розміщено малий Державний герб України (вгорі), напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, зображено алегоричні скульптури, що символізують науки і мистецтва, які розміщені на будівлі університету, номінал та рік карбування: на монеті зі срібла — **5 / ГРИВЕНЬ / 2010**; на монеті з нейзильберу — **2 / ГРИВНІ / 2010** та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет зображено головну будівлю університету, яка збудована в останній третині XIX ст. за проектом архітектора Юліана Захаревича. Над будівлею півколом розміщено напис — **LITTERIS * ET * ARTIBVS** (Науками й мистецтвами), який є на самій будівлі. По колу — написи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ “ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА”**, внизу — **165 / РОКІВ**.

Художник і скульптор — Анатолій Дем'яненко.

Пам'ятні монети номіналами 5 та 2 гривні “165 років Національному університету “Львівська політехніка” є дійсними платіжними засобами України та обов'язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Про введення в обіг пам'ятної монети “Іван Кожедуб”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 1 червня 2010 року ввів в обіг пам'ятну монету номіналом 2 гривні, присвячену Івану Микитовичу Кожедубу (1920–1991) — ушанованому синові українського народу, льотчикові-винищувачу, тричі Герою Радянського Союзу, маршалові авіації.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 35 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі розміщено малий Державний герб України, напис півколом — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, внизу — номінал: **2 / ГРИВНІ**, логотип Монетного двору Національного банку України, ліворуч — рік карбування монети —

2010 та зображено в променях прожектора літак Ла-7 (бортовий номер 27), на якому літав І.М.Кожедуб.

На реверсі монети зображено портрет Івана Кожедуба (ліворуч) на тлі стилізованого льотного поля з літаком, під яким написи: **ІВАН / КОЖЕДУБ / 1920 / 1991**.

Художники — Володимир Атаманчук (аверс); Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук (реверс).

Скульптор — Володимир Атаманчук.

Пам'ятна монета номіналом 2 гривні “Іван Кожедуб” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Музей історії грошей та банківництва

відкрито в Університеті банківської справи Національного банку України

З нагоди 124-ї річниці від дня народження видатного українського художника Георгія Нарбута в Інституті магістерської та післядипломної освіти Університету банківської справи Національного банку України відбулося відкриття музею історії грошей та банківництва УБС НБУ, а також пройшли Нарбутівські читання за участі студентів Львівського, Харківського та Черкаського інститутів банківської справи.

Майбутні банкіри взяли активну участь в інтелектуальному брейн-рингу "Історія української гривні: від Георгія Нарбута до сучасності".

Експозиція музею представлена трьома тематичними розділами: "Історія грошей", "Історія Національного банку України" та "Історія розвитку банківської системи України".

На стендах, які висвітлюють історію грошей, – понад 150 банкнот і монет різних країн, що розподілені за територіальним принципом: грошові знаки країн СНД та колишнього СРСР, царської Росії, Європейського Союзу, країн Балтії, Азії, Латинської Америки. Музейна експозиція розповідає також про створення та основні напрями діяльності Національного банку України, керівників установи, проведення грошової реформи та запровадження в обіг національної грошової одиниці – гривні.

Окремий стенд музею присвячено історії становлення національної валюти – карбованця та гривні на початку ХХ століття, яку втілює у ескізах художник-графік, автор перших українських паперових грошових знаків Георгій Нарбут. У народі купюри карбованців та гривень різних номіналів, що перебували в обігу в часи Української Народної Республіки, називали "горпинками", "лопатками", "богданівками", "в'язанками" тощо – за характерними елементами графічного оформлення. Георгій Нарбут створив також паперові розмінні гроші Центральної Ради номіналами тридцять, сорок і п'ятдесят шагів (Україна тоді не карбувала металевих грошей – функції розмінної монети виконували зовні схожі на марки шаги, прозвані в народі метеликами).

У музеї представлено також ескізи та ілюстрації до багатьох книг, оформлених митцем. Адже Георгій Нарбут – фундатор українського книжкового мистецтва. Видатний художник був не лише натхненником та розробником паперових карбованців і гривень для готівкового обігу, а й уперше почав розробляти дизайн книжок комплексно, гармонійно поєднуючи всі графічні елементи – від шрифтів та заставок до оформлення обкладинки. У книговидавничій справі він був справжнім новатором: розробляв оригінальні шрифти, визначав формат, спосіб друку, площу тексту і полів, підбирав кольорову гаму та фактуру паперу.

Після відкриття музею відбувся інтелектуальний брейн-ринг "Історія української гривні: від Георгія Нарбута до сучасності", під час якого чотири студентські команди з Львівського, Черкаського, Харківського інститутів УБС НБУ та Інституту магістерської та післядипломної освіти УБС НБУ (м. Київ) змагалися в ерудиції і глибині знань щодо біографії та творчої діяльності Георгія Нарбута, призначення, сутності та ролі грошей у соціально-економічних відносинах, а також презентували конкурсні завдання "Відображення ціннісно-культурної основи грошей у творчій інтерпретації студентів". За результатами інтелектуального змагання журі визнало переможцем команду Черкаського інституту банківської справи "Черкаська сотня". Диплом другого ступеня виборолла команда "Злотник" Інституту магістерської та післядипломної освіти УБС НБУ (м. Київ), а дипломи третього ступеня здобули команди "Золотий стандарт" Харківського інституту банківської справи та "Лемберг" Львівського інституту банківської справи УБС НБУ.

Музейна експозиція викликала жвавий інтерес у студентської молоді.

Ректор Університету банківської справи Національного банку України Тамара Смовженко розповіла, що ініціатива створення музею грошей УБС НБУ належить студентам Інституту магістерської та післядипломної освіти (ІМПО), в якому навчаються кращі випускники Львівського, Харківського та Черкаського інститутів банківської справи УБС НБУ. Ініціативу підтримала кафедра банківської справи ІМПО. Робота над створенням експозиції тривала впродовж року.

"Приємно, що діяльністю музею, розширенням експозиції та її поповненням новими експонатами опікуватимуться самі студенти. Вони передаватимуть від покоління до покоління свої знання і практичні навички дослідження історії розвитку вітчизняної грошово-кредитної системи. Завдяки заходам, які проводитимуться в музеї, майбутні банкіри поглиблюватимуть професійну підготовку, знання про сучасні тенденції розвитку грошово-кредитної та банківської системи. Університет банківської справи продовжує традицію проведення культурно-просвітницької та виховної роботи, в якій значна роль належить і належатиме студентам", – наголосила Тамара Смовженко.

Студенти Львівського інституту банківської справи демонструють конкурсні роботи.

Роман Підвисоцький,

"Вісник НБУ".

Фото автора.

Акценти/

Вікторія Науменко

Провідний економіст відділу методології бухгалтерського обліку платіжних інструментів банків департаменту бухгалтерського обліку Національного банку України

Валютні операції на умовах "spot": порядок здійснення та особливості бухгалтерського обліку

7 вересня 2009 року набрала чинності Постанова Правління Національного банку України від 21.07.2009 р. № 416 "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України", якою було внесено зміни до "Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України", затвердженій постановою Правління Національного банку України від 17.11.2004 р. № 555). Згідно з цим документом змінився порядок обліку валютних операцій на умовах "spot". У статті розглянуто особливості відображення в бухгалтерському обліку операцій із купівлі-продажу іноземної валюти і банківських металів на умовах "spot" з урахуванням теоретичних аспектів здійснення таких операцій відповідно до вимог нормативно-правових актів Національного банку України з валютного регулювання.

Конверсійні операції — угоди учасників валютного ринку з купівлі-продажу обумовлених сум готівкової та безготівкової валюти однієї країни за валюту іншої країни за узгодженим курсом та на визначену дату — належать нині до найпоширеніших на валютному ринку.

Можливістю визначення дати здійснення конверсійних операцій зумовлена їх більш поглиблена класифіка-

ція. Так, за ознакою строковості конверсійні операції зазвичай поділяють на угоди з негайною поставкою і строкові (див. схему). Відповідно і валютний ринок поділяють на поточний та строковий — залежно від дат укладення угод і дат розрахунку за ними або дат валютування (узгоджені сторонами дати поставки коштів на рахунки контрагентів згідно з угодою).

На відміну від строкових угод, у

яких визначено певний строк для поставки валюти (більше двох днів з дня укладення угод), угоди з негайною поставкою передбачають купівлю-продаж валюти на умовах її поставки банками-контрагентами не пізніше, ніж на другий банківський день з дня укладення угоди за курсом, зафіксованим на момент її укладення. Такі угоди називають спотовими, а операції за ними вважають здійсненими на умовах "spot". Поняття "спотові валютні угоди" поєднує три види угод з купівлі-продажу іноземної валюти:

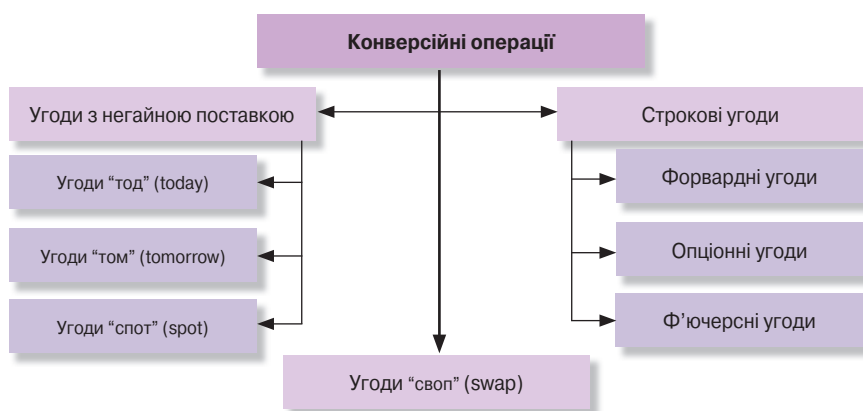
➤ **угоди "тод"** — конверсійні операції з датою валютування в день укладення угоди;

➤ **угоди "том"** — конверсійні операції з датою валютування на наступний робочий банківський день за днем укладення угоди;

➤ **угоди "spot"** — конверсійні операції з датою валютування на другий робочий банківський день з дня укладення угоди.

Термін "spot" відомий із часів, коли угоди уклалися "з розрахунком на місці" (on the spot), а фактичне постачання валют відбувалося че-

Класифікація конверсійних валютних операцій

Джерело: [9].

рез два робочих дні. Дводенний строк переказу валют раніше зумовлювався об'єктивними труднощами його здійснення в коротший строк. Відтоді технології істотно змінилися — поширення електронних засобів зв'язку (СВІФТ), систем електронних міжбанківських переказів, комп'ютерної обробки операцій — усе це дає змогу практично миттєво здійснювати ці операції. Однак і сьогодні більшість операцій на умовах "spot" передбачає поставку валюти через два робочих дні; угода "spot" традиційно залишається базовою, а курс "spot" — базовим курсом.

Короткий строк поставки іноземної валюти за операціями на умовах "spot" хоч і передбачає зведення до мінімуму валютного ризику, проте не виключає його. Це пояснюється тим, що в умовах плаваючих валютних курсів та безперервної роботи світового валютного ринку spot-курс, який відображає поточне співвідношення ринкового попиту і пропозиції й залежить від швидкості зміни їх рівнів, може неодноразово змінюватися за два робочі дні, а отже, цілковито уникнути валютного ризику неможливо.

При здійсненні валютних операцій на умовах "spot" їх учасники наражаються також на інші види ризиків, серед яких найзначнішим є ризик зриву поставок, що виникає через несинхронну роботу ринків. Різниця у часових поясах призводить до того, що один із платежів здійснюється раніше, ніж зустрічний платіж. Тому час між зустрічними переказами валют є ризиковим періодом.

Причиною виникнення іншого типу ризику — операційного — є порушення банківських правил та/або систем контролю за обробленням, проведенням операцій і документацією, що виникає як унаслідок зовнішніх обставин, так і через помилки працівників банку, які можуть допускатися в процесі перерахування валютних коштів.

Однак незважаючи на ризики, пов'язані з угодами "spot", такі угоди становлять переважну більшість валютних угод. Така значна частка світового ринку "spot", а отже, і його провідне значення у валютному середовищі пояснюється доступністю, відносно простотою валютних операцій на умовах "spot", а також численністю учасників цього ринку. Крім того, вирішальним є високий попит саме на негайні операції, котрі

дають змогу швидко обміняти певну суму валюти на її еквівалент.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ НА УМОВАХ "СПОТ" В УКРАЇНІ

Валютні операції неможливі без залучення широкого кола учасників валютного ринку, серед яких найбільший вплив на валютну політику держав мають центральні банки країн — учасниць міжнародного валютного ринку. В нашій країні відповідно до Закону "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. № 679-XIV організацію торгівлі валютними цінностями на валютному ринку України, визначення порядку здійснення операцій в іноземній валюті і валютне регулювання покладено на НБУ. Основним нормативним документом, який установлює режим здійснення валютних операцій в Україні, у тому числі порядок організації торгівлі іноземною валютою, є Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.1993 р. № 15-93 (надалі — Декрет). Відповідно до статті 6 Декрету торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами — юридичними особами здійснюється через уповноважені банки та інші фінансові установи, які одержали ліцензію Національного банку України на торгівлю іноземною валютою, виключно на міжбанківському валют-

ному ринку України. Уповноважені банки та інші фінансові установи, що одержали ліцензію Національного банку України, від свого імені купують і продають іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів та нерезидентів.

Порядок функціонування Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України регламентується "Правилами функціонування Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України та перерахування (зарахування) коштів за окремими операціями з іноземною валютою і банківськими металами", затвердженими постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. № 281. Згідно з цим документом потреби клієнтів, а також власні потреби банків щодо купівлі-продажу іноземної валюти за безготівкові гривні із зазначенням виду валюти, курсу та обсягу купівлі та/або продажу, а також ознаки операції (за дорученням клієнта чи операція за власними потребами в межах лімітів відкритої валютної позиції) уповноважені банки включають у заявки на участь у Системі підтвердження угод, які в електронній формі подаються до Національного банку України. Уповноважені банки не мають права брати участь у функціонуванні Системи підтвердження угод без отримання підтвердження Національного банку України про прийняття відповідних заявок. Взаємні розрахунки за опе-

Таблиця 1. Порядок обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів на умовах "spot" до набрання чинності Постанови № 416

1	На дату операції	Купівля іноземної валюти і банківських металів	Дт 9200 "Валюта та банківські метали, що куплені за умовами "spot" Кт 9920 "Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами"	На суму купленої іноземної валюти та банківських металів
2		Продаж іноземної валюти і банківських металів	Дт 9920 "Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами" Кт 9210 "Валюта та банківські метали, що продані за умовами "spot"	На суму проданої іноземної валюти та банківських металів
3	На дату розрахунку (зворотні проводки за позабалансовими рахунками)	У разі купівлі іноземної валюти і банківських металів	Дт 9920 "Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами" Кт 9200 "Валюта та банківські метали, що куплені за умовами "spot"	На суму купленої іноземної валюти та банківських металів
4		У разі продажу іноземної валюти і банківських металів	Дт 9210 "Валюта та банківські метали, що продані за умовами "spot" Кт 9920 "Позабалансова позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами"	На суму проданої іноземної валюти та банківських металів

раціями з купівлі-продажу іноземних валют за безготівкові гривні здійснюються лише за підтвердженнями угодами та через Систему електронних платежів НБУ. Підтвердженням вважається угода, якщо обидва її учасники під час функціонування Системи підтвердження угод отримали взаємні підтвердження засобами цієї системи.

Порядок та умови торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку України визначено у Положенні "Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою", затверджене постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. № 281 (надалі — Положення № 281). У 2009 році суб'єкти ринку, здійснюючи торгівлю іноземною валютою на умовах "spot", повинні були враховувати обмеження, запроваджені Постановою Правління НБУ від 28.02.2009 р. № 108 "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України", зокрема, тимчасову заборону здійснювати на міжбанківському валютному ринку України операції з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні на умовах "spot". Із 07.09.2009 р. таких нормативно встановлених обмежень не існує у зв'язку з набранням чинності Постанови Правління Національного банку України від 21.07.2009 р. № 416 "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України" (надалі — Постанова № 416).

ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ З КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ ТА БАНКІВСЬКИХ МЕТАЛІВ НА УМОВАХ "СПОТ"

Методологічні засади відображення в бухгалтерському обліку інформації про операції в іноземній валюті та банківських металах, що здійснюють банки України, визначено в "Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України", затвердженій постановою Правління Національного банку України від 17.11.2004 р. № 555 (надалі — Інструкція № 555). Порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських ме-

талів на умовах "spot" регламентує глава 3 Інструкції № 555, до якої було внесено зміни постановою Правління НБУ від 21.07.2009 р. № 416.

У чому полягають зміни?

Повертаючись до теоретичних аспектів здійснення валютних операцій на умовах "spot", варто нагадати про часовий проміжок між датою укладення угоди та датою розрахунку або, вживаючи бухгалтерську термінологію, між датою операції і датою розрахунку.

Згідно з Міжнародним стандартом бухгалтерського обліку 39 "Фінансові інструменти: визнання та оцінка" (на-

далі — МСБО 39) *датою операції (trade date)* вважається дата, з якої банк зобов'язується придбати або продати актив, а *датою розрахунку (settlement date)* — дата, з якої фінансовий актив передається банком або банку.

До набрання чинності Постанови № 416 та відповідних змін до Інструкції № 555 операції з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів на умовах "spot" відображалися в обліку за позабалансовими рахунками Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України, затвердженого постановою Правління Національного банку України

Таблиця 2. Порядок обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів на умовах "spot" відповідно до Постанови № 416

1	На дату операції	Дт 3540 "Дебіторська заборгованість з придбання та продажу іноземної валюти та банківських металів за рахунок банку" Кт 3800 "Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів"	На суму валюти та банківських металів до отримання, що придбані на умовах "spot"
2		Дт 3800 "Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів" Кт 3640 "Кредиторська заборгованість з придбання та продажу іноземної валюти та банківських металів за рахунок банку"	На суму валюти та банківських металів до відправлення, що продані на умовах "spot"
Одночасно банк здійснює такі бухгалтерські проводки:			
3		Дт 3801 "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів" Кт 3801 "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів" Кт 6204 "Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами"	На суму гривневого еквівалента іноземної валюти та банківських металів, що придбані На суму гривневого еквівалента іноземної валюти та банківських металів, що продані На суму позитивної різниці між гривневим еквівалентом проданої та купленої іноземної валюти за офіційним курсом гривні до іноземних валют
або			
4		Дт 6204 "Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами" Кт 3801 "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів" Кт 3801 "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів"	На суму від'ємної різниці між гривневим еквівалентом проданої та купленої іноземної валюти за офіційним курсом гривні до іноземних валют На суму гривневого еквівалента іноземної валюти та банківських металів, що придбані На суму гривневого еквівалента іноземної валюти та банківських металів, що продані
5	На дату розрахунку	Дт 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках", 1600 "Кореспондентські рахунки інших банків" Кт 3540 "Дебіторська заборгованість з придбання та продажу іноземної валюти та банківських металів за рахунок банку" Дт 3640 "Кредиторська заборгованість з придбання та продажу іноземної валюти та банківських металів за рахунок банку" Кт 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках", 1600 "Кореспондентські рахунки інших банків"	На суму отриманої (придбаної) іноземної валюти та банківських металів На суму проданої (відправленої) іноземної валюти та банківських металів

Таблиця 3. Відображення в бухгалтерському обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів за дорученням клієнтів

Операції з купівлі іноземної валюти та банківських металів за національну / іншу іноземну валюту за дорученням клієнтів		
1	Дт 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ" Кт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку"	Перерахування клієнтом коштів у національній / іноземній валюті на купівлю іноземної валюти та банківських металів
2	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 1200 "Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України", 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках", 1600 "Кореспондентські рахунки інших банків", 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ"	Перерахування коштів продавцю іноземної валюти та банківських металів
3	Дт 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках", 1600 "Кореспондентські рахунки інших банків", 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ" Кт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку"	Зарахування іноземної валюти та банківських металів, що куплені й отримані для клієнтів
4	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ"	Зарахування купленої іноземної валюти та банківських металів на рахунок клієнта-покупця
5	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 6114 "Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів" Кт 1200 "Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України", 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ"	Утримання комісії банку (в разі купівлі іноземної валюти і банківських металів за національну валюту) та повернення клієнту коштів у національній валюті, якщо валюта куплена за курсом, нижчим, ніж заявлено клієнтом: – на суму комісії банку; – на суму коштів у національній валюті, що повертається клієнту, якщо іноземна валюта куплена за курсом, нижчим, ніж заявлено клієнтом, за вирахуванням комісії.
6	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 3800 "Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів" <i>Одноразово здійснюється проводка на суму гривневого еквівалента комісії банку:</i> Дт 3801 "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів" Кт 6114 "Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів"	Визнання комісії банку <i>(у разі купівлі іноземної валюти та банківських металів за іншу іноземну валюту)</i>
Операції з продажу іноземної валюти та банківських металів за національну / іншу іноземну валюту за дорученням клієнтів		
1	Дт 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ" Кт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку"	Перерахування клієнтом-продавцем коштів у іноземній валюті та банківських металів на купівлю національної / іншої іноземної валюти
2	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках", 1600 "Кореспондентські рахунки інших банків", 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ"	Перерахування іноземної валюти та банківських металів покупцю
3	Дт 1200 "Кореспондентський рахунок банку в Національному банку України", 1500 "Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках", 1600 "Кореспондентські рахунки інших банків", 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ" Кт 2600 "Кошти на вимогу суб'єктів господарювання", 2620 "Кошти на вимогу фізичних осіб", 2650 "Кошти на вимогу небанківських фінансових установ", 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку"	Отримання гривні / іноземної валюти, що надійшла від продавця для зарахування клієнту-покупцю
4	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 6114 "Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів"	Утримання комісії банку (в разі продажу іноземної валюти та банківських металів за національну валюту) та повернення клієнту коштів у національній валюті, якщо валюта куплена за курсом, нижчим, ніж заявлено клієнтом: – на суму комісії банку;
5	Дт 2900 "Кредиторська заборгованість за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти, банківських та дорогоцінних металів для клієнтів банку" Кт 3800 "Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів" <i>Одноразово здійснюється проводка на суму гривневого еквівалента комісії банку:</i> Дт 3801 "Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів" Кт 6114 "Комісійні доходи за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів"	Визнання комісії банку <i>(в разі продажу іноземної валюти та банківських металів за іншу іноземну валюту)</i>

від 17.06.2004 р. № 280, бухгалтерськими проводками, наведеними в таблиці 1.

На дату розрахунку операції з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів за національну валюту, а також за іншу іноземну валюту у клієнтів банку відображаються відповідно до вимог глави 4 Інструкції № 555. Норми глави 6 Інструкції № 555 регламентують порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів за національну валюту, а також за іншу іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України.

Відповідно до МСБО 39 регулярне придбання або продаж фінансових активів слід визнавати і припиняти визнання із застосуванням обліку за датою операції або обліку за датою розрахунку. Водночас фінансовий актив або фінансове зобов'язання слід визнавати в балансі тоді і тільки тоді, коли суб'єкт господарювання стає стороною контрактних положень щодо інструменту. Враховуючи ці вимоги, а також те, що кращою світовою практикою є облік операцій на умовах "spot" саме за датою операції, було внесено відповідні зміни до Інструкції № 555, якими передбачено встановлення вимог щодо відображення в бухгалтерському обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів на умовах "spot" у балансі на дату операції. Зазначені вище зміни до Інструкції № 555 набрали чинності із 7 вересня 2009 року. Новий порядок обліку цих операцій див. у таблиці 2.

Слід зауважити, що вимоги стосовно обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів на умовах "spot" поширюються на облік валютних операцій на умовах "том".

Зазначимо також те, що операції з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів на умовах "spot" на міжбанківському валютному ринку України здійснюються банками для власних потреб, за власні кошти та на свій ризик.

Іншим є порядок відображення в бухгалтерському обліку операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів від імені банку за кошти клієнтів. Дорученням клієнта банку купити або продати іноземну валюту є заява про купівлю або продаж іноземної валюти, яку він оформляє, керуючись вимогами Положення № 281. Заява про купівлю іноземної

валюти або банківських металів приймається уповноваженим банком до виконання протягом 90 днів, починаючи з дня її оформлення; заява про продаж іноземної валюти або банківських металів — протягом 30 днів. Такі операції передбачають попереднє перерахування коштів клієнтами на купівлю іноземної валюти й банківських металів. У бухгалтерському обліку такі операції відображаються відповідно до вимог глави 5 Інструкції № 555 (див. таблицю 3).

Оскільки, як уже зазначалося, згідно з вимогами законодавства України банки від свого імені купують і продають іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України за дорученням та за рахунок резидентів і нерезидентів, то в процесі здійснення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та банківських металів банки виступають у ролі агентів, що передбачає отримання ними комісійної винагороди. Валютний ризик, пов'язаний зі здійсненням операцій з купівлі-продажу іноземної валюти і банківських металів за дорученням клієнтів, несуть клієнти, за дорученням яких банки здійснюють ці операції.

Особи, які купують чи продають безготівкову іноземну валюту за гривню, є платниками збору на обов'язкове державне пенсійне страхування відповідно до Закону України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР. Банки зобов'язані нараховувати, утримувати й одночасно з подачею заявки на купівлю іноземної валюти, здійснювану ними як за власними операціями, так і від імені та за рахунок клієнтів таких банків, сплачувати до спеціального фонду державного бюджету додатковий збір на обов'язкове державне пенсійне страхування у розмірі, встановленному цим законом, від суми операції з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти за гривню, зазначеної у такій заявці. Збір має сплачуватися банками за рахунок власних коштів, якщо вони купують іноземну валюту на власні потреби, за рахунок коштів клієнтів, якщо купують валюту для них.

Однак слід пам'ятати, що в нинішньому році статтею 86 Закону України "Про Державний бюджет України на 2010 рік" внесено корективи до вищезазначеного порядку. Зокрема передбачено, що з 1 липня 2010 року збір на обов'язкове дер-

жавне пенсійне страхування з безготівкових операцій із купівлі-продажу іноземної валюти за гривню не здійснюється.

Література

1. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999 р. № 679-XIV.
2. Закон України "Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування" від 26.06.1997 р. № 400/97-ВР.
3. Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19.02.1993 р. № 15-93.
4. Положення "Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою", затверджене постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. № 281 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 29.08.2005 р. за № 950/11230.
5. "Правила функціонування Системи підтвердження угод на міжбанківському валютному ринку України Національного банку України та перерахування (зарахування) коштів за окремими операціями з іноземною валютою і банківськими металами", затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. № 281, та зареєстровані в Міністерстві юстиції України 29.08.2005 р. за № 950/11231.
6. Постанова Правління Національного банку України "Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України" від 21.07.2009 р. № 416.
7. "Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України", затверджена постановою Правління Національного банку України від 17.11.2004 р. № 555.
8. Міжнародні стандарти фінансової звітності — 2009 / Переклад з англ. за ред. С.Ф.Голова. — Том 2. — К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2009. — 1648 с.
9. Петрашко Л.П. Валютні операції: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 204 с.
10. Михайлів З.В., Гаталяк З.П., Горбаль Н.І. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції: Навч. посіб. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2004. — 244 с.
11. Патики Н.І. Валютні операції: Навч. посіб. для дистанційного навчання / За наук. ред. С.М.Кваші. — К.: Університет "Україна", 2008. — 188 с.

Дослідження/

Віталій Рисін

Кандидат економічних наук,
доцент, декан фінансово-
економічного факультету
Львівського інституту банківської
справи УБС НБУ

Особливості побудови національної системи оцінювання ризиків відмивання грошей

У статті проаналізовано застосовувані у світовій практиці моделі оцінювання ризику відмивання грошей і фінансування тероризму та рекомендації міжнародних організацій щодо їх побудови. Автор наводить приклади функціонування систем оцінювання ризику в зарубіжних країнах, а також пропонує поєднану схему функціонування національної системи оцінювання ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму, обґрунтовуючи необхідність її побудови в Україні.

Одним із пріоритетних завдань економічної політики держави на сучасному етапі є побудова ефективної системи протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. При цьому необхідно чітко усвідомлювати джерела та методи відмивання грошей. Основою для визначення пріоритетів у боротьбі з цим явищем є запровадження оцінки ризиків відмивання грошей на національному рівні, яка має базуватися на інформації про природу і масштаби відмивання грошей або фінансування тероризму та пов'язаних предикатних злочинів. Крім того, важливо враховувати вразливість (англ. — *vulnerability*) систем протидії відмиванню грошей, елементи управління ними та інші особливості окремих юрисдикцій, що робить їх привабливими для осіб, котрі займаються легалізацією “брудних” грошей або фінансуванням тероризму. Слід зазначити, що у міжнародних нормативних документах досі немає чітких визначень понять “ризик”, “загроза” та “вразливість”, використовуваних у контексті боротьби з відмиванням грошей. Це, власне й зумовлює актуальність теми даного дослідження.

Останнім часом в Україні опубліковано низку досліджень науковців

та практиків щодо особливостей функціонування системи фінансового моніторингу та можливостей застосування передового світового досвіду в зазначеній сфері. Серед них варто виділити праці О.Барановського, О.Бережного, С.Дмитрова, А.Єжова, Н.Швець, О.Фещенка та інших дослідників. Водночас залишаються недостатньо вивченими особливості формування системи оцінювання ризиків у масштабах окремої країни.

Метою статті є характеристика та порівняння наявних моделей оцінки ризику відмивання грошей в економічно розвинутих країнах, аналіз рекомендацій міжнародних організацій щодо їх побудови та обґрунтування необхідності формування такої системи в Україні.

Оцінка ризику проводиться в багатьох галузях. Залежно від обставин вона може бути ретроспективною або перспективною, кількісною чи якісною або комбінувати попередні підходи. Кількісна оцінка ризику, яка використовує достовірні відомості, може бути об'єктивнішою та кориснішою з часом, ніж якісна, проведена на припущеннях та довільному вивченні справ. Ретроспективна оцінка ризику базується на інформації про

минулі події і покликана допомогти передбачити майбутні проблеми. Перспективна оцінка ризику — це спроба зазирнути в майбутнє, незважаючи на брак фактичних даних. Процес оцінки ризику за умови обмеженої чи відсутньої інформації допускає використання прогностичних даних для передбачення реальних або потенційних наслідків. Даний підхід більше спирається на якісні, аніж кількісні показники. Проте найпродуктивніша методологія оцінки ризику використовує комбінацію підходів для охоплення того, що відомо, та якомога більше того, що невідомо.

Враховуючи зазначене, можемо стверджувати, що оцінка ризику відмивання грошей на національному рівні — це систематична діяльність щодо виявлення та оцінки джерел і методів відмивання грошей, вразливості системи протидії легалізації злочинних доходів, які прямо чи опосередковано впливають на економіку країни. Така оцінка може здійснюватися як виключно державними установами, так і спільно державними і приватними інститутами.

Межі, в яких система оцінки може виявити і зважити загрози відмивання грошей та/або фінансування тероризму, залежать від наявної інфор-

мації. Як мінімум, це виявлення загальних предикатних злочинів, котрі створюють незаконні доходи, та методів їх легалізації. Подальша діяльність системи має передбачати аналіз даних розслідувань, обвинувачень, звітів про валютні операції та операції фінансових установ, відповідних показників кримінальної діяльності. Найскладнішим завданням при цьому є визначення усіх методів незаконної фінансової діяльності. Суттєво не лише те, яку інформацію слід використовувати, а й те, як її використовувати й інтерпретувати.

Загальні вимоги до процесу оцінки ризику відмивання грошей та фінансування тероризму відображено в рекомендаціях Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму (FATF – Financial action tasks force). У таблиці 1 охарактеризовано вплив рекомендацій на процес оцінки ризиків надавачами фінансових послуг, а також державними регуляторами та правоохоронними органами.

Як впливає з даних таблиці 1, рекомендації FATF мають загальний характер і стосуються передусім визначення високоризикових категорій клієнтів та операцій, координації зусиль уповноважених органів у сфері протидії відмиванню грошей. Питання ж побудови системи оцінки ризиків на національному рівні у рекомендаціях не висвітлено.

Зважаючи на це, FATF у 2007–2008 роках розробила низку процедур, в яких окреслила основи та стратегії

Схема 1. Підходи до побудови систем оцінки ризиків відмивання грошей у світовій практиці

оцінювання ризику в процесі протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму. Мова йде про посібник “Стратегії оцінки ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму” та “Посібник з питань підходу, заснованого на оцінці ризику, в боротьбі з відмиванням коштів та фінансуванням тероризму”, видані в червні 2008 року [2, 3]. Останній документ, розроблений спільно з Міжнародним валютним фондом, Світовим банком, США і Великобританією, містить приклади побудови національної оцінки ризику та деякі аспекти її застосування.

Аналіз світового досвіду дає змогу виокремити чотири основних підходи до побудови систем оцінювання ризику відмивання грошей (див. схему 1).

Отже, оцінка ризику відмивання грошей та фінансування тероризму в окремих країнах може здійснюватися як однією (як правило, державною) структурою, так і одразу кількома органами, серед яких можуть бути й недержавні. В іншому разі від-

мивання грошей та пов’язані з ним ризики розглядаються як складова боротьби з організованою злочинністю. В тих країнах, де комплексна система оцінки ризику ще не сформувалася, реалізовувалися дослідницькі проекти для оцінки ситуації у сфері відмивання грошей в масштабах країни.

У таблиці 2 охарактеризовано деякі моделі національної системи оцінювання ризиків на основі наведеної вище класифікації підходів до її побудови.

Для розуміння ризику відмивання грошей та фінансування тероризму в тій чи іншій країні важливо усвідомлювати загрози, що постають перед нею. Рівень загрози частково впливає на юрисдикцію через місця, вразливі до відмивання грошей. Вразлива юрисдикція може створити умови для зростання кількості предикатних злочинів та ефективного прикриття діяльності, пов’язаної з фінансуванням тероризму.

Оцінка загрози фінансування те-

Таблиця 1. Відображення процесу оцінки ризиків відмивання грошей у рекомендаціях FATF

Рекомендації FATF	Об’єкт впливу	Характер впливу
P. 5. Політика/порядок належної обачливості до клієнта	Фінансові посередники	Допомагають визначити високоризикових клієнтів та високоризикові операції
P. 6. Політика/порядок посилення заходів обачливості стосовно політичних діячів		
P. 8. Політика/порядок щодо непрямих ділових відносин		
P. 11, 13. Ідентифікація незвичайних та інформування про підозрілі операції		
P. 15. Політика/порядок щодо програм протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму		
P. 19. Розгляд великих валютних операцій, що були ідентифіковані, та про які надійшла інформація	Регулятори (наглядові органи)	Рекомендують критерії для визначення високоризикових клієнтів та операцій і їх дотримання фінансовими установами
P. 21. Політика/порядок щодо країн, які не виконують або недостатньо виконують Рекомендації FATF		
P. 25. Розробка рекомендацій щодо заходів боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму для політики та процедур фінансових установ і забезпечення зворотного зв’язку		
P. 29. Моніторинг і забезпечення відповідності вимогам щодо боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму	Підрозділи фінансової розвідки (ПФР)	Вимоги до координації національної стратегії протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму
P. 31. Координація і співпраця у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму між органами, які визначають політику, підрозділами фінансової розвідки та правоохоронними органами	Правоохоронні органи	
P. 32. Ведення всеохоплюючої статистики про перевірені установи та результати перевірок		Вимоги до ведення статистики для ретроспективної оцінки ризиків

Джерело: складено автором за даними [1].

Таблиця 2. Порівняльна характеристика підходів окремих країн до оцінки ризику відмивання грошей

Країна	Модель	Характеристика
Польща	Оцінка ризику відмивання грошей багатьма органами	У Польщі щорічна національна оцінка загрози відмивання "брудних" грошей спрямована на виявлення нових методів їх легалізації та визначення рівнів уже виявлених оборудок. Вона спирається на інформацію щодо кримінальних типологій, отриману зі справ про відмивання коштів, які провадилися Польським Підрозділом фінансової розвідки, а також його звітів до органів Публічного звинувачення про виявлення випадків з чітко визначеною підозрою відмивання коштів, звітів Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ і Національного головного управління поліції.
Іспанія	Оцінка ризику відмивання грошей одним органом	Центр розвідки проти організованої злочинності, підпорядкований Міністерству внутрішніх справ, готує річний звіт щодо оцінки загрози відмивання грошей та ефективності заходів протидії, а також публікує статистичні дані, пов'язані зі схемами відмивання грошей, правопорушеннями та проведеними розслідуваннями.
Великобританія	Оцінка ризику відмивання грошей як складової організованої злочинності	Оцінка загрози відмивання грошей провадиться Агентством по боротьбі з організованою злочинністю, яке описує загрози з боку організованої злочинності та прогнозує їх розвиток у майбутньому. Кримінальні фінанси й доходи, а також відмивання грошей розглядаються як частина злочинної діяльності. Джерелами для оцінки ризику відмивання грошей є як внутрішні, так і закордонні операційні звіти урядових відомств, звіти про підозрілі операції, бази даних та публічна інформація. У 2007 році розроблено Стратегію протидії відмиванню коштів та/або фінансуванню тероризму на наступні три – п'ять років.
США	Оцінка ризику відмивання грошей багатьма органами	У 2005 році Сполучені Штати започаткували оцінювання загрози відмивання коштів, що ґрунтувалося на взаємодії багатьох органів. Кількісні вхідні дані склалися на підставі відомостей про обвинувачення, отриманих від федеральних правоохоронних органів та звітів Підрозділів фінансової розвідки про підозрілі операції. Оцінка загрози відмивання коштів 2005 року здійснювалася за такими аспектами: банківський сектор; гроші, що обслуговують бізнес (наприклад, грошові перекази, отримання готівки за чеками, обмін валют тощо); електронна система платежів; неформальні системи переказу цінностей; масова контрабанда готівки; відмивання коштів у сфері торгівлі; страхові компанії; паливні компанії і трасти; казино. Участь у побудові системи оцінки брали Департамент США з національної безпеки, міністерства юстиції та фінансів, Рада керуючих Федеральної резервної системи та Поштова служба США.
Нідерланди	Одноразовий дослідницький проект для оцінки внутрішньодержавної ситуації у сфері відмивання грошей	2005 року реалізовано проект "Суми та наслідки відмивання коштів", профінансований Міністерством фінансів. Його мета полягала в отриманні на засадах макроекономічного підходу докладної інформації щодо сум, потоків та наслідків відмивання коштів. Дослідження ґрунтувалося на двох методах. Кількісний метод використовувався для визначення сум, потоків і наслідків відмивання коштів. Модель Уокера (1995 року) була повторена та переоцінена з урахуванням рівня злочинності й очікуваних доходів від злочинів. Для поліпшення розуміння міжнародних меж відмивання коштів було проведено калькуляцію для різних країн, яка ґрунтувалася на розрахункових потоках незаконних коштів. Також розраховано, скільки із загальних розрахункових доходів від внутрішньодержавної злочинності потрапляє за кордон і скільки залишається в країні.
Японія	Оцінка ризику відмивання грошей одним органом	Японський національний поліцейський орган розробляє звіт щодо оцінки ризиків, приділяючи основну увагу ситуації з організованою злочинністю, в тому числі аналізу відмивання коштів. Оцінка легалізації незаконних доходів проводиться на засадах дослідження завершених справ, виявлених нових методів злочинної діяльності, типологій та ведення відповідної статистики. Національний поліцейський орган також щорічно збирає статистичні дані про підозрілі операції та випадки відмивання коштів.

Джерело: складено автором за даними [2].

ризму ускладнюється через різноманітність шляхів отримання, руху та використання коштів терористами. Вони можуть використовувати законні джерела (благодійні фонди, бізнес, заощадження), надходження від кримінальної діяльності (торгівля зброєю, наркотиками, вимагання, викрадення для викупу) та надходження від держав-спонсорів (офшорні зони, слабо розвинуті країни тощо).

Загалом загрозу відмивання грошей можна розглядати як попит на відмивання грошей. Предикатні злочини, пов'язані з відмиванням коштів, різняться залежно від юрисдикції, але загалом їх перелік містить щонайменше 20 видів злочинної діяльності, визначених Сорока рекомендаціями FATF [1]. До цього переліку можна додати отримання незаконних прибутків від здійснення операцій з відмивання грошей, а також незаконні азартні ігри, проституцію, ухилення від сплати податків та інші злочини, пов'язані з фінан-

совою вигодою. Складність визначення загрози відмивання грошей полягає у різноманітності предикатних злочинів та отриманих від них прибутків, а також оцінок рівня злочинності.

Рівень злочинності можна визначити за допомогою різноманітних статистичних даних державного та приватного секторів. Традиційним джерелом інформації про рівень злочинності є офіційні адміністративні відомості, зареєстровані одним чи кількома органами. Об'єктами оцінювання мають бути обсяг або частка зафіксованих злочинів, арештів, розслідувань та обвинувачувальних вироків. Проте реєструється лише частина скоєних злочинів, до того ж статистичні дані часто фокусуються на насильницьких злочинах, а не на корисливих, до яких належить більшість предикатних злочинів. Деякі державні структури публікують статистику за певними видами злочинів, тому для виведення загальної

оцінки необхідно звести всі дані в єдину структуру.

Крім статистики злочинності, практикують також інші варіанти отримання інформації про загрозу відмивання грошей. Такі відомості здебільшого збирають вузькоспеціалізовані правоохоронні та регуляторні органи (поліція, митна, імміграційна служба, спеціалісти органів боротьби з обігом наркотиків та шахрайством, заклади охорони здоров'я, фінансові регулятори, деякі міжнародні органи). Жоден із цих блоків інформації не дає повної уяви про масштаби відмивання грошей, проте допомагає зрозуміти окремі його компоненти.

Одним із таких компонентів є отримання нелегітимних доходів від корупції, що особливо актуально для України. Оцінити обсяги корупції на національному рівні надзвичайно складно, і в нашій державі подібні спроби навіть не здійснювались. У цьому плані заслуговує на увагу до-

свід роботи організації Transparency International (TI), що моніторить прозорість економіки. Вона застосовує непрямий підхід до оцінювання рівня корупції, використовуючи як основне джерело анкетування ділових кіл. На основі аналізу результатів опитування визначається індекс поширеності корупції в країні. У вересні 2009 року був оприлюднений так званий “Глобальний корупційний барометр” — звіт, що базується на опитуваннях десятків тисяч громадян 69 країн світу. За його результатами, Україна за поширеністю корупції у владі та державних установах посідає найвищу сходинку серед країн колишнього Радянського Союзу, займаючи 134-е місце серед 180 країн світу, тобто входить до числа держав із високим рівнем корупції. Цей рівень оцінювався за десятибальною шкалою, при цьому найнижчий рівень оцінювався десятьма балами. За даними організації, індекс корупції за 2008 рік в Україні становив 2,5 бала. Причому, ситуація щороку погіршується. Зокрема, в 2007 році індекс корупції в Україні становив 2,7, а в 2006 році — 2,8. Згідно з даними опитувань особливо корумпованими українці вважають представників правосуддя, державних службовців та політичні партії [4].

У звіті TI констатовано, що проблема корупції характерна не лише для нових незалежних країн. Експерти організації переконані: саме корупція та нелегальні дії компаній у розвинутих країнах стали вирішальними чинниками світової фінансової кризи. Насамперед це стосується рейтингових агентств, які не помічали ризиків, пов'язаних із похідними цінними паперами. У звіті TI 2009 року головну увагу приділено корупційним проблемам у приватному секторі економіки. Підкупи чиновників і політиків, картельні цінові угоди не лише призводять до величезних збитків, а й перешкоджають світовому економічному зростанню та загрожують існуванню компаній, котрі працюють легально і прозоро.

За оцінками Світового банку та ООН, лише в країнах, що розвиваються, і державах із перехідними економіками щорічно політики і держслужбовці нелегально одержують від економічних суб'єктів хабарі на загальну суму 40 мільярдів доларів США [5]. Боротьба із легалізацією таких доходів стає одним з основних завдань системи протидії відмиван-

Схема 2. Суб'єкти й етапи функціонування національної системи оцінювання ризиків відмивання грошей і фінансування тероризму

ню грошей. Зазначене цілкоміто стосується України, де боротьба з корупцією та її наслідками є одним зі слабких місць діяльності як правоохоронних, так і контролюючих та регуляторних органів.

Виявлення подібних слабких місць у системі й елементах управління системою протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму — важливий елемент національної оцінки ризику. FATF у своїх документах окреслює низку чинників, які можуть впливати на ризик відмивання грошей у країні. Серед них — політичне та правове середовище; стан і структура економіки, зокрема фінансового сектору; структура власності, прозорість і корпоративне управління фінансовими установами; типи пропонуванних продуктів і послуг та обслуговуваних клієнтів, види кримінальної діяльності й прибутки від злочинної діяльності, отримані всередині країни, а також отримані за рубежем, але відмиті в її межах.

Отже, можна виділити кілька етапів оцінювання загроз відмивання грошей у процесі функціонування національної системи оцінювання ризиків.

1. Фінансові установи здійснюють ідентифікацію клієнтів та аналізують їх операції на предмет наявності ознак відмивання грошей чи незвичайної (підозрілої) або кримінальної діяльності.

2. Регуляторні й наглядові органи отримують інформацію від великої кількості фінансових установ і мають змогу оцінити галузевий ризик, а також адекватність заходів протидії потенційному ризику відмивання грошей і фінансування тероризму.

3. Ретроспективні та перспективні дані, нагляд з боку регуляторних органів і підрозділу фінансової розвідки

забезпечують процес національної оцінки ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму. Підрозділ фінансової розвідки має змогу аналізувати звіти про підозрілі операції. Ця інформація може бути використана для оцінки ефективності протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, підвищення рівня поінформованості про ризики та адекватність пов'язаної з ними політики і процедур.

4. Порівняння даних фінансових установ із даними правоохоронних органів дає змогу оцінити, наскільки правоохоронна система спроможна запобігати легалізації кримінальних доходів та притягувати до відповідальності осіб, що займаються відмиванням грошей. Таке порівняння дає змогу визначити вразливі місця системи протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму в країні.

У контексті викладеного вище побудуємо поетапну схему функціонування національної системи оцінювання ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму (див. схему 2).

Аналізуючи схему 2, зауважимо, що всі групи представлених у ній суб'єктів функціонують в Україні та здійснюють діяльність у сфері протидії відмиванню грошей. Проте здебільшого така діяльність є боротьбою з наслідками, оскільки єдиної комплексної системи оцінювання ризиків не існує. Державний комітет фінансового моніторингу України концентрує свою діяльність на описі виявлених типологій та схем відмивання грошей. У Плані заходів на 2010 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, затвердженому Постаново-

вою Кабінету Міністрів України та НБУ від 21.10.2009 р. №1119, в розділі “Мінімізація ризиків використання фінансової системи з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму” завдання визначено так: забезпечити узагальнення виявлених схем легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, з урахуванням набутого у 2009–2010 роках досвіду компетентних органів іноземних держав, фінансових, правоохоронних і контролюючих органів України для використання з метою запобігання вчиненню зазначених злочинів та довести їх до відома суб’єктів первинного фінансового моніторингу шляхом розміщення на офіційному веб-сайті Держфінмоніторингу [6]. Отже, згідно із цим документом в Україні мінімізація ризиків відмивання грошей зводиться до виявлення схем легалізації та ознайомлення з ними суб’єктів фінансового ринку.

Підсумовуючи, зазначимо, що загальноприйнятої методології національної оцінки ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму на сьогодні не існує. Враховуючи різноманітні національні особливості, єдиного для всіх країн формату такої методології очевидно й не може бути. Тому побудова національної системи оцінювання ризиків в Украї-

ні повинна базуватися на рекомендаціях міжнародних організацій, насамперед FATF, вивченні передового світового досвіду та врахуванні особливостей функціонування фінансової системи держави, її економіки загалом. Протидія відмиванню грошей та фінансуванню тероризму потребує постійного вивчення методів, які використовуються злочинцями для відмивання незаконних доходів. Ці методи варіюють від добре відомих, що з’явилися багато років тому, до інноваційних і новітніх, із використанням глобальних платіжних мереж та Інтернету. Підтримуючи поінформованість щодо наявних схем відмивання грошей та фінансування тероризму і відповідно оцінюючи ризики, держава зможе забезпечити: ефективний розподіл ресурсів у сфері протидії відмиванню грошей та фінансування тероризму, відповідність національної системи протидії рекомендаціям FATF, проведення практичних досліджень діяльності фінансових установ та нагляду, які базувалися б на оцінці ризиків, моніторинг ефективності національного законодавства, контроль та правозастосування у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

Література

1. Сорок рекомендацій Групи з розробки фінансових заходів боротьби з

відмиванням грошей (FATF) [Електронний ресурс] // www.sdfm.gov.ua. — Режим доступу // http://www.sdfm.gov.ua/content/File/Site_docs/2008/20.09.08/40_ukr_new-3.htm.

2. Money Laundering & Terrorist Financing Risk Assessment Strategies [Електронний ресурс] // www.fatf-gafi.org. — 18. — Jun. — 2008. — Режим доступу: <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/46/24/40978997.pdf>.

3. Guidance on the risk-based approach to combating money laundering and terrorist financing. High level principles and procedures. — FATF/OECD. — June 2007 [Електронний ресурс] // www.fatf-gafi.org.

4. Корупція загострює фінансову кризу [Електронний ресурс] // finance.ua. — 27.09.2009. — Режим доступу // <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2009/09/7/172295>.

5. Найбільше досягнення української влади — корупція [Електронний ресурс] // www.aratta-ukraine.com. — 4.06.2009. — Режим доступу // http://www.aratta-ukraine.com/news_ua.php?id=7324.

6. План заходів на 2010 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, затверджений Постановою КМУ та НБУ від 21 жовтня 2009 року № 1119 [Електронний ресурс] // www.sdfm.gov.ua. — Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=34&doc_id=308&lang=uk&page=1.

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 2010 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	537.2008	16	434 LYD	100 лівійських динарів	617.4262
2	986 BRL	100 бразильських реалів	450.9245	17	484 MXN	100 мексиканських нових песо	64.0772
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	205.6005	18	496 MNT	10000 монгольських тугриків	57.7690
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	7.1097	19	554 NZD	100 новозеландських доларів	572.9087
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	4.1792	20	586 PKR	100 пакистанських рупій	9.4412
6	981 GEL	100 грузинських ларі	449.9773	21	604 PEN	100 перуанських нових сол	278.5611
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	102.0690	22	642 ROL	100 румунських лейв	253.9660
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	142.5778	23	682 SAR	100 саудівських ріялів	211.3404
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	211.9508	24	760 SYP	100 сирійських фунтів	17.1186
10	356 INR	1000 індійських рупій	177.5316	25	901 TWD	100 нових тайваньських доларів	25.2172
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.8006	26	972 TJS	100 таджицьких сомоні	181.4454
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.6803	27	952 XOF	1000 франків КФА	15.9543
13	417 KGS	100 киргизьких сомів	17.4311	28	152 CLP	1000 чилійських песо	15.1041
14	414 KWD	100 кувейтських динарів	2745.3758	29	191 HRK	100 хорватських кун	144.9982
15	422 LBP	1000 ліванських фунтів	5.2787	30	255	100 доларів США за розр. із Індією	634.0720

* Курс встановлено з 01.05.2010 року.

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти						
			01.05.2010 р.	02.05.2010 р.	03.05.2010 р.	04.05.2010 р.	05.05.2010 р.	
1	036 AUD	100 австралійських доларів	736.1668	736.1668	736.1668	736.1668	738.4086	
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1210.6439	1210.6439	1210.6439	1210.6439	1212.6090	
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	986.4219	986.4219	986.4219	986.4219	986.6675	
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0268	0.0268	0.0268	0.0268	0.0268	
5	208 DKK	100 датських крон	141.1775	141.1775	141.1775	141.1775	141.7983	
6	840 USD	100 доларів США	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	
7	233 EEK	100 естонських крон	67.1492	67.1492	67.1492	67.1492	67.4481	
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.6230	3.6230	3.6230	3.6230	3.6391	
9	124 CAD	100 канадських доларів	790.4434	790.4434	790.4434	790.4434	788.7986	
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.3999	5.3999	5.3999	5.3999	5.4128	
11	428 LVL	100 латвійських латів	1483.7697	1483.7697	1483.7697	1483.7697	1491.8484	
12	440 LTL	100 литовських літів	304.2914	304.2914	304.2914	304.2914	305.6457	
13	498 MDL	100 молдовських лейв	63.0215	63.0215	63.0215	63.0215	62.9379	
14	578 NOK	100 норвезьких крон	133.9612	133.9612	133.9612	133.9612	134.5317	
15	985 PLN	100 польських злотих	268.3466	268.3466	268.3466	268.3466	269.4721	
16	643 RUB	10 російських рублів	2.7061	2.7061	2.7061	2.7061	2.7187	
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	579.0341	579.0341	579.0341	579.0341	579.3125	
18	792 TRL	100 турецьких лір	534.0605	534.0605	534.0605	534.0605	534.1568	
19	795 TMM	100 туркменських манатів	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	39.1627	39.1627	39.1627	39.1627	39.5523	
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5060	0.5060	0.5060	0.5060	0.5060	
22	203 CZK	100 чеських крон	41.1377	41.1377	41.1377	41.1377	41.3419	
23	752 SEK	100 шведських крон	109.1399	109.1399	109.1399	109.1399	109.6827	
24	756 CHF	100 швейцарських франків	732.2674	732.2674	732.2674	732.2674	735.8856	
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	116.1153	116.1153	116.1153	116.1153	116.1264	
26	392 JPY	1000 японських єн	84.2143	84.2143	84.2143	84.2143	83.8831	
27	978 EUR	100 євро	1050.6573	1050.6573	1050.6573	1050.6573	1055.3336	
28	960 XDR	100 СПЗ	1197.6965	1197.6965	1197.6965	1197.6965	1197.6965	
			16.05.2010 р.	17.05.2010 р.	18.05.2010 р.	19.05.2010 р.	20.05.2010 р.	21.05.2010 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	712.2898	706.4598	696.9803	694.7601	671.7901	655.1983
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1169.5581	1155.1784	1144.2242	1146.7849	1133.3645	1130.9068
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	986.2992	986.2992	986.2992	986.2992	986.1515	986.2743
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0265	0.0265	0.0265	0.0265	0.0264	0.0265
5	208 DKK	100 датських крон	134.1121	133.0945	131.5462	132.3895	130.6996	131.3531
6	840 USD	100 доларів США	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5700	792.5700
7	233 EEK	100 естонських крон	63.7604	63.2791	62.5548	62.9549	62.1530	62.4772
8	352 ISK	100 ісландських крон	3.4401	3.4141	3.3751	3.3967	3.3534	3.3709
9	124 CAD	100 канадських доларів	780.6205	771.5893	765.1418	771.9678	757.5628	745.0883
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	5.4065	5.4098	5.4013	5.4002	5.4089	5.4082
11	428 LVL	100 латвійських латів	1410.0820	1399.4395	1383.6152	1392.4666	1374.7291	1381.8997
12	440 LTL	100 литовських літів	288.9345	286.7538	283.4712	285.2847	281.6507	283.1197
13	498 MDL	100 молдовських лейв	63.1939	63.1772	62.9654	62.7426	62.4799	62.3119
14	578 NOK	100 норвезьких крон	128.7684	128.1521	126.7508	127.4626	124.6454	121.5110
15	985 PLN	100 польських злотих	252.3226	248.4077	243.5053	246.3193	238.1786	233.4183
16	643 RUB	10 російських рублів	2.6544	2.6369	2.5818	2.6077	2.5821	2.5773
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	574.0451	573.2087	570.3120	571.7948	567.4759	562.1691
18	792 TRL	100 турецьких лір	522.0476	517.2143	514.0866	516.2635	500.8154	498.1176
19	795 TMM	100 туркменських манатів	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.0947	278.0947
20	348 HUF	1000 угорських форинтів	36.6171	35.8564	35.2303	35.5120	34.7937	34.5426
21	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.5041	0.5041	0.5030	0.5030	0.5030	0.5030
22	203 CZK	100 чеських крон	39.2522	38.8810	38.2930	38.6924	37.8001	37.7245
23	752 SEK	100 шведських крон	104.6768	103.4105	101.9180	103.0960	101.2213	100.3774
24	756 CHF	100 швейцарських франків	712.0356	706.2079	698.4226	702.1891	692.5040	689.4392
25	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	116.0808	116.1003	116.0848	116.0895	116.0869	116.0786
26	392 JPY	1000 японських єн	85.2751	85.6861	85.7291	85.4172	86.4507	87.3364
27	978 EUR	100 євро	997.6330	990.1034	978.7694	985.0309	972.4834	977.5558
28	960 XDR	100 СПЗ	1172.7532	1167.7579	1161.9527	1164.5220	1158.7247	1164.1454

щодо іноземних валют, України щоденно (за травень 2010 року)

Офіційний курс										
	06.05.2010 р.	07.05.2010 р.	08.05.2010 р.	09.05.2010 р.	10.05.2010 р.	11.05.2010 р.	12.05.2010 р.	13.05.2010 р.	14.05.2010 р.	15.05.2010 р.
	718.8374	716.6816	716.6816	716.6816	716.6816	704.2420	708.7541	710.9380	712.2898	712.2898
	1197.9223	1196.6656	1196.6656	1196.6656	1196.6656	1163.7984	1170.8129	1183.7529	1169.5581	1169.5581
	986.4219	986.4219	986.4219	986.4219	986.4219	986.4219	986.4219	986.2992	986.2992	986.2992
	0.0266	0.0266	0.0266	0.0266	0.0266	0.0266	0.0266	0.0266	0.0265	0.0265
	137.6306	135.5272	135.5272	135.5272	135.5272	135.7205	135.2275	135.1124	134.1121	134.1121
	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900	792.5900
	65.4675	64.4696	64.4696	64.4696	64.4696	64.5658	64.3227	64.2619	63.7604	63.7604
	3.5322	3.4784	3.4784	3.4784	3.4784	3.4836	3.4705	3.4672	3.4401	3.4401
	771.3429	767.5615	767.5615	767.5615	767.5615	763.6520	772.3358	780.0463	780.6205	780.6205
	5.4024	5.3969	5.3969	5.3969	5.3969	5.3903	5.4061	5.3999	5.4065	5.4065
	1449.4741	1426.3706	1426.3706	1426.3706	1426.3706	1428.5000	1422.3160	1419.7680	1410.0820	1410.0820
	296.6703	292.1482	292.1482	292.1482	292.1482	292.5843	291.4825	291.2070	288.9345	288.9345
	62.8058	62.8376	62.8376	62.8376	62.8376	62.8685	63.0386	63.1460	63.1939	63.1939
	131.0488	129.5651	129.5651	129.5651	129.5651	127.0097	128.3549	129.1311	128.7684	128.7684
	254.0534	246.4945	246.4945	246.4945	246.4945	243.5299	248.5076	253.2248	252.3226	252.3226
	2.6703	2.6161	2.6161	2.6161	2.6161	2.5801	2.6106	2.6241	2.6544	2.6544
	572.1310	569.4210	569.4210	569.4210	569.4210	568.2822	571.6083	574.3957	574.0451	574.0451
	522.4642	515.5521	515.5521	515.5521	515.5521	507.0698	515.5631	519.5740	522.0476	522.0476
	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018	278.1018
	37.0026	36.1008	36.1008	36.1008	36.1008	35.8748	36.4517	36.7285	36.6171	36.6171
	0.5051	0.5051	0.5051	0.5051	0.5051	0.5051	0.5041	0.5041	0.5041	0.5041
	39.5836	38.8451	38.8451	38.8451	38.8451	38.8911	39.3291	39.6014	39.2522	39.2522
	106.2387	103.8642	103.8642	103.8642	103.8642	103.4727	104.2253	104.9769	104.6768	104.6768
	715.0739	713.7909	713.7909	713.7909	713.7909	714.2500	714.0339	715.0332	712.0356	712.0356
	116.1084	116.1034	116.1034	116.1034	116.1034	116.1190	116.0619	116.0915	116.0808	116.0808
	83.5108	84.5257	84.5257	84.5257	84.5257	85.7294	85.7412	85.1668	85.2751	85.2751
	1024.3433	1008.7293	1008.7293	1008.7293	1008.7293	1010.2352	1006.4308	1005.4797	997.6330	997.6330
	1183.809	1179.6478	1179.6478	1179.6478	1179.6478	1179.6636	1176.3929	1176.0071	1172.7532	1172.7532
	22.05.2010 р.	23.05.2010 р.	24.05.2010 р.	25.05.2010 р.	26.05.2010 р.	27.05.2010 р.	28.05.2010 р.	29.05.2010 р.	30.05.2010 р.	31.05.2010 р.
	655.1983	655.1983	655.1983	654.4101	643.8053	660.0389	664.3099	664.3099	664.3099	675.2748
	1130.9068	1130.9068	1130.9068	1137.9902	1136.9449	1141.3800	1147.6762	1147.6762	1147.6762	1154.7084
	986.2743	986.2743	986.2743	986.3721	986.2494	986.2369	986.1996	986.1996	986.1996	986.1996
	0.0265	0.0265	0.0265	0.0265	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264	0.0264
	131.3531	131.3531	131.3531	133.0785	130.1992	131.1153	130.5475	130.5475	130.5475	131.8951
	792.5700	792.5700	792.5700	792.5500	792.5500	792.5400	792.5100	792.5100	792.5100	792.5100
	62.4772	62.4772	62.4772	63.3013	61.9134	62.3482	62.0723	62.0723	62.0723	62.7257
	3.3709	3.3709	3.3709	3.4153	3.3405	3.3639	3.3490	3.3490	3.3490	3.3843
	745.0883	745.0883	745.0883	738.7557	733.6670	745.2540	751.7772	751.7772	751.7772	757.6381
	5.4082	5.4082	5.4082	5.3922	5.4062	5.3973	5.4052	5.4052	5.4052	5.4096
	1381.8997	1381.8997	1381.8997	1400.1269	1369.4287	1377.4887	1371.9749	1371.9749	1371.9749	1386.2209
	283.1197	283.1197	283.1197	286.8541	280.5647	282.5352	281.2850	281.2850	281.2850	284.2459
	62.3119	62.3119	62.3119	62.0032	62.0372	62.0442	62.0827	62.0827	62.0827	61.9870
	121.5110	121.5110	121.5110	121.6320	119.1994	122.2861	121.6155	121.6155	121.6155	123.2738
	233.4183	233.4183	233.4183	238.4902	232.6338	237.4148	237.7646	237.7646	237.7646	241.6458
	2.5773	2.5773	2.5773	2.5519	2.5217	2.5277	2.5665	2.5665	2.5665	2.5988
	562.1691	562.1691	562.1691	562.7555	558.5090	563.6013	564.0403	564.0403	564.0403	566.9157
	498.1176	498.1176	498.1176	499.3193	497.7054	502.6989	504.3994	504.3994	504.3994	508.5468
	278.0947	278.0947	278.0947	278.0877	278.0877	278.0842	278.0737	278.0737	278.0737	278.0737
	34.5426	34.5426	34.5426	35.2060	34.5507	35.1621	35.0799	35.0799	35.0799	35.8283
	0.5030	0.5030	0.5030	0.5030	0.5020	0.5020	0.5019	0.5019	0.5019	0.5019
	37.7245	37.7245	37.7245	38.2162	37.7718	38.1815	37.8954	37.8954	37.8954	38.0700
	100.3774	100.3774	100.3774	100.7476	98.5738	100.5812	100.4781	100.4781	100.4781	101.6198
	689.4392	689.4392	689.4392	687.4304	680.0996	686.7081	685.6968	685.6968	685.6968	688.3465
	116.0786	116.0786	116.0786	116.0783	116.0230	116.0539	116.0082	116.0082	116.0082	116.0113
	87.3364	87.3364	87.3364	88.3699	88.4446	87.6100	87.6632	87.6632	87.6632	86.8074
	977.5558	977.5558	977.5558	990.4497	968.7339	975.5375	971.2210	971.2210	971.2210	981.4444
	1164.1454	1164.1454	1164.1454	1172.2465	1162.8470	1165.8926	1166.0269	1166.0269	1166.0269	1168.4199

Підготовлено департаментом валютного регулювання Національного банку України.

Монети України/

Найяскравіша зірка — українська

За підсумками Четвертого міжнародного конкурсу пам'ятних монет "Монетне сузір'я – 2010", який відбувся у російському місті Санкт-Петербурзі, найкращою в номінації "Монета року" визнано українську пам'ятну срібну монету номіналом 50 гривень "За твором М.В.Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки". Ще одна українська монета – "Міжнародний рік астрономії" (номіналом 100 гривень) – отримала диплом у номінації "Срібна монета року".

Директор департаменту готівково-грошового обігу Роман Кисельов та заступник начальника управління – начальник відділу нумізматичної продукції та маркетингу цього ж департаменту Тамара Лошманова розповідають про участь у конкурсі.

Національний банк України взяв участь у Четвертому міжнародному конкурсі пам'ятних монет "Монетне сузір'я – 2010", який щорічно проводиться в Росії видавництвом "Уотер Марк". На цей престижний конкурс монети представляють центральні банки, монетні двори та компанії-дистриб'ютори. Незважаючи на те, що конкурс "Монетне сузір'я" започатковано лише чотири роки тому, він стрімко набув популярності і став помітною подією у нумізматичному світі.

Цього року в конкурсі взяли участь 24 країни, які представили понад 200 пам'ятних монет. Серед учасників – центральні банки Вірменії, Росії, Білорусі, Таджикистану, України, королівські монетні двори Великобританії, Іспанії, Канади, Московський та Санкт-Петербурзький монетні двори, монетні двори Австрії, Литви, Парижа, Польщі, Фінляндії та інші.

Монети-переможниці визначалися конкурсною комісією, до складу якої входили представники російських та європейських музеїв, банків, міжнародних нумізматичних товариств.

Підсумки конкурсу було оголошено 10 червня 2010 року під час проведення другої Європейської конференції з питань випуску пам'ятних монет у Санкт-Петербурзі.

За рішенням журі переможницею в номінації "Монета року" визнано українську пам'ятну срібну монету номіналом 50 гривень "За твором М.В.Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки". Як ми уже повідомляли, цю монету присвячено творчості великого російського письменника українського походження Миколи Гоголя, який у багатьох своїх творах змалював поетичний образ українського народу, з надзвичайною художньою силою і притаманним йому почуттям гумору

Головний приз конкурсу.

розкрив його самотній характер, а ліричний образ України, створений видатним майстром художнього слова у "Вечорах на хуторі біля Диканьки", назавжди ввійшов до європейської літератури. Сюжет однієї з найяскравіших повістей літературної збірки – "Ніч перед Різдом" – став головною темою композиції монети. Її відкарбовано зі срібла 999 проби. Маса – 500 г, діаметр – 85 мм. Автори ескізів монети – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук; скульптори – Володимир Атаманчук, Володимир Дем'яненко.

На Четвертому міжнародному конкурсі пам'ятних монет "Монетне сузір'я–2010" відзначено ще одну українську монету – пам'ятну монету номіналом 100 гривень "Міжнародний рік астрономії" (автор ескізів та скульптор – Володимир Дем'яненко). Вона отримала диплом у номінації "Срібна монета року".

Отже, Четвертий міжнародний конкурс "Монетне сузір'я–2010" виявився для українських майстрів монетної справи тріумфальним.

Так тримати!

Фото Андрія Папуші.

Краща монета України 2009 року карбування

16 червня 2010 року відбувся завершальний етап конкурсу “Краща монета року України”, в якому взяли участь українські пам’ятні монети 2009 року карбування.

Цього разу на конкурс було подано 38 видів пам’ятних монет 33 найменувань. Усі вони виготовлені Монетним двором Національного банку України.

Нагадаємо, що за умовами конкурсу він проходить у два етапи. На першому вивчається громадська думка щодо художнього рівня та якості пам’ятних і ювілейних монет, введених в обіг Національним банком України протягом року, що передувє року проведення конкурсу. На другому – відібрані громадськістю три монети оцінює компетентне журі, до складу якого входять фахівці Національного банку, Банкотно-монетного двору Національного банку України, члени Експертної ради з питань дизайну пам’ятних монет України, уповноважені представники Асоціації нумізматів України. Переможець визначається шляхом таємного голосування.

Починаючи з 2009 року запроваджено кілька номінацій конкурсу, а саме: “Краща монета року”; “Унікальне ідейне рішення” та “Найкраще художнє рішення”.

У конкурсі, який проводився цього року, взяли участь понад 3200 респондентів. Анкети збиралися у спеціально облаштовані скриньки в територіальних управліннях Національного банку України, Асоціації нумізматів України та надходили електронною поштою.

За результатами **першого етапу** конкурсу найбільшу кількість голосів одержали такі монети:

- у номінації “Краща монета року”:
 - “Українська писанка”, срібло, номінал 20 грн.;
 - “За твором М.В.Гоголя “Вечори на хуторі біля Диканьки”, срібло,

номінал 50 грн.;

- “Міжнародний рік астрономії”, срібло, номінал 100 грн.

У номінації “Унікальне ідейне рішення”:

- “Українська писанка”;
- “Міжнародний рік астрономії”;
- “За твором М.В.Гоголя “Вечори на хуторі біля Диканьки”.

У номінації “Найкраще художнє рішення”:

- “Українська писанка”;
- “За твором М.В.Гоголя “Вечори на хуторі біля Диканьки”;
- “Міжнародний рік астрономії”.

Отже, на думку фахівців та громадськості, найкращими виявилися три монети, які у рейтингу мінялися місцями лише залежно від номінацій.

На завершальному – **другому етапі** конкурсу перемогу присуджено таким монетам:

у номінації “Краща монета року”:
“Українська писанка” (автори ескізів – Анатолій Дем’яненко, Володимир Атаманчук);

у номінації “Унікальне ідейне рішення”:

“Міжнародний рік астрономії” (автор ескізів – Володимир Дем’яненко);

у номінації “Найкраще художнє рішення”:

“За твором М.В.Гоголя “Вечори на хуторі біля Диканьки” (автори ескізів – Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук).

Приз переможця конкурсу.

Виконавчий директор з питань готівково-грошового обігу Олег Дашченко вітає з перемогою в конкурсі співавтора ескізів монети “Українська писанка” Володимира Атаманчука.

– Традиція проведення щорічних національних конкурсів започаткована порівняно нещодавно, при цьому за короткий час ці конкурси здобули широку популярність у нумізматів різних країн. Приємно підкреслити, що починаючи з 2000 року українські монети неодноразово відзначалися на міжнародних конкурсах в США, Італії, Росії, – зауважив під час нагородження переможців виконавчий директор з питань готівково-грошового обігу, член Правління Національного банку України **Олег Дашченко**.

Від імені журі конкурсу та керівництва Національного банку він поздоровив переможців і побажав українським майстрам монетної справи нових перемог у майбутньому.

Андрій Папуша,
“Вісник НБУ”.

Фото автора та **В.Негребецького**.

Спеціально для "Вісника НБУ"/

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2010 року

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2010 р. (в розрізі інструментів)

Показники	2010 р.	Відсотки
У тому числі за травень		
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00
У тому числі через:		
– кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	0.10	–
– кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	1.29	–
– операції прямого РЕПО	–	–
– інші кредити	62.42	–
– стабілізаційний кредит	11.98	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	24.21	100.00

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2010 р.

Показники	2010 р.	Відсотки річні
У тому числі за травень		
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	12.3	11.0
У тому числі за:		
– кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	17.0	–
– кредитами, наданими шляхом проведення тендера	16.5	–
– операціями прямого РЕПО (розрахунково)	–	–
– за іншими кредитами	13.0	–
– стабілізаційним кредитом	10.8	–
– кредити, надані для фінансування чемпіонату Європи з футболу 2012 року	11.0	11.0

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у травні 2010 р. *

Показники	Травень 2010 р.	Відсотки річні
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	2.6	
за кредитами, отриманими від інших банків	2.6	
за депозитами, розміщеними в інших банках	4.0	
за депозитами, залученими від інших банків	3.9	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	14.6	
за депозитами	11.0	

* За щоденною звітністю банків; відображено вартість кредитів (депозитів), фактично наданих (отриманих) банками.

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у травні 2010 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2010 р.	01.02.2010 р.		01.03.2010 р.		01.04.2010 р.		01.05.2010 р.		01.06.2010 р.	
	%	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.
Готівка. Гроші поза банками											
M0, % до початку року	100	97.5	– 3 974.8	98.1	–3 047.2	98.8	–1 927.8	101.8	2 862.6	103.2	5 099.5
M0 + переказані кошти в національній валюті											
M1, % до початку року	100	97.1	– 6 758.7	97.3	–6 195.7	100.7	1 711.5	103.9	9 028.9	106.6	15 459.8
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти											
M2, % до початку року	100	98.5	–7 221.7	98.6	–6 720.0	101.7	8 191.3	105.1	24 796.8	107.3	35 222.1
M2 + цінні папери власного боргу банків											
M3, % до початку року	100	98.5	–7 348.6	98.6	–6 895.5	101.4	6 925.7	104.8	23 537.0	107.0	34 077.7

Розміри діючої облікової ставки
Національного банку України в 2005–2010 рр.

Дата введення у дію	Розмір діючої облікової ставки	Відсотки річні
10.08.2005 р.	9.5	
10.06.2006 р.	8.5	
01.06.2007 р.	8.0	
01.01.2008 р.	10.0	
30.04.2008 р.	12.0	
15.06.2009 р.	11.0	
12.08.2009 р.	10.25	
08.06.2010 р.	9.5	

Примітка. Починаючи з 01.02.2009 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 30.01.2009 р. № 33): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті – 0; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті – 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 0; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках – 7, за коштами, які залучені банками від банків-нерезидентів та фінансових організацій-нерезидентів – 2.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 29.09.2009 р. № 567, згідно з якою з 02.10.2009 р. за залишками коштів обов'язкових резервів, що перераховані банками на окремий рахунок у Національному банку України, Національний банк нараховує проценти в розмірі 30% від облікової ставки НБУ за умови дотримання банком порядку формування та зберігання обов'язкових резервів.

Правлінням НБУ прийнято постанову від 20.04.2010 р. № 210, згідно з якою з 01.05.2010 року встановлено порядок формування обов'язкових резервів на окремому рахунку в Національному банку України у розмірі 100% від суми обов'язкових резервів, сформованих за попередній звітний період резервування згідно з установленними нормативами на відповідний період; банкам дозволено для покриття обов'язкових резервів зараховувати придбані ними цільові облігації внутрішніх державних позик України, випущені з метою залучення коштів для фінансування заходів, пов'язаних із підготовкою і проведенням чемпіонату Європи 2012 року з футболу в Україні, у розмірі 100% від їх номінальної вартості.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Ринок державних цінних паперів України у травні 2010 року

Результати розміщення облігацій внутрішніх державних позик у травні 2010 року									
Номер розміщення	Дата проведення розрахунків за придбані облігації	Пропозиція			Термін погашення облігації	Результати розміщення			Середньоважаний рівень доходності облігацій, %
		Встановлені обмеження на загальний обсяг розміщення облігацій, грн.	Номинал облігацій, грн.	Розмір купона на одну облігацію, грн.		Кількість розміщених облігацій, шт.	Усього	Загальна сума розміщення ОВДП, тис. грн.	
								Випуск ОВДП для збільшення статутного капіталу банків	
78	05.05.2010 р.	8 000	1 000	-	16.02.2011	8 000	7 284.08	-	12.50
79	05.05.2010 р.	1 383 600	1 000	-	04.05.2011	1 383 600	1 246 831.14	-	11.00
80	05.05.2010 р.	137 000	1 000	72.50	27.03.2013	137 000	140 448.29	-	14.00
81	12.05.2010 р.	75 000	1 000	-	11.08.2010	75 000	73 104.45	-	11.00
82	12.05.2010 р.	75 000	1 000	-	16.02.2011	75 000	68 199.00	-	13.00
83	12.05.2010 р.	1 000	1 000	65.00	21.03.2012	-	-	-	-
84	12.05.2010 р.	300 000	1 000	65.00	17.07.2013	300 000	311 853.00	-	13.00
85	19.05.2010 р.	25 000	1 000	-	20.10.2010	25 000	23 891.25	-	11.00
86	19.05.2010 р.	1 000	1 000	-	18.05.2011	1 000	885.23	-	13.00
87	19.05.2010 р.	1 000	1 000	72.50	27.03.2013	-	-	-	-
88	19.05.2010 р.	1 000	1 000	75.00	28.01.2015	1 000	1 076.32	-	14.00
89	19.05.2010 р.	707 000	1 000	65.00	17.07.2013	707 000	745 764.81	-	12.50
90	26.05.2010 р.	40 200	1 000	-	11.08.2010	40 200	39 369.47	-	10.00
91	26.05.2010 р.	61 000	1 000	-	16.02.2011	61 000	55 721.06	-	13.00
92	26.05.2010 р.	1 000	1 000	65.00	21.03.2012	1 000	1 006.36	-	14.00
93	26.05.2010 р.	85 000	1 000	63.40	04.09.2013	85 000	87 208.30	-	12.50
Разом						2 899 800	2 802 642.76	2 802 642.76	

Обсяг розміщення облігацій внутрішніх державних позик за травень 2010 року*					
Період	Результати розміщення облігацій				
	Кількість розміщених облігацій, шт.	Обсяг розміщених ОВДП, тис. грн.			Випуск ОВДП для збільшення статутного капіталу банків
		Усього	зачулено коштів до державного бюджету	збільшення формування статутного капіталу банків	
Січень	1 279 500	1 166 817.63	1 166 817.63	0	0
Лютий	5 806 855	5 665 270.98	3 865 270.98	1 800 000.00	1 800 000.00
Березень	13 277 255	13 199 699.08	8 609 700.08	4 589 999.00	4 589 999.00
I квартал	20 363 610	20 031 787.68	13 641 788.68	6 389 999.00	6 389 999.00
Квітень	4 610 580	4 425 631.87	4 425 631.87	0	0
Травень	2 899 800	2 802 642.76	2 802 642.76	0	0
Червень	7 510 380	7 228 274.63	7 228 274.63	0	0
I півріччя	27 873 990	27 260 062.31	20 870 063.31	6 389 999.00	6 389 999.00
Липень					
Серпень					
Вересень					
III квартал					
Жовтень					
Листопад					
Грудень					
IV квартал					
Усього з початку року	27 873 990	27 260 062.31	20 870 063.31	6 389 999.00	6 389 999.00

* За станом на 01.06.2010 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Владимир Стельмах. *Поздравление с Днём бухгалтера.*

Александр Барановский. *Регулирование и надзор в банковской сфере: quo vadis?*

Анализируются оптимальные пути реформирования регуляторных и наблюдательных функций государственных и саморегулирующихся структур в финансово-кредитной сфере с целью выхода из нынешнего финансово-экономического кризиса и предотвращения кризисных явлений в будущем.

Виталий Рысин. *Особенности построения национальной системы оценки рисков отмывания денег.*

Рассмотрены существующие в мире модели оценки риска легализации доходов, полученных незаконным путем, и финансирования терроризма, рекомендации международных организаций, а также дана поэтапная схема функционирования национальной системы оценок таких рисков.

Дополнения к Перечню лиц, имеющих сертификаты Национального банка Украины на право осуществления функций временного администратора и ликвидатора банков, внесенные в мае 2010 г.

Вера Герасименко, Раиса Герасименко. *Причины возникновения и формы проявления финансового кризиса в банковской системе Украины.* Исследуются внешние и внутренние факторы, которые привели в последние два года к резкому ухудшению финансового состояния учреждений банковской системы Украины.

Наталья Стукало, Марина Литвин. *Государственное антикризисное регулирование банковского сектора: опыт ЕС и Украины.*

Анализируется система государственного антикризисного управления банковским сектором в странах ЕС и его регулирование в Украине, определены основные инструменты государственной финансовой поддержки проблемных финансовых учреждений. Предложен алгоритм мониторинга устойчивости банковской системы.

Анжелика Сомик, Сергей Жуйков. *Современное состояние и направления стимулирования развития банковского инвестиционного кредитования в Украине.*

С целью повышения конкурентоспособности украинской экономики необходимо внедрение новой, инвестиционно-инновационной модели развития. Одним из наиболее важных внутренних источников средств для модернизации производства и внедрения инноваций являются банковские инвестиционные кредиты. Авторы предлагают новые подходы к стимулированию этого вида финансирования.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 июня 2010 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в мае 2010 г.

Александр Калинин. *Новые подходы к определению рентабельности банковской деятельности в современных условиях.*

Анализируются методы распределения процентных доходов или расходов в процессе осуществления активно-пассивных операций с целью оптимального определения рентабельности банковских услуг.

Заседание рабочей группы “Банки” Украинско-немецкой группы высокого уровня по экономическому сотрудничеству.

Отчет о двенадцатом заседании рабочей группы “Банки”, которая содействует эффективному диалогу, сотрудничеству в финансовой и банковской сферах, укрепляет атмосферу доверия между Украиной и Германией.

Николай Пацера. *Обсуждены важные проблемы развития банковской системы.*

Отчет о пятой Международной научно-практической конференции “Международная банковская конкуренция: теория и практика”, состоявшейся 27–28 мая в Украинской академии банковского дела НБУ (г. Сумы).

Александр Петрук, Наталья Выговская. *Концептуальные подходы к сущности денег в постиндустриальной экономике.*

Рассматриваются концептуальные подходы к сущности и функциям денег как социально-экономическому явлению. Предполагается, что трансформация структуры общественных потребностей в постиндустриальной экономике может привести к изменению функций и характера эмиссии денег.

Николай Пацера. *Опрос предприятий — важный аспект деятельности центральных банков.*

Отчет о международном семинаре “Проведение опросов пред-

приятий центральными банками”, состоявшемся 12–14 мая в Учебном центре Национального банка Украины.

Урсула Набок, Екатерина Черкашина. *Обоснование подходов к функционированию системы страхования депозитов и ее влияние на банковский сектор Украины.*

Рассматривается возможность дополнительных гарантий относительно банковских вкладов со стороны государства и их значение для улучшения ресурсной базы банков Украины.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за май 2010 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за май 2010 года).

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в мае 2010 года.

Учетная ставка Национального банка Украины, объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.06.2010 г.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в мае 2010 года.

Тамара Смовженко. *Основательное исследование развития финансового сектора Украины в контексте современной мировой финансовой архитектуры.*

Рецензия на монографию С.В.Науменковой и С.В.Мищенко “Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури”, в которой проанализированы современное состояние и перспективы дальнейшего развития финансовой системы Украины в связи с посткризисной трансформацией мировой финансовой архитектуры.

О выпуске в обращение памятной монеты “Марийский духовный центр — Зарваниця”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 10 гривен, посвященной Марийскому духовному центру — Зарванице (Тернопольская область). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

О выпуске в обращение памятных монет “165 років Національному університету “Львівська політехніка”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 5 и 2 гривни, посвященных 165-летию Национального университета “Львовская политехника”. Фотоизображения аверса и реверса монет.

О выпуске в обращение памятной монеты “Іван Кожедуб”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятной монеты номиналом 2 гривни, посвященной Ивану Никитичу Кожедубу (1920–1991) — украинскому летчику-истребителю, трижды Герою Советского Союза, маршалу авиации. Фотоизображения аверса и реверса монеты.

Самая яркая звезда — украинская.

Сообщение о результатах Четвертого международного конкурса памятных монет “Монетное созвездие—2010”, победителем которого стала украинская монета “За твором М.В.Гоголя “Вечори на хуторі біля Диканьки” (по мотивам произведения Н.В.Гоголя “Вечера на хуторе близ Диканьки”).

Андрей Папуша. *Лучшая монета Украины 2009 года чеканки.*

Сообщение о результатах конкурса “Лучшая монета года Украины”, проведенного в 2010 году.

Роман Подвысоцкий. *Музей истории денег и банковского дела.*

В Институте магистерского и последилового образования Университета банковского дела Национального банка Украины состоялось торжественное открытие музея истории денег и банковского дела, а также прошли Нарбутовские чтения и студенческий брейн-ринг, посвященные 124-й годовщине со дня рождения выдающегося украинского художника Георгия Нарбута.

Виктория Науменко. *Валютные операции на условиях “спот”: порядок проведения и особенности бухгалтерского учета.*

Рассматриваются особенности отображения в бухгалтерском учете операций покупки-продажи иностранной валюты и банковских металлов на условиях “спот” с учетом теоретических аспектов их проведения и в соответствии с требованиями нормативно-правовых актов Национального банка Украины.

ANNOTATIONS

Volodymyr Stelmakh. *Congratulations on the Accountant Day.*

Oleksandr Baranovskyi. *Regulation and supervision in the banking sphere: quo vadis?*

Discussed are optimal ways of reformation of regulatory and supervision functions of state and self-regulatory structures in the financial and credit sphere in order to come out of the current economic and financial crisis and to prevent crises in the future.

Vitalii Rysin. *Construction peculiarities of the national system of money laundering risks estimation.*

Examined are the models of risk estimations of the legalization of illegal incomes and terrorism financing, the recommendations of the international organizations, which exist in the world and the phased scheme of the national system of such risks estimation.

Amendments to the list of officials that have NBU certificates that entitle them to be interim administrators and bank liquidators made in May 2010.

Vira Herasymenko, Raisa Herasymenko. *Origin and manifestations of the financial crisis in Ukraine's banking sphere.*

Discussed are external and internal factors that led to a breakdown in the financial state of Ukrainian banking institutions during the last two years.

Natalia Stukalo, Maryna Lytvyn. *Governmental crisis-proof regulation of the banking sector: experience of EU countries and Ukraine.*

Discussed are the system of governmental crisis-proof management of the banking sector in EU countries and its regulation in Ukraine. Determined are main instruments for governmental financial support of problem financial institutions. The authors offer the algorithm for banking system strength monitoring.

Anzhelika Somyk, Serhii Zhuikov. *Current state and ways to stimulate the development of bank investment lending in Ukraine.*

In order to raise the competitiveness of Ukraine's economy it is necessary to implement new investment and innovation development model. Investment lending is one of the most important internal sources of funds for industry modernization and innovations implementation. The authors offer new approaches to stimulation of this type of financing.

Main indicators of activities of Ukrainian banks as of 1 June 2010.

Amendments to the State Register of Banks made in May 2010.

Oleksandr Kalynychenko. *New approaches to evaluation of banking profitability under modern conditions.*

Analyzed are the methods of distribution of interest yields or expenses in the course of implementation of operations with assets and liabilities for the purpose of the optimal determination of banking services profitability.

A meeting of the working group "Banks" of the Ukraine - Germany High-Level Group on economic cooperation.

Report on the 12th meeting of the working group "Banks" which further the cooperation and effective dialog in the financial and banking spheres and strengthen confidence between Ukraine and Germany.

Mykola Patsera. *Key problems of banking system development were discussed.*

Report on the 5th International scientific and practical conference "International bank competition: theory and practice" held on 27 – 28 May 2010 in the NBU Ukrainian Banking Academy (city of Sumy).

Oleksandr Petruk, Natalia Vyhovska. *Conceptual approaches to the essence of money in the post-industrial economy.*

Considered are conceptual approaches to the essence and functions of money as a social and economic phenomenon. The authors suppose that transformation of the structure of social needs in the post-industrial economy can lead to changes in the functions and character of money issue.

Mykola Patsera. *An inquiry of enterprises is an important aspect of central banks' activity.*

A report on the international workshop "Interviewing of enterprises by

central banks", which took place on 12-14 May in the Training Centre of the National Bank of Ukraine.

Ruslan Nabok, Kateryna Cherkashyna. *Grounding of approaches to operation of the deposit insurance system and impact of this system on the banking sector of Ukraine.*

Considered is the possibility of government extended guarantees concerning bank deposits and their importance for the improvement of the resource base of Ukrainian banks.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in May 2010).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in May 2010).

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in May 2010.

NBU discount rate, volumes of NBU loans for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 June 2010.

Government securities market in Ukraine in May 2010.

Tamara Smovzhenko. *In-depth study of the Ukrainian financial sector development in the scope of modern world financial architecture.*

Review of the monograph of S.V. Naumenkova and S.V. Mischenko "The development of the financial sector of Ukraine in conditions of the new world financial architecture forming", in which analyzed are the modern state and prospects of the further Ukrainian financial sector development in connection with the post-crisis transformation of the world financial architecture.

Putting into circulation the commemorative coin "Maria's Spiritual Center - Zharvanytsia".

Official report on putting into circulation the 10 hryvnia commemorative coin dedicated to the Maria's Spiritual Center – Zharvanytsia (Ternopil region). Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "165 Years of the Lviv Polytechnic National University".

Official report on putting into circulation the 2 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to the 165th anniversary of the Lviv Polytechnic National University. Obverse and reverse of the coins are enclosed.

Putting into circulation the commemorative coin "Ivan Kozhedub".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to Ivan Kozhedub (1920 – 1991), air marshal, Ukrainian fighter pilot, who was decorated with the Order of Hero of the Soviet Union three times. Obverse and reverse of the coin are enclosed.

Ukrainian star is the brightest.

Information about the results of the 4th International contest of commemorative coins "Coin Constellation – 2010" whose winner became the Ukrainian coin "Evenings on a Farm near Dykanka".

Andrii Papusha. *The best coin of Ukraine issued in 2009.*

Information about the results of the contest "The best coin of the year in Ukraine" held in 2010.

Roman Pidvysotskyi. *The Museum of Money and Banking History was opened in the Banking University of the National Bank of Ukraine.*

In the Institute of Masters and Postgraduate Education there was held an inauguration of the Museum of Money and Banking History. There were also held the Narbut readings and students' break-ring dedicated to the 124th birth anniversary of the outstanding Ukrainian painter Heorhii Narbut.

Victoria Naumenko. *Currency transactions on spot terms: conducting procedure and peculiarities of business accounting.*

Discussed are peculiarities of representation of operations on sale/purchase of foreign currency and banking metals on spot terms in the accounting taking into account theoretical aspects of their conducting and according to the requirements of legislative acts of the National Bank of Ukraine.